

*Türkiye 'de Romanların Durumu
Türkiye 'de Çalışma ve İnsana Yakışır İş
Koşulları Sorunları*

Sözleşme Referans No. VC/2009/0365

SON RAPOR

Aralık 2010

Bu çalışma Avrupa Birliği Çalışma ve Sosyal Yardımlaşma Programı - PROGRESS tarafından desteklenmektedir (2007 – 2013). Bu program Avrupa Birliği Çalışma ve Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir. Kuruluş amacı Avrupa Birliğinin Sosyal Gündemi içerisinde yer alan çalışma ve sosyal işler alanındaki hedeflerinin uygulamaya geçirilmesini finansal olarak desteklemek olup, bu alanda Lizbon Stratejileri amaçlarının yerine getirilmesine yardımcı olmaktadır.

Yedi yıllık program EU27, EFTA-EEA ve AB aday ile ön aday ülkelerde uygun ve etkin çalışma ve sosyal mevzuatlar ile politikalara şekil verebilecek ve bunları geliştirebilecek tüm paydaşları hedeflemektedir.

PROGRESS'in misyonu Üye Ülkelerin taahhütlerinin ve çabalarının AB tarafından desteklenerek güçlendirilmesi, daha fazla ve daha iyi iş olanakları ile birbirine daha bağlı bir toplum yaratmak amacına yöneliktir. Bu bağlamda, İLERLEME aşağıdaki hususlara yardımcı olmaktadır:

- *PROGRESS politikaları alanında analiz ve politikaların sunulması;*
- *PROGRESS içerisinde yer alan politika alanlarında AB mevzuatının ve politikalarının uygulamalarının izlenmesi ve raporlanması;*
- *Üye Ülkeler arasında AB amaç ve öncelikleri konusunda politika transferlerini, edinim ve destekleri teşvik etmek;*
- *paydaşların ve toplumun büyük kısmına ait görüşlerin aktarılması.*

Daha fazla bilgi edinmek için, lütfen

http://ec.europa.eu/employment_social/progress/index_en.html sayfasını ziyaret edin.

Bu yayın içerisinde yer alan bilgiler Avrupa Birliğinin konu ile ilgili olarak aldığı pozisyonu ve görüşünü yansıtmayabilir.

Bu rapor Fundación Secretariado Gitano (FSG) tarafından Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC) ve Edirne Roman Derneği ile işbirliği içerisinde Avrupa Birliği, Çalışma ve Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Genel Direktörlüğü ile tesis edilen bir hizmet sözleşmesi doğrultusunda hazırlanmıştır.

İçindekiler

YÖNETİCİ ÖZETİ.....	4
1. GİRİŞ.....	9
2. TÜRKİYE’DEKİ ROMANLARIN SOSYAL DIŞLANMASI	10
2.1. Farklı bir grup	10
2.2. Sosyal olarak dezavantajlı bir grup.....	11
2.3. Eğitim başarısızlığı	12
2.4. Konut problemleri ve yerleşimde ayrımcılık	14
2.5. Kötü sağlık durumu tehlikeli yaşam şartlarına bağlanıyor	15
2.6. Düzgün bir iş edinmenin önündeki engeller	16
2.7. Önyargı ve ayrımcılık tecrübesi.....	18
3. POLİTİKA ÇERÇEVESİ VE KİLİT POLİTİKA ZORLUKLARI	20
3.1. Eğitimin iyileştirilmesi	21
3.2. Konut koşullarının iyileştirilmesi.....	23
3.3. Sağlık Koşullarının İyileştirilmesi	25
3.4. İstihdam İmkânlarının Geliştirilmesi	26
3.5. Eşitliğin ve Ayrımcılık Karşıtlığının Desteklenmesi	27
3.6. Romanların sosyal içermesi için yapılan müzakerelerin durumu	28
3.7. Yeni gelişen sivil toplum hareketi	31
4. AB UYGULAMALARINDAN ELDE EDİLEN KAZANIMLAR VE TÜRKİYE İÇİN KİLİT POLİTİKA ÖNERİLERİ	35
4.1. AB Uygulamaları ve Kazanımlar	35
4.2. Politik Alan için Politika Önerileri	39
4.3. Karar Verme Sürecinde Romanların Güçlü Konuma Getirilmesi.....	62
5. KAT EDİLECEK YOL: TÜRKİYE’DE ROMANLARIN SOSYAL İÇERİMİ İÇİN POLİTİKA SEÇENEKLERİ	67
5.1 Türkiye’de Romanların Sosyal İçerimi için Politika Seçenekleri	67
5.2. Romanların sosyal içermesine yaklaşımda temel prensipler	68
5.3. İleriye doğru hareket için stratejik yol haritası önerileri	69
REFERANSLAR.....	74

YÖNETİCİ ÖZETİ

Romanların Türkiye’de Sosyal Dışlanması

Türkiye’de bulunan Roman gruplarının çeşitliliği Rom, Dom ve Lom gruplarından kaynaklanmaktadır. Romanların büyük kısmı Batı Anadolu ve Trakya’da yaşarken, Dom grubu genel olarak Güney Doğu Anadolu’da Lom grubu ise Türkiye’nin doğusunda yaşamaktadır. Kesin verilerin eksik olduğu ortamda, Roman nüfusunun yarım milyon ila 5 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Türkiye’de yaşayan Romanların büyük bir kısmı birbirleri ile iç içe geçmiş ve kısır döngü etkisi yaratan sosyal dışlanma ve aşırı yoksulluk konularından etkilenmektedir.

Türkiye’deki pek çok Roman standartların altında özelliklere sahip yerlerde yaşamaktadır. Sağlıksız çevre koşulları ve mülkiyet güvencesinin olmaması bu çalışmada belirlenen ana problemlerdir.

Türkiye’deki Romanların eğitim konusu alarm sinyalleri vermektedir. Okul devamsızlığı ile başarı oranlarının düşük olması ve okuldan küçük yaşta ayrılmaları esas endişe verici nedenlerdir. Türkiye’de bulunan Roman çocuklar için ayrı okul uygulaması bulunmamasına rağmen, bu çocuklar öğrendiği okullarda okul mevcudunun büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

Romanların genel olarak düzenli bir işe veya sosyal sigortaya erişimleri bulunmamaktadır. Bu dışlanmanın sebepleri arasında düşük eğitim seviyesi, iş için pazarda gerek duyulan becerilere sahip olunmaması, geleneksel iş alanlarının azalması ile birlikte önyargı ve ayrımcılık bulunmaktadır. Romanlar kayıt dışı ekonomi içerisinde çok çeşitli işlerde ve genellikle de geçici işlerde çalışmaktadırlar.

Roman nüfusunun genel sağlık durumu iyi değildir ve bu husus standartların altında bulunan barınaklarının durumundan kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak, sağlık hizmetleri gibi hizmetlere erişim Romanlar için kişisel kimlik kartlarının olmaması nedeni ile sınırlı olmakla beraber bu problemin gerçek boyutu bilinmemektedir.

Romanlar Türk toplumu içerisinde önyargı ve stereo tip imajından mağdur olmakta, bu da iş, kiralık ev ve eğitim konularında ayrımcılık ve dışlanma ile karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır.

Politika Çerçevesi

Türkiye’deki genel politika çerçevesi tamamı ile Romanların içinde bulunduğu duruma yönelik hedefler belirlemesine rağmen, kamuya ait herhangi bir politika belgesi içerisinde Romanlara özellikle atıfta bulunulmamaktadır. Türkiye’nin Dokuzuncu Kalkınma Planı içerisinde, dezavantajlı grupların içinde buldukları durumu iyileştirmek için bir dizi hedefin yer aldığı listeler bulunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı 2010-2014, konut ile ilgili Acil Eylem Planı, Sağlık Bakanlığının Stratejik Planı ve Etkin

İşgücü Politikaları paketleri gibi önemli alanlarda sosyal içerme ile ilgili kilit politika belgeleri içerisinde yer alan hedeflerin tamamı pek çok Romalı da kapsamaktadır.

Buna ek olarak, Milli Eğitim Bakanlığı, hâlihazırda okula düzensiz devam eden öğrencilerin belirlenerek izlenmesi yöntemi ile okul terklerini önlemek ve okul öncesi eğitimini güçlendirmek amacı ile yeni projeler uygulamaktadır. Yüksek oranda işsizliğin bulunduğu ülkede, etkin istihdam politikalarının çerçevesi de geliştirilmektedir. Sağlık sisteminde, verilen hizmetin iyileştirilmesi için bir dizi reform uygulanırken, yeni sosyal konut projeleri de hazırlanmaktadır. Sosyal dayanışma programları da korumasız kişiler için verilen hizmetlerin iyileştirilmesi için düzenlenmektedir.

Buna ek olarak, Romalı korumasız kişiler olarak Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) çerçevesinde hedef grup olarak ele alınmaktadır. IPA bileşen IV altında yer alan İnsan Kaynakları Geliştirme Operasyonel Programı, dezavantajlı kişilerin işgücü piyasasına ve sosyal korumaya erişimlerinin kolaylaştırılması ve işgücü piyasasına erişimleri önündeki engellerin kaldırılması yoluyla içermeci bir işgücü piyasasını teşvik etmektedir. Böylelikle, Romalıların bu programlardan yararlanmaları ve sosyal içermelerini artırabilmeleri için iyi bir fırsat sunulmaktadır.

Ayrımcılığa karşı mevzuatın yenilenmesi ve eşitliğin artırılmasını yaygınlaştırmak için kurulmakta olan yeni kurum vasıtasıyla, ayrımcılığa karşı korunma için yasal çerçevelerin yakın bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Son olarak yürürlükten kaldırılan ve ilgili kanunun 21. maddesine konu olan Yabancıların Türkiye’de İkameti ve Seyahati gibi potansiyel olarak ayrımcılığa neden olan yasal hükümler geçtiğimiz yıllarda feshedilmiştir.

Türkiye’de bulunan Romalıların büyük bir kısmının karşı karşıya olduğu sosyal dışlanma, sektörel politikaların pek çoğunda zorluklara neden olurken Romalı gruplar için öncelik teşkil etmektedir. Bu konuda yeni uygun koşullar “Romalı Açılımı” olarak adlandırılan çerçeve dâhilinde, Romalıların nüfus kâğıdı sorununa çözüm getirilmesi ve yeni konut projelerinin ortaya konması gibi Romalıya yönelik koşulların iyileştirilmesi ile ilgili çalışmaların yapılması, Başbakan tarafından 2009 sonbaharında yapılan açıklama ile birlikte hız kazanmıştır. Bu açıklamadan sonra, Romalı dernekleri ve üst düzey bürokratların yaptıkları görüşmelere istinaden, dernekler; öğrenim, iş ile ilgili eğitimler, sağlık, konut ve ayrımcılık konularındaki bir dizi talebi Aralık 2009’da gerçekleştirilen bir atölye çalışmasında hükümet yetkililerine iletmişlerdir. Yapılan taleplerin içinde onlarca yıldır süregelen Romalı içermesinin artırılması da bulunmaktadır.

Kilit Politika Zorlukları

Romalıların Türkiye’de karşılaştıkları zorluklar birbiri ile bağlantılıdır. Kötü şartlardaki konutlar sağlık durumlarını ve eğitim başarılarını etkilerken bu da istihdam fırsatlarını olumsuz olarak etkilemektedir. Bu çok boyutlu sosyal dışlanma ile mücadelenin sosyal dışlanmanın değişik boyutları ile eş zamanlı ve bütünlük olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım ile devlet daireleri ile Romalı temsilcileri arasında daha fazla işbirliği gereksinimi ortaya çıkarken, Romalıların kendi içinde buldukları durumu iyileştirmeleri için gerekli olan tasarım ve uygulamaların anlamlı şekilde içinde yer alma zorunlulukları bulunmaktadır. Bunun ötesinde, cinsiyet boyutu her bir politika alanında yapılacak girişimlerde göz önünde bulundurulmalıdır.

Eğitim alanındaki kilit politika gúçlükleri arasında, okul sistemine kayıtlı olmayan Roman çocukların kayıtlarının sağlanması, erken çocuk gelişimi, erken yaşıta okul terklerinin önlenmesi, okul başarılarının artırılması ve özellikle Roman kızların orta öğrenime geçişlerinin sağlanması gelmektedir.

İstihdam alanında, Romanların istihdam edilebilirliğinin artırılması için geliştirilmiş beceri eğitimleri ve rehberlik hizmetleri gereklidir. Bu alanda başarı elde edilebilmesi için kurumlar, sosyal paydaşlar ve Roman derneklerinin işbirliği içinde olmaları gerekmektedir.

Ekonomik imkânı olmayan kişiler için sağlık hizmetlerine ücretsiz erişimin sağlanması, Roman grupların sağlık alanındaki eğitimlerinin artırılması, yapısal belirleyici faktörlerin de göz önüne alınarak Romanların sağlık durumları hakkındaki bilgilerin iyileştirilmesi, hamile kadınların ve çocukların sağlık kontrolünden geçirilmeleri ana öncelikler arasındadır.

Konut alanındaki politikalar içerisinde, Romanların barınak standartlarının iyileştirilmesi ve kentsel dönüşüm çalışmaları kapsamında ortaya çıkan tehditlerden korunmaları gibi unsurlar ön planda yer almaktadır. Türkiye’de Romanlar için sosyal konut inşa edilmesi konusunda süregelen bir girişim bulunmaktadır. Önerilen bütünleşik yaklaşım ile uyum içerisinde, bu girişim eğitim, sağlık, istihdam gibi tüm alanları kapsayan çok boyutlu sosyal müdahaleler ile birlikte yapılmalıdır.

Ayrımcılık uygulamalarının önlenmesi, eşit muamelenin yaygın hale getirilmesi, Romanların kendi haklarının farkındalığında olmalarının sağlanması ve stereotip yaklaşımı ile mücadele gibi tüm yatay bileşenler Türkiye’de yürürlüğe girmesi gündemde olan ayrımcılığa karşı mevzuat kapsamında Eşitlik Kurumu tarafından ele alınacak konular arasındadır.

Paydaşların Durumu

Görüşülen kilit paydaşların durumu ve beklentileri genel olarak belli noktalarda kesişmektedir. Roman grupların sıra dışı hale getirildiği ve onların durumlarına yeni bir itici güç ile yaklaşılması gerektiği kabul edilmektedir. Genel olarak bu yeni gayretlerin dezavantajlı gruplar için jenerik politikalar ve programlarla çerçeveslendirilmesi gerekliliği düşünülmektedir. Roman vatandaşların sosyal dışlanmışlığı konusunun etkin önlemlerle ele alınması hususunda daha fazla çaba gösterilmesine yönelik olarak beyan edilmiş istek mevcut olup diğer kurumlarla işbirliği yapılmaktadır.

Roman dernekleri Türk sivil toplum örgütleri arasında ancak son zamanlarda yerlerini almışlardır. Roman sivil toplum örgütleri genel olarak tecrübesiz ve parçalanmış olarak değerlendirilmekte, sadece az sayıda Roman dernekleri aktif ve etkin olarak tanımlanmaktadır. Bunun ötesinde, çok sayıda Roman derneği geçtiğimiz aylarda Hükümetin yeni önlemler alınacağı açıklamasını takiben kurulmuşlardır. Bu kuruluşların kapasitelerinin güçlendirilmesi pek çok paydaş tarafından acil ihtiyaç olarak vurgulanırken, Romanların bir şemsiye altında Hükümetin için etkin bir muhatap olarak hareket edebilme gerekliliği de ihtiyaç olarak benimsenmektedir.

Roman Açılımı, Romanların durumunun iyileştirilebilmesi için bir pencere olarak değerlendirilmesine rağmen, bu konuda sürdürülebilir ilerlemenin sağlanıp sağlanamayacağı konusunda kaygılar bulunmaktadır.

AB Kazanımları

Geçtiğimiz son 10 yıl içerisinde Romanlar ile ilgili konular AB gündeminde de dikkat çekmektedir. Bunun sonucu olarak AB, ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığa karşı koruma önlemlerini güçlendirmiş ve Romanların sosyal ve ekonomik gelişmelerini sağlamak amacı ile daha etkin yaklaşımlara yönelik olarak bir vizyon oluşturulması doğrultusundaki işbirliği gayretlerini arttırmıştır. Özellikle Roman içermesi için 10 Temel Prensipten AB seviyesinde tutarlı paylaşımcı yaklaşımın benimsenmesi sürecinde temel taşları oluşturmuştur. Bu prensiplerden bazıları, hali hazırda kabul edilen politika yaklaşımlarını temsil etmektedir: Genel toplumsal değerleri hedef almak, açık ancak ayrıcalıklı olmayan hedefler ve Romanların katılımı.

AB, elde edilen kazanımlar doğrultusunda neyin çalışıp neyin çalışmayacağını belirlemede gittikçe artan tecrübeye sahiptir. Uygulamalar, dışlanan Romanların sosyal bütünleşmesinin nasıl başarılı bir şekilde yapılacağına dair bir dizi öneri sunmaktadır.

Geçmiş edimlerden elde edilen kazanımlar hangi yaklaşımların daha etkin olduğunu göstermektedir. Bu eylemlerden bazıları uzun bir süre gerektirmekte ise de sosyal dışlanmanın altında yatan tüm unsurların çözümünün bileşik bir yaklaşım ile üstesinden gelmesi gerekmektedir. Bunun içerisinde politikalarla hedeflenen eylemler ve programların genel toplumsal değerlerle ile bağdaştırılması, güçlü işbirlikleri oluşturarak yatay ve dikey koordinasyonun sağlanması gereksinimi, ulusal politika çerçevesi aracılığı ile yerel düzeyde destek sağlamak, ırk ayrımcılığının kaldırılması stratejilerinin yararları, politika yapıcılarını daha iyi bilgilendirmeye yönelik olarak Roman grupları hakkında daha kesin verilerin oluşturulmasına ihtiyaç duyulması ve yapılan eylemlerin izlenerek değerlendirilmesi ve yararlarının gösterilmesi yer almaktadır.

Kat Edilecek Yol

Türkiye’de Roman Açılımı süreci ile birlikte Roman içermesi konusunda bir hareketlenme olmuş ve Roman vatandaşlarının içerisinde bulunduğu dezavantajlı durumla mücadele için eylemleri hazırlamak ve yürürlüğe koymak üzere yeni fırsat senaryoları için imkân doğmuştur.

Türkiye’deki paydaşlar ortak öğrenme sürecine katılmak üzere desteklenmeli ve AB’den elde edilen kazanımların ve en iyi uygulamaların Türkiye’deki ortama hangi ölçüde uygulanabileceği değerlendirilmelidir. AB tecrübesinin Türkiye’de değerlendirilmeye alınabilmesi için gerekli olan ve aşağıda yer alan önemli şartlar yerine getirilmiştir: Şimdiye kadar tereddüt içerisinde bulunan ve kamu idareleri içerisinde yer alan karar vericilere ulaşacak politik bir manifesto, kilit alanlarda dezavantajlı grupların sosyal içermesi için hedeflerin belirlendiği bir çerçeve politika, bir çeşit eylem başlatabilecek çeşitli kilit paydaşların pozisyonu veya en azından Romanlara yönelik politika ve programların geliştirilmesi, sosyal içermeye için yapılan reformlarla son derece önemli olarak bağlantılı olan sektörel politikalar, Romanların sosyo-ekonomik ilerlemesine

yönelik olarak eylemlerin desteklenmesi için gerekli finansal araçlar ve fon yaratma çalışmalarının yapılması. Diğer taraftan, süreci olumsuz yönde etkileyecek faktörler arasında Türkiye'deki yüksek işsizlik oranı, Türkiye'deki Romanlar hakkındaki verilerin eksikliği, Romanlarla ilgili olarak yapılacak çalışmalarda insan kaynakları tecrübe eksikliği ve Roman toplumunun parçalanmış olması bulunmaktadır.

Romanların sosyal içermesi, Türk vatandaşı olarak vatandaşlık haklarının garanti altına alınması, diğer vatandaşlar ile eşit şartlarda mal ve hizmet erişimlerinin sağlanması ve karşılaşılabilecekleri ayrımcılık uygulamalarının önlenmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, sosyal korunmalarının güçlendirilerek dezavantajlı konumlarının telafi edilmesi ve eşitsizliğin düzeltilmesi anlamına da gelecektir. Son olarak, Romanların sosyal içermesi ekonomik bir fırsat olarak görülmelidir. Ancak, belirgin sonuçların elde edilmesinin kısa vadede gerçekleşmeyeceğinin altının çizilmesi önemlidir. Belirlenen stratejiler uzun vadeli olmalı ve gerçekleştirilebilir amaçlara sahip olmalıdır. Bu nedenle, değişikliğin gerçekleşmesi için çok yıllık girişimler gerekmektedir.

Yeni politikalar ve önlemler için kurumsal çerçevenin oluşturulması, politikalar için strateji oluşturulması, vizyonun, prensiplerin, yaklaşımların ve kilit aktörlerin belirlenmesini gerektirmektedir. Yaklaşımlar ilk önce programlara ve genel anlamda alınan düzenlemelere erişimin nasıl arttırılacağı üzerine yapılandırılmalıdır. Bu konu irdelendikten sonra Romanlara yönelik genel politikaların etkinliğini geliştirmek üzere düzenlenen özel programlar geliştirilebilir.

Yapılacak girişimlerin çok boyutlu olması ve entegre olarak gerçekleştirilmesi gerektiğinden, ilgili Hükümet birimleri arasında koordinasyon mekanizmasının kurulması gereklidir. AB'deki örnekler değişik model uygulamalarından oluşmaktadır. Türkiye'nin ilgili bakanlıklarının ve Hükümet kuruluşlarının temsil edilmesi ile kurulacak bir komitenin konusal çalışma grupları oluşturması ve bu grupların içerisinde Roman temsilcileri, sivil toplum örgütleri ve uzmanların bulunması önerilmektedir.

Buna ek olarak, önerilen bazı öncelikli önlemler aşağıda sunulmaktadır: (i) Kilit politika dokümanlarında Romanların durumuna atıfta bulunulması (örneğin eğitim, istihdam, konut, sağlık) ve işlevsel programlarda Romanlar için hedeflerin belirlenmesi, (ii) fonksiyonel işbirliğinin yerel seviyede desteklenmesi, (iii) Türkiye'deki Romanların durumu ile ilgili enformasyon, bilgi ve verilerin geliştirilmesi, (iv) Romanların arabulucu olarak rol almasına izin vererek ve arabuluculuk yapısını değişik alanlarda teşvik ederek bu arabulucuların proje ve girişimlerde görevlendirilmesi, (v) halen nüfus cüzdanı bulunmayan Romanlara ulaşabilmek ve onları kimlik sahibi yapabilmek için bilgi stratejilerinin geliştirilmesi, (vi) Romanlara yönelik olarak konutların iyileştirilerek kullanılmasında veya yeniden konut edindirme planlarında sosyal boyutların gözetilmesinin zorunlu hale getirilmesi, (vii) IPA katılım öncesi mali yardım araçlarını kullanarak uygulanacak yaklaşım ve girişimleri deneyebilmek amacı ile pilot çalışmaların teşvik edilmesi, (viii) Entegre toplumsal kalkınma planları çerçevesinde değişik etkinliklerin yer alabileceği topluluk kaynak merkezlerinin kullanılması, İletişimi ve bilgi ile tecrübenin paylaşılmasını teşvik ederek teknik bilgilerin gelişiminin sağlanması, (x) ayrımcılık karşıtı mevzuatın tamamlanması ve Eşitlik Kurumunun kurulmasının tamamlanmasından sonra Romanlar içinde etkinliğinin sağlanması.

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de bulunan Romanlarla ilgili bilgi birikimi ve uzman görüşlerini sunmak ve daha iyi sosyal içermesinin sağlanması ile ilgili politika seçeneklerini vurgulamak ve aynı zamanda fiili ayrımcılığa karşı mücadele etmektir.

Gerçekleştirilen çalışma ile

- (i) Türkiye’deki Romanlarla ilgili kaynakların kısaca taranması; Bu gözden geçirme çalışması Türkiye’de ki Romanların sosyal dışlanma durumunu ele alan akademik çalışmalar ve raporlar üzerinde odaklanmıştır.
- (ii) Türkiye’deki Romanlarla ilgili sayısal ve niteliksel bilgilerin bir araya getirilmesi; Romanların kamu hizmetlerine ve ekonomik fırsatlara erişiminde karşılaştıkları engellerle değişik alanlarda eşitsizlikler nedeni ile yaşadıkları mağduriyetlerini belirlemek üzere üç seçili bölgede niteliksel bir araştırma yapılmıştır.
- (iii) İlgili kilit politika değişiklikleri belirlenmiş ve özetlenmiştir.
- (iv) İlgili politika tartışmaları ile ilgili genel bir bakış sunulması ve Türkiye’deki duruma uygun uygulanabilecek en iyi yöntemlerin belirlenmesi; Bu raporda AB’den elde edilen kazanımlar ve iyi uygulamalar Türkiye için yapılan önerilerin temelini oluşturmaktadır.
- (v) Romanların sosyal içermesi ile alakalı aktörler, paydaşlar ve bunların pozisyonları ile beklentileri hakkında genel bir bakış sunmak; Bu çalışma, Romanların sosyal içermesi ile ilgili olarak bazı kurum ve kuruluşlarının, politika ve programların uygulanmasında ana rolü üstlendiğini belirlemiş olup, görüşmeler Şubat – Haziran 2010 döneminde yapılmıştır.

(vi) Ana politika seçenekleri özetlenmiş ve değerlendirilmiştir.

(vii) Sonuçların dağıtımının sağlanması gerçekleştirilmiştir.

Rapor aşağıda tanımlandığı şekilde yapılandırılmıştır: Türkiye’deki Romanların durumunun, sosyal içermeye açısından kilit sektörler göre görünümü Bölüm 2’de sunulmaktadır. Bu bölüm Aralık 2009 ile Mart 2010¹ tarihleri arasında gerçekleştirilen ve üç bölge halkı üzerinde yapılan çalışma üzerinde durmakta olup, yayınlanan kaynak sonuçları ile uzmanlar tarafından elde edilen görüşme sonuçları ile tamamlanmaktadır. Bölüm 3 içerisinde, kilit sektörlerde sosyal içermeye ile bağlantılı olarak Türkiye’deki politika çerçevesi hakkında genel bir bakış ve aynı zamanda Romanların Türkiye’deki sosyal içermeye ile ilgili olarak karşılaşılan kilit politika güçlükleri hakkında bir liste sunulmaktadır. Ayrıca, Türkiye’de ki sosyal içermeye ile ilgili olarak Türk paydaşlarının görüşleri, durumları, beklentileri ve aynı zamanda Türk Roman sivil toplumunun durumu tartışılmaktadır. Bölüm 4 içerisinde Avrupa Birliğinde Roman sosyal içermesi ile ilgili gelişmeler incelenmekte ve Türkiye’deki Roman içermesi konusunda karşılaşılabilecek güçlükler ışık tutması ve yol göstermesi düşüncesi ile daha önceki uygulamalardan elde edilen kazanımlar analiz edilmektedir. Son olarak, Bölüm 5 içerisinde Türkiye için politika seçenekleri ve geleceğe yönelik olarak öncelikle atılması gereken adımlar hakkında bir dizi öneri sunulmaktadır.

¹ Araştırma yapılan üç bölge Antakya, Bartın ve Çorlu olup ülke içerisindeki değişik durumları temsil etmektedir.

2. TÜRKİYE'DE Kİ ROMANLARIN SOSYAL DIŞLANMASI

2.1. Farklı bir grup

Türkiye’de bulunan değişik Roman grupları üzerinde çok az sayıda çalışma yapılmıştır. Kolukırık ve Marsh önde gelen araştırmacılar olup, bu araştırmacıların çalışmaları ana kaynakları oluşturmaktadır. Her iki araştırmacı da Türkiye’de ki Romanların Rom, Lom² ve Dom³ gruplarından olduklarını beyan etmişlerdir. Genel olarak Türkiye’nin batı kısımlarında yaşayan Rom topluluğu son on yıl içerisinde daha fazla araştırmaya konu olurken Lom (genellikle Türkiye’nin kuzey doğu kısmında yaşamaktadırlar) ve Dom (genellikle Türkiye’nin güney doğu kısmında yaşamaktadırlar) grupları hakkında elde bulunan veriler çok sınırlıdır.

‘Çingene’ kelimesinin değişik grup ve kişilerde olumsuz çağrışımlar yapması nedeni ile genellikle “*Roman*” kelimesi tercih edilmektedir.⁴

Türkiye’deki Romanların sayısı ile ilgili resmi bir veri yoktur. Böylelikle tüm rakamlar tahminlere dayalıdır ve kaynağa göre farklılık göstermektedir. Pek çok kaynak, rakamı 500.000 ile 600.000 arasında vermektedir. Marsh bu verinin kaynağının 1831’de Osmanlı Devleti tarafından yapılan nüfus sayımına dayandığını belirtmektedir.⁵ Bazı bilim adamları şu andaki rakamları demografik tahminlere göre hesaplamaktadır. Ancak Marsh bu rakamlara “Osmanlı istatistiklerinin kadın, genç erkek, 15 yaş altındaki erkek çocuklar ile 65 yaş üzeri erkekleri (...) saymaması nedeni ile karşı çıkmaktadır. Bu nedenle, günümüzde orijinal rakamlara dayandırılarak yapılan hesaplamalara güvenilmez” demektedir.⁶

Buna benzer olarak İncirlioğlu, Türkiye’de yapılan resmi nüfus sayımlarında, nüfusun etnik yapısı dikkate alınmadığından değişik araştırmacılar tarafından verilen sayıların da birbirleri ile uyumsuz olduğunun altını çizmektedir. İncirlioğlu’na göre, “Bunun ötesinde,

² Lom’lar farklı bir dil grubundan olup Hindistan kaynaklıdır ve dil bağı ile Romanlara bağlıdır. Günümüzde, Lom’lar (veya aşağılayıcı bir kelime olan “Boşa” veya “Poşa” olarak bilinirler) Doğu Anadolu ve Kafkaslarda yaşamaktadırlar.

³ Dom’lar farklı bir dil grubundan olup Hindistan kaynaklıdır ve dil bağı ile Romanlara bağlıdır. Dom grupları genellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da bulunmaktadır. Bazı kaynaklara göre, Dom’ların Türk topraklarına gelişi MS 11.yüzyılın ilk kısmında gerçekleşmiş ve Güney Doğu’ya (Diyarbakır, Antakya ve Mardin) yerleşmişlerdir. Günümüzde Dom topluluğunun büyük bir kısmı Türkiye’nin Güney Doğusu ve Doğusunda genel olarak Kürtlerin yaşadığı bölgelerde bulunmaktadır. Türkçe’nin yanı sıra, Antakya’da bulunan Dom’ların çok büyük bir kısmı kendi dilleri olan Domca’yı kendi aralarında ve evelerinde konuşmaktadır.

⁴ Türkiye’de çeşitli Roman grupları dil-sosyal farklılıkları gözetilmeden “Çingene” örneğinde olduğu gibi adlandırılmıştır. Ancak, ülkenin çeşitli yörelerinde bu grupları tanımlamak için bazı yerel isimler de verilmiştir: Arabacı, Sepetçi, Abdal, Beyzade, Cano/Cono, Elekci, Esmer vatandaş, Gurbet/Gurbeti, Karaci, Karaoğlan, Kıpti, Lulu, Mango, Mutrib/Mutrip, Pırpır, Posa/Bosa/Pasa, Teber, Todi.

⁵ Who are the Gypsies?” [Romanlar Kim?] Upzeder, E, Danova, S., Özçelik, S., Gökçen, S. [eds]. We Are Here! [Biz Burdayız!] Discriminatory Exclusion & Struggle for Rights of Roma in Turkey, [Ayrımcı Dışlanmışlık ve Türkiye’de ki Romanların Hakları için Mücadele] İstanbul:s24

⁶ *Ibid.* s.24

Türkiye’deki Romanların ayrılmış bölgelerde yaşamamaları nedeni ile semtlere göre yapılan nüfus tahminleri güvenilir olmayacaktır”.⁷

Diğerleri tarafından da çeşitli tahmin yöntemleri değerlendirilmiştir. Gültekin ve Güzey kendi hesaplamalarını kullanmak yerine, verilen tahminlerden alıntı yaparak “Resmi verilere göre 500 bin, resmi olmayan verilere göre 1,5 milyon Roman Türkiye’de yaşamaktadır”⁸ ibaresini kullanmışlardır.

Marsh, geçtiğimiz yıllarda, araştırmacıların yanı sıra Roman aktivistlerin ve diğer sivil toplum örgütlerinin ülke sınırları içerisindeki Roman nüfusunun 2 ila 5 milyon arasında olduğunu belirttiklerini not etmektedir.⁹ Türkiye’nin Trakya bölgesinde yaşayan toplam nüfusun %6 ila %7 sini Roman, Dom ve Lomların, Anadolu’daki toplam nüfusun ise küçük gruplar halindeki gezginlerle birlikte %2’sini oluşturduğu tahmin edilmektedir.¹⁰

Kolukırık herhangi bir rakam vermekten kaçınmaktadır. Çalışmasının büyük bir kısmında Türkiye’de yaşayan Romanlar ile ilgili güvenilir bir rakam olmadığını ve çeşitli çalışmalarda yer alan rakamların birbirleri ile uyumsuz olduğunu belirtmektedir. Kolukırık mevcut verilerin geçerliliği ve gruplar konusunda yapılan tartışmaları kabul ederken “nüfus üzerinde yapılan tahminler ile ilgili tartışmalar Rom, Dom ve Lom’lar ile ilgili kapsamlı verilerin olmaması, coğrafya ve bu grup üyelerinin bir kısmının Roman olmayanlarla beraber yaşaması nedeni ile uzayıp gitmektedir”.¹¹

2.2. Sosyal olarak dezavantajlı bir grup

Sosyal dışlanma “belirli kişilerin toplumun kenarına itilerek, yoksulluğu veya temel yeterliliklerinin yanı sıra hayat boyu eğitim fırsatının olmaması veya ayrımcılık nedeni ile katılımcı olamadığı süreç” olarak algılanmaktadır. Bu durum onları istihdamdan, gelir elde etme ve eğitim fırsatının yanı sıra sosyal ve toplumsal ağlara ve etkinliklere katılımdan uzaklaştırır.¹² Onların güçlü makamlara ve karar verme yetkisine sahip mercilere erişimi çok sınırlı olup, genelde kendilerini güçsüz hissederler ve kendi hayatlarını etkileyen günlük karar verme yetisini kontrol altına alamazlar.

2006 Yoksulluk Çalışmasına göre, Türkiye’de yoksulluk oranı %17.81 olarak belirlenmiştir. Etnik kökene göre derlenmiş herhangi bir veri olmamasına rağmen,

⁷ İncirlioğlu, E.O. “Gypsy (Dis)Organisation In Turkey [Türkiye’de Roman De(organizasyonu): Sosyal Dışlanışlıktan İnsan Hakları için Mücadeleye” başlıklı çalışmasını 3 Kasım 2005 tarihinde İstanbul Bilgi Üniversitesi CMR/iRSN Roman Çalışmaları Seminerinde sunmuştur. Marsh, A. & Strand, E. (2005)’den alıntı “Romanlara Ulaşma” fizibilite öçalışması hakkındaki raporda İstanbul’da yaşayan roman toplulukları “haritalandırılmıştır. Uluslararası Roman Ağı, İstanbul 2005. S 14-15. Rapor <http://goc.bilgi.edu.tr/documents/rapor.pdf> adresinden temin edilebilir.

⁸ Gültekin, N. ve Güzey, Ö. “Bölünmüş Şehirler- Sosyal ve Yerleşim Alanlarının Ayrılması: enzilahir, Edirne’de bir Roman Semti”, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi) Araştırmaya dayalı çalışma “Kentsel Dönüşümde Sosyal Dayanışma Ağının Değerlendirilmesi – Menzilahır/Edirne”, Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Ünitesi.

⁹ Marsh, A. “Ethnicity and Identity: [Etnik Köken ve Kimlik] Kim Çingene? Savelina Danova [ed.] Biz Buradayız!

¹⁰ Marsh, op cit, p. 24 dipnot 12 .

¹¹ Kolukırık, S. (2008) “Türkiye’de Rom, Dom Ve Lom Gruplarının Görünümü” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* Yıl:5 Cilt:8, s.145.Marsh, op cit, p. 24 dipnot 12 .

¹² Avrupa Komisyonu *Sosyal İçerim Ortak Raporu*, Brüksel, 2004.

Türkiye’de yaşayan Romanların büyük kısmının ciddi yoksulluk içinde olduğu bilinmektedir.¹³ Okula devam edememe, okulda başarısızlık ve okulu erken yaşta terk, kötü sağlık koşulları ve buna bağlı olarak yaşam süresinin ortalamasının altında olması, yüksek işsizlik, mesleki eğitim olanaklarının olmaması, emniyetsiz yaşam ortamları ve ayrımcılık gibi unsurların tamamı sosyal dışlanmanın kısır döngüsünü tanımlamaktadır. Türkiye’de sayıları belli olmayan bir grup Roman, Nüfus Cüzdanına sahip değildir. Bu durum genellikle Doğu Anadolu’da bulunan göçer gruplar için geçerli olmakla beraber bazı uzmanlar problemin daha büyük olduğunu ve ülkenin başka yerlerine göç etmiş önemli sayıda Romanın da etkilendiğini belirtmektedir. Uzmanlar, Nüfus Cüzdanı edinmeme nedeni olarak bilgi yetersizliği veya kendilerine ceza kesilmesinden korktukları için başvuruda bulunmadıklarına atıfta bulunmaktadır. İçişleri Bakanlığı Valiliklere Mayıs 2010 tarihinde gönderdiği talimat ile nüfus cüzdanı almak isteyen Roman vatandaşlardan ceza ve ücret alınmamasını istemiştir.

Çorlu’da yapılan saha çalışmasında özellikle kadın ve çocuklar olmak üzere birçok Roman’ın nüfus cüzdanına sahip olmadığı belirlenmiştir. Kimlik belgelerinin olmaması bu kişilerin eğitim, sağlık hizmetleri ve istihdam gibi temel hizmetlerden ve haklardan yararlanmalarını engellemektedir.

2.3. Eğitim başarısızlığı

Türkiye’de ki Romanların eğitim konusu alarm sinyalleri vermektedir. Değişik yerlerde durumun farklı olduğu rapor edilmesine rağmen, en yaygın problem eğitim sistemine kaydı yapılmamış olan Roman çocuklarının varlığı, yüksek oranda okul terkleri, ve ilköğretimde düzensiz devam durumudur. Erken okul terk oranı, kısmen erken yaşta evlenme nedeni ile Roman kız çocukları arasında en yüksek değere sahiptir. Roman çocuklar arasında okul öncesi eğitime kayıt oranı, orta öğretime geçiş yapan öğrenci sayısında olduğu gibi minimal seviyededir. Okula sürekli devam sağlayabilmek için ortaya çıkan engeller birden fazla olup, Roman ailelerinin karşılaştığı, çocukları okulda tutabilmek için gerekli finansal güce sahip olma veya çocukların çalışarak aile bütçesine katkı sağlama zorunluluğu gibi diğer sosyal dışlanma unsurları ile ilişkilidir. Yetişkin Romanlar genel olarak düşük seviyede okul eğitimine sahiptir ve çok sayıda Roman okuma-yazma bilmemektedir. Dolayısıyla iş piyasası için gerekli olan önemli yeteneklere sahip değildirler. Görünüşe göre az sayıda Roman, yetişkinler için düzenlenen eğitim programına katılmaktadır.

Türk eğitim sistemi içerisinde okullarda ayrı sınıf kavramı olmamakla birlikte, yüksek oranda Roman çocuklarının devam ettiği belirli okullar bulunmakta ve bu da genel olarak söz konusu okullarda eğitimin kalitesini düşürmektedir. Danışılan kişilerce verilen bilgilere göre, bazı okullarda Roman çocuklara karşı olumlu bir yaklaşım gözlenirken, bazı durumlarda ise öğretmenlerin Roman çocuklara karşı düşük başarı performansı sergilemeleri beklentisi ile daha az dikkat sarf ettikleri rapor edilmiştir. Roman çocukların önündeki bir diğer engel ise genel olarak evlerinde çalışmak için kendilerine ait bir odaları yoktur. Buna ek olarak, karışık sınıflarda eğitim gördüklerinde Roman çocukların giyim tarzı diğer arkadaşları tarafından alay konusu edilebilmektedir.

¹³ Kolukırık, diğer problemlerin yanı sıra yoksulluğu Roman grupların karşılaştığı en büyük sorun olarak tanımlamaktadır. Kolukırık, yoksulluğun Rom, Dom ve Lom grupları içerisinde çok belirgin olduğunu ifade etmekte ve ”yoksulluğun özellikle Dom grupları için “derin yoksulluk” şekline büründüğü ifade edilebilir” demektedir. Kolukırık, S. (2008) “Türkiye’de Rom, Dom Ve Lom Gruplarının Görünümü” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl 5, Cilt 8, s152.

Raporlara göre, Roman ailelerin evlerini tahliye etmeleri zorunluluğu karşısında veya kendi arzuları ile taşınmaları sonrasında yeni taşındıkları bölgede çocukları okula göndermemeleri yaygındır.

Üç bölgede yapılan saha araştırmalarında, Roman çocukların eğitimi ile ilgili olarak kaydedilen ana sorunlar şunlardır: Düşük devam oranı ve okulda başarı, okulu erken yaşta terk ve ayrımcılık uygulamaları.

Her üç bölgede de Roman çocuklar bir veya iki ilkokulda ağırlıklı olarak eğitim görürlerken Roman çocuklar okul mevcudunun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Roman çocuklar bu okullarda diğer çocuklar ile karışık sınıflarda eğitim görmektedir. Antakya ve Bartın'da okul yetkilileri Roman olmayan ailelerin çocuklarının Roman çocukları ile aynı sınıfta olmasına ayrımcılık ve Romanlar hakkındaki olumsuz yaklaşım nedeni ile karşı çıktıklarını ve bazı velilerin çocuklarının kaydını başka okullara aldıklarını belirtmişlerdir.

Okullarda Roman çocuklarına karşı ayrımcı yaklaşım olduğu konusunda kanıt bulunmaktadır. Antakya ve Çorlu'da Roman çocukların Roman olmayan çocuklar tarafından etnik kökenleri nedeni ile korkutulduğu ve rahatsız edildiği rapor edilmektedir. Bu gibi durumlarda Roman çocukların öğretmenler tarafından korunmadığı Çorlu'da rapor edilmiştir. Bazı veliler de çocuklarını okula kayıt ettirirken ayrımcı davranışlara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Ziyaret edilen bölgelerde Roman çocukların ilkokul seviyesinde kayıt oldukları görülmüştür. Bartın ve Antakya'da Roman çocukların büyük bir kısmının ilkokulu bitirdikleri görülmüştür. (10 yıl önceki durumdan farklı olarak) Ancak halen terk ve okula devam problemleri bulunmaktadır. Çorlu'da ilkokul terklerinin büyük bir kısmı kayıt altındadır. Roman ailelerin karşılaştıkları finansal problemler sonucunda Roman çocukların çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda kaldıkları rapor edilmiştir. Çorlu bölgesinde okur-yazar olmayan Romanların oranı, özellikle yaşlı nüfus içerisinde oldukça yüksektir (%90). Diğer iki bölgede ise okur-yazar olmayan Romanların oranı düşük olarak tespit edilirken Roman olmayan grup ile karşılaştırılabilecek seviyededir. Antakya'da ise Roman çocukların Roman olmayan çocuklara göre daha düşük akademik başarı gösterdikleri rapor edilmektedir.

Her üç bölgede de Roman çocukların ilkokul sonrası okula devam oranları oldukça düşük olarak raporlanmıştır. Orta öğrenime kaydolan Roman çocuk sayısının oldukça düşük olduğu ve üniversiteye devam eden Roman genç sayısının her üç bölgedeki toplamının 10 öğrenciden daha az olduğu tespit edilmiştir.

Antakya ve Çorlu'da katılımcılar geçmişte Roman kız çocuklarının daha az sıklıkla okula gönderildiklerini, geçtiğimiz yıllarda bu durumun değişerek daha çok sayıda Roman kız çocuğunun okullara kayıt olduğunu belirtmişlerdir.

Her üç bölgede de yoksulluk eğitimin her seviyesi için en büyük engel olarak gösterilmiştir. Roman aileler eğitim malzemelerini ve diğer eğitim ile ilgili masrafları karşılayacak durumda değildirler. Kendi çevrelerinde rol modeli olabilecek kişilerin eksikliği de bir sorun olarak gündeme gelmektedir.

Antakya, Bartın ve Çorlu'da Roman çocukların eğitim sonuçlarının iyileştirilmesine yönelik özel politika ve programlar bulunmamaktadır. Çorlu'da okul devamının

artırılması ve okul terklerinin azaltılmasına yönelik üç program uygulanmaktadır. Ancak okul idareleri tarafından Roman aileleri ve çocuklarını hedef alan bir çalışma yoktur. Benzer olarak Bartın'da da yetişkin okuma-yazma kursları bulunmaktadır. Ancak Romanların bu kurslara katılımı çok düşük seviyededir ve yetkililerce Romanların bu kurslara katılımını sağlamak amacı ile gerçek bir çaba gösterilmemiştir.

2.4. Konut problemleri ve yerleşimde ayrımcılık

Türkiye'deki pek çok Roman standartların altında özelliklere sahip ve kalabalık yerlerde yaşamaktadır. Pek çoğu gecekonduarda yaşarken bir kısmı da geçici barınak ve çadırlarda yaşamaktadır. Romanlar genellikle kalabalık Roman mahallelerinde yaşarlar¹⁴ ve sıklıkla oturdukları evlerin sahipleri değildir. Geçtiğimiz yıllarda Türkiye'de kentsel dönüşüm projelerinde artış olmuş ve bu projelerden bazıları, Romanların oturdukları mahallelerden çıkartılarak evlerinin yıkılmasına neden olmuştur. Bu yapılanma, diğerlerinin yanı sıra Ankara'da Çinçin, İstanbul'da Kuştepe, Küçükbakkalköy, Gültepe, Yahya Kemal ve Sulukule, Gaziosmanpaşa, Cebece, Zonguldak'ta Müftü ve Bursa'da Kamberler mahallelerini etkilemiştir. Bazı durumlarda alternatif konut sağlanmamış, sağlandığı durumlarda ise aylık ödemelerin yüksek olması nedeni ile Romanların evlerini terk ederek yıkılmış bölgelere geri dönerek barakalarda yaşamalarına neden olmuştur.

Roman topluluklarının Türkiye'de yerleşimde ayrımcılığa tabi olması yaygın olmakla birlikte bu ayrımcılık bazı durumlarda hükümetin özellikle uyguladığı bir müdahale değildir. Pek çok kasaba ve şehirde "Çingene Mahallesi" adı verilen yerleşim bölgeleri bulunmaktadır. Pek çok durumda bu yerleşim birimlerinin büyük çoğunluğu Romanlardan oluşmaktadır. Romanların ayrılmış bölgelerde yaşaması, genellikle toplumun genelinden sosyal olarak dışlanmalarına eden olur. Yerleşimde ayırım, ayrımcılık ve yoksulluk sosyal dışlanmaya katkıda bulunmaktadır. Bu araştırmanın ışığında, Roman bireylerin ve toplulukların içinde yaşadıkları şehrin sosyal hayatına tam olarak katılmadıkları söylenebilir.

Antakya, Bartın ve Çorlu'da Romanların konut durumu sorunlar arz etmektedir. Araştırma sırasında şu konut problemleri kaydedilmiştir: Ayrılmış bölgede bulunan konutlar, standartların altında yaşam şartları, kullanım hakkının güvenliğinin bulunmaması ve ayrımcılık.

Araştırma amacı ile ziyaret edilen her üç bölgede de ayrılmış bölgelerde bulunan konutlara rastlanmıştır. Antakya, Bartın ve Çorlu'da pek çok Roman Çingene Mahallesi olarak bilinen bir veya iki mahallede toplanmaktadır.

Kullanım hakkının güvenliği Romanların çoğunluğu için sorundur: Pek çoğu kamuya ait topraklar üzerinde izinsiz yapılan yapılarda yaşamaktadırlar. Konut veya mülkün sahibi durumunda olmayan Romanlar tahliye veya yer değiştirmeye karşı korumasız olup, özellikle son zamanlarda ülkenin pek çok yerinde uygulamaya konan kentsel dönüşüm projelerinden etkilenmektedirler. (Bu tarihe kadar araştırma yapılan bölgelerin hiçbirisinde söz konusu proje duyurusu yapılmamıştır). Antakya ve Çorlu'da Roman mahalleleri şehir merkezinde çok uzakta değildir. Bartın'da ise Roman mahalleleri merkezden erişilebilir bir tepe üzerinde bulunmaktadır.

¹⁴ Türkçe'de Mahalle. Kelime yerleşim bölgesini belirtmekle beraber, özellikle dışlanmış gruplar için mahalle sosyal yapıyı temsil etmektedir. Mahalle "Dayanışma" kelimesi ile çağrışım yapmaktadır.

Antakya ve Çorlu'da önemli sayıda Roman standart altı şartlarda yaşamaktadır. Pek çok Roman sağlam yapılarda yaşamaktadır (eğreti baraka yerine) ancak bazı yapıların çok ciddi tadilat gereksinimi vardır. Bazı evlerde toprak zemin ve uygun olmayan çatı yapıları bulunmaktadır. Bu evlerde yaşayan aileler dış etkenlere karşı korunaklı değildir. Kar ve yağmur yağdığı zaman zemin çamurlaşmaktadır.

Antakya'da pek çok Dom iki veya üç odalı evlerde aynı sayıda aile ile birlikte yaşamaktadır. Pek çok Dom ciddi şekilde kalabalık ortamlarda yaşamaktadır ve bu durum daha da kötüye gitmektedir. Çocuklar büyüyüp evlendikten sonra maddi olarak kendi evlerine sahip olacak güçleri olmadığından, genellikle aileleri ile birlikte yaşamaktadırlar. Pek çok konutun su ve elektrik gibi basit hizmetlere erişimi olmakla beraber bazı durumlarda bu bağlantıların kaçak olduğu rapor edilmiştir.

Çorlu'da Roman mahallesindeki pek çok ev standartların altında ve kalabalıktır. Bölgede yağmur suyu drenaj sistemi bulunmadığı için önemli halk sağlığı riskleri bulunmaktadır. Burada araştırmacılar 8 ailenin eğreti barakalarda temel hizmetlere sahip olmadan yaşadıklarını tespit etmiştir.

Romanlara karşı özel konut kiralama pazarında ayrımcılık rapor edilmiştir. Bu olgu pek çok Romanın kiralık evlerde yaşamak için ekonomik durumlarının uygun olmaması nedeni ile yaygın olarak gözlemlenmemiştir ve bu nedenle böyle bir davranışla karşılaşabilecek durumda değildir.

Bartın'da yaşayan Romanların konut durumu Antakya ve Çorlu'da yaşayan Romanlara göre daha iyi olarak değerlendirilmiştir. Ziyaret edilen bölgede konutların iyi durumda olduğu görülmüş ve belediye geçtiğimiz yıllarda altyapıyı da biraz olsun iyileştirmiştir. Ancak, çok sayıda Roman ailenin kendi evlerine sahip olmadıkları ve standartların altında, aile fertleri için yeterli olmayan büyüklükteki barakalarda yaşadıkları görülmüştür: Tahminen 15-20 aile bu şartlar altında yaşamaktadır.

Antakya, Bartın ve Çorlu'da Romanların konut durumunu iyileştirmek için herhangi bir özel politika veya program bulunmamaktadır. Bartın'da belediye, ziyaret edilen iki mahallede bazı altyapı çalışmaları başlatmıştır.(yol, vb) Aynı zamanda konut durumlarını iyileştirmek için ihtiyacı olan ailelere yardım amacı ile başlatılan projenin gelen yoğun ilgi nedeni ile devam edemediği bildirilmiştir.

2.5. Kötü sağlık durumu tehlikeli yaşam şartlarına bağlanıyor

Romanların genel olarak sağlık durumları iyi değildir ve bu alanda bazı problemler bildirilmektedir. Araştırma kapsamına giren bölgelerde pek çok Roman, sağlık hizmetlerine ücretsiz erişim için gerekli olan yeşil karta sahiptir.¹⁵

¹⁵ Bu sistem 1992 yılında kurulmuştur ve doğrudan devlet tarafından finanse edilmektedir. Sistem belli bir seviyenin altında kazanca sahip yoksul vatandaşlara devlet hastaneleri ile bazı üniversite hastanelerinde ayaktan ve yatarak tedavi ile ilaç olanağı sağlamaktadır. İlk başta, ilaç temini de dahil olmak üzere tüm hizmetler yeşil kart sahiplerine ücretsiz olarak sağlanıyordu. Ancak Eylül 2009'dan itibaren kart sahiplerinin gittikleri sağlık kurumuna bağlı olarak 2 ila 15 Türk Lirası (yaklaşık 1 ila 7 Euro) "Katılım Ücreti" vermesi zorunlu hale gelmiştir. Romanların yoksulluk seviyesi göz önüne alındığında bu bir problem oluşturabilir.

Her üç araştırma bölgesinde de sağlık ocakları, Romanların yaşadığı bölgelere yakındır ve kolaylıkla erişilebilir. Bu sağlık ocaklarında görev yapan sağlık uzmanları, Romanların sağlık problemleri hakkında bilgili görünmektedir. Bu sağlık ocaklarında ayrımcı tutuma rastlandığı rapor edilmemiştir. Ancak, Antakya ve Çorlu'da araştırmaya katılan Romanlar, devlet hastanelerinde ayrımcılık yapıldığını belirtmektedir: Katılımcıların çoğu kendilerinin bekletilerek Roman olmayan hastaların tedavilerine öncelik verildiğini belirtmişlerdir.

Çorlu ve Antakya'da Romanların yaşadığı konutların standart altındaki durumlarının, sağlıkları üzerinde olumsuz etki yaptığı ve doktorların bulaşıcı hastalıkların yayılmasından korktukları belirtilmektedir. Romanlar arasında en yaygın olarak görülen hastalıklar solunum yolları hastalıkları, romatizma, astım ve bronşit, bağırsak iltihapları, anemi ve ishal vakalarıdır.

Antakya, Bartın ve Çorlu'da Romanların sağlık koşullarını iyileştirmek için herhangi bir özel politika veya program bulunmamaktadır.

2.6. *Düzgün bir iş edinmenin önündeki engeller*

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Temmuz 2010 itibarı ile Türkiye'de resmi işsizlik oranı %10.6 ve genç nüfus içerisinde işsizlik %19.5 olarak belirlenmiştir.¹⁶ Bu oranlar hali hazırda yüksektir ve ülkede işsizlik problemi olduğunu göstermektedir. Etnik kökenine göre veri toplanmaması nedeni ile Romanlar arasında çalışma ve işsizlik oranını gösteren resmi veri bulunmamaktadır.

Bununla birlikte geçmişte yapılan çalışmalara göre, Türkiye'de bulunan Romanlar arasında sürekli iş sahibi olanların sayısı çok azdır. Kolukırık, Türkiye'de bulunan Romanların büyük bir çoğunluğu için işsizliğin "temel" problem olduğunu belirtmektedir.¹⁷ Marsh/Strand'de, Roman topluluğu arasında sürekli bir işe sahip olanların "sıklıkla düşük eğitim başarısı nedeni ile" nadiren bulunduğunu belirtmektedir.¹⁸ Roman topluluğu içerisinde iş olanakları "düşük gelir getiren işler ve genellikle beceri gerektirmeyen ağır işler olup sıklıkla geçici işlerdir".¹⁹ Gültekin/Güzey yüksek işsizlik oranının nedeni olarak şu unsurları göstermektedir: Düşük eğitim seviyesi, sanayileşme sonucunda el sanatları fiyatlarının düşük olması, Edirne'de tekstil alanında faaliyet gösteren fabrikaların kapanması nedeni ile azalan iş olanakları, tarımsal işçi talebinin azalması ve Romanlara karşı ayrımcılık.²⁰ Türkiye'nin çeşitli yerlerinde Çingene grupları üzerinde yapılan araştırmaları içeren "*Biz Buradayız!*" adlı çalışmada işsizliğin temel problem olduğunu ortaya koymuştur. "Araştırma Romanların neredeyse tamamının kalıcı iş olanakları ve sosyal güvenlik hizmetlerinin dışında kaldıklarını göstermektedir. İş imkânları neredeyse her zaman geçici, kayıt dışı, vasıfsız işler ve çoğunlukla sağlık ve emniyet unsurlarına dikkat edilmeksizin yaptırılan işlerdir."²¹ Araştırma sonuçlarına göre ırk ayrımcılığı da önemli bir unsurdur: "Çingeneler iş bulma

¹⁶ Bakınız: <https://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?metod=IlgiliGosterge&sayfa=giris&id=3536>.

¹⁷ Kolukırık, S. "Aramızdaki Yabancı: Çingeneler" Ege Üniversitesine sunulan doktora tezi. İzmir, 2004. s. 102

¹⁸ Marsh, A. & Strand, E. (2005) s. 29

¹⁹ aynı eser, s. 22

²⁰ Gültekin, N. and Güzey, Ö. *Zikredilmiş kitapta* s.10

²¹ Upzeder, E, Danova, S., Özçelik, S., Gökçen, S. [eds.] (2008) Zikredilmiş yayında s.91.

konusunda etnik kökenleri nedeni ile belirli dezavantajlar ve ayrımcılıkla karşılaşmakta ve iş olanaklarına erişimleri bu nedenle engellenmekte veya “geleneksel” olarak sınıflandırılan sınırlı sayıda düşük vasıflı meslekler haricinde sadece vasıf gerektirmeyen sıradan işler bulabilmektedirler”²².

Türkiye’de tüm bunlar Roman nüfusun tamamını etkilememekte olup, az sayıda profesyonel alanda veya kamu kurumlarında çalışan Romanlar da bulunmaktadır. Ancak çoğunluğu kayıt dışı ekonomide vasıfsız işlerde çalışmakta veya herhangi bir geliri bulunmamaktadır.

Genelde, kayıt dışı çalışma ile ilgili verilerde, %90 oranında vasıfsız işçi ve gelire sahip olmayan aile bireyleri olarak görünmektedir. Bu durumun sonucunda da kayıt dışı çalışanlar için ekonomik ve sosyal kırılganlık ortaya çıkmaktadır. Kayıt dışı çalışanlar ekonomik kriz döneminde krizle orantısız olarak etkilenmektedir.²³ Mevcut ekonomik krizin istihdam problemi yarattığı, araştırma yapılan her üç bölgede de raporlanmıştır.

İstihdamda kadının katılımı düşük olmasına rağmen, bazı ortamlarda Roman kadınları ailenin tek çalışan ferdidir. Bartın’da Roman kadınların çalışmak için eşlerinden, babalarından veya erkek kardeşlerinden ev dışında çalışmak için izin almaları gerektiği ve bunun da istidamın önünde ek bir engel oluşturduğu ortaya çıkmıştır.

Örgün eğitim seviyesi düşük olan çoğu Roman için, belli öğrenim seviyesini şart koşan mesleki eğitim programlarına katılmak mümkün olmamaktadır. Çok az sayıda Roman’ın aktif istihdam politikalarına ve programlarına katıldıkları görülmektedir. Mesleki kurslar tamamlandığında, katılımcıların aldıkları sertifikaların, “yaygın şekilde Romanların müzik ve eğlenceye özellikle kabiliyetli oldukları ve güvenilir personel olmadıkları” ön yargısı ile bir işe girebilmek için hiçbir yarar sağlamadığı rapor edilmektedir. Pek çok Romanın iş ararken etnik kökenlerini saklama eğilimi içerisinde oldukları belirtilirken, yaşadıkları bölgeler nedeni ile üzerlerindeki sosyal damganın saklanamadığı belirtilmektedir. Bu sonuç yerleşimde ayrımcılığın negatif etkileri hakkında düşünmeye neden olmaktadır.

Türkiye’de ziyaret edilen Roman toplulukları, istihdama erişimde çok önemli engellerle karşı karşıya bulunmaktadır. Üç bölgede, Antakya, Çorlu ve Bartın’da katılımcıların tamamına yakını, işsizliğin kendi toplulukları için en ciddi problem olduğunu belirtmektedirler. Her üç bölgede de Romanların büyük çoğunluğun resmi olarak işsiz oldukları rapor edilmektedir: Antakya’da Dom ve Çorlu’da Roman topluluğu içerisinde işsizliğin %90’ın üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Bartın’da yapılan araştırma sonuçlarına göre topluluğun tamamına yakınının resmi olarak işsiz olduğu ortaya çıkmıştır.

Antakya, Çorlu ve Bartın’da yapılan araştırma Romanlar arasındaki yüksek işsizlik oranı için birkaç neden ortaya koymaktadır. Roman bireyler istihdama erişim konusunda ayrımcılığa tabi tutulmaktadır. Romanlar, pek çok durumda, işverenlerin Roman mahallesi olarak bilinen yerlerde adres gösterildiğinde başvuru formunu kabul etmediklerini belirtmektedirler. Bunun sonucu olarak, Roman katılımcıların iş bulma şanslarının arttırabilmek için konut adreslerini başka mahallelerde gösterdikleri belirtilmektedir. Bazı Romanlar etnik kökenlerinin ortaya çıkması üzerine işlerini

²² aynı eser, s. 92

²³ Türkiye Ülke Ekonomik Memorandumu Kayıtdışılık: Nedenleri, Sonuçları, Politikalar Dünya Bankası, Mart 2010

kaybetmektedirler. Aynı zamanda Romanların normal çalışma şartları altında, iş yerinde Roman olmayanlara göre ayrımcılığa uğradıklarını gösterir işaretler bulunmaktadır: bu husus sözleşmelerinin devamlılığı ve Roman olmayan çalışanlara göre kendilerine teklif edilen işin türü ile ilgilidir.

Aynı zamanda Romanların rekabetçi istihdam piyasasında gerekli olan niteliklere ve yetkinliklere sahip olmadıkları da yaygın olarak rapor edilmektedir. Son olarak, Roman katılımcılar, geleneksel olarak Romanlara uygun istihdam kaynaklarının tükenmesi, teknolojinin ilerlemesi ve değişen yaşam şekillerinin iş bulma çabaları üzerinde olumsuz etki yaptığını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak pek çok Roman kayıt dışı olarak görünmekte ve sosyal güvence sağlamayan günlük işlerde çalışmaktadırlar. Roman ailelerin gelir seviyesi çok düşüktür; pek çok aile var olmak için sosyal yardıma gereksinim duymaktadır. Buna rağmen pek çok Roman ailesi son derece büyük bir yoksulluk içerisinde yaşamaktadır.

Antakya, Bartın veya Çorlu'da Romanların iş bulmaları için engellerin kaldırılması gibi veya son derece yüksek olan işsizlik seviyelerini düşürmek için her hangi bir politika veya program bulunmamaktadır. Romanların genel istihdam programlarına ve yetişkinler için düzenlenen mesleki eğitim kurslarına erişimlerinin olmadığı, yetkililerce, Romanların bu tip programların varlığından haberdar olmaları ve bu programlara erişimlerinin sağlanabilmesi amacıyla yönelik herhangi bir çalışma yapılmadığı anlaşılmaktadır.

2.7. Önyargı ve ayrımcılık tecrübesi

Diğer ülkelerde olduğu gibi, Romanlara karşı önyargı ve stereotip uygulaması Türk toplumunda da yaygın olup, bireylerin Romanlara karşı reaksiyonlarında etkin bir rol oynamaktadır. Bu sebeple, Romanlar sosyal hayatlarının her alanında ayrımcılık uygulamalarından dolayı sıkıntı çekmekte olup, söz konusu durum yoksulluklarını iyileştirme olasılıklarını ciddi şekilde sınırlamaktadır.

Daha önce yapılan çalışmalarda da tespit edildiği gibi, Türkiye'de yaşayan Romanlar ayrımcılık ve negatif önyargı ile karşı karşıyadırlar. *Biz Buradayız!*'de ileri sürülen: "Her ne kadar Türkiye'de sosyal mahrumiyet sadece Çingene topluluğunu etkilemiyorsa da etnik bazda yüksek seviyede eşit olmayan uygulama ortaya çıkmaktadır. Ülkenin pek çok yerinde birden fazla kez ortaya çıkan vakalarda, Çingeneler Türk toplumu içerisinde, diğer yoksul gruplar ile karşılaştırıldığında en fazla ayrımcılığa uğrayan gruptur.²⁴ Kolukırık Romanlara karşı Türkiye'de çeşitli negatif ön yargıların olduğunu kabul ederek Çingene imajını ve terminolojisini 1870'den günümüze kadar yayınlanan edebi eserler içerisinde araştırdığını belirtmektedir. Kolukırık Çingeneler ile ilgili sözlüklerde, edebi eserlerde ve deyim içerisinde geçen olumsuz imajları tanımlamaktadır.²⁵ Adaman/Keyder Romanların, Türkiye'de sosyal dışlanmışlıkları için en önemli etkenin ön yargı olduğundan bahsetmektedir. Altı şehirde yapılan bir ankette katılımcılardan şu cümlenin tamamlanması istenmiş, "Çocuğumun annesi/babası [...] olan bir çocuk ile arkadaş olmasını önlerdim" ve şu seçeneklerden birinin verilen boşluğa yazılması istenmiştir:

²⁴ Upzeder, E, Danova, S. Özçelik, S., Gökçen, S. [eds.] (2008) Zikredilmiş yayında s.55

²⁵ Kolukırık, S. (2005) "Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* [Journal of Sociology Reserach} Cilt.8, No: 2, s.52-71.

eşcinsel, seks işinde çalışan, AIDS hastası, Çingene, alkolik, ruh hastası, eski hükümlü, değişik etnik kökene sahip, değişik dinden birisi. "Çingene", seçeneği katılımcılar tarafından %76 oranında seçilerek eşcinsel, seks işinde çalışan ve AIDS hastası seçeneklerinden sonra dördüncü sıraya oturmuştur.²⁶

Ayrımcılık, çalışmanın yapıldığı üç ayrı bölgede de Romanların hayatını etkileyen bir faktör olarak belirmektedir. Çorlu ve Antakya'da araştırmaya katılan Romanlar kanun dışı ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bartın'da Roman katılımcılar ayrımcılığa maruz kalma konusunda yaşadıkları herhangi bir olay olmadığını belirtmeler de kişisel deneyimler ayrımcılığa maruz kaldıklarını göstermektedir. Örneğin, Bartın'da birçok Roman katılımcı bazı işverenlerin Roman müzisyen yerine Türk Müzisyen tercih ettiklerini belirtmişler ancak bunun potansiyel bir ayrımcılık şekli olduğunu fark etmemişlerdir.

Ayrımcılığın en fazla yaşandığı alan "istihdam" olarak belirtilirken, Roman çocukların eğitim alanında karşılaştıkları ayrımcılık ile konut ve sağlık alanında karşılaşılan ayrımcılık da kayda değerdir. Antakya ve Çorlu'da Roman mahallesinde yaşayan ve Roman olmayan mahalle sakinleri kendilerinin de "Çingene Mahallesi"nde oturmalarından dolayı benzer davranışlarla karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir.

Antakya ve Çorlu'da katılımcıların tamamına yakını araştırmacılara istihdama erişim konusunda kendilerine Roman oldukları ve Roman mahallesinde oturdukları için ayrımcılık yapıldığını belirtmişlerdir. Araştırma sonucunda, Roman mahalleleri ile bağlantılı olan sosyal damga ve negatif ön yargının ayrımcılığı tetikleyen bir neden olduğu ve bireyin adresinin kişinin etnik kökeni hakkında verilen sinyali doğruladığı ortaya çıkmaktadır.

Özellikle daha korunmasız bir durumda olan Roman kadınlarının gerek etnik kökenleri gerekse cinsiyetleri nedeni ile çoklu ayrımcılığa maruz kalabilecekleri görülmektedir. Çorlu ve Antakya'da Roman kadınların evde şiddete maruz kaldıkları belirtilmiştir. Görüşülen pek çok Roman kadın kendilerine eşleri tarafından şiddet uygulandığını itiraf ederken bunu polise bildirmediklerini eklemiştir. Bununla birlikte, katılımcılar geçtiğimiz yıllarda evde maruz kaldıkları şiddetin azalmaya başladığının altını çizmişlerdir.

²⁶ Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006) *Türkiye'de Büyük Kentlerde Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, European Commission, s. 109. Bakınız: http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf

3. POLİTİKA ÇERÇEVESİ VE KİLİT POLİTİKA ZORLUKLARI

*Türkiye Cumhuriyetinin Dokuzuncu Kalkınma Planı bir gelişme eksenini olarak “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerim ve Yoksullukla Mücadele” konularını ele alırken bu eksen üzerinde şu ifade yer almaktadır; “Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önlenmesine yönelik politikaların uygulanmasında ve bunlara yönelik eğitim, barınma ve istihdam gibi hizmetlerde, merkezi idare ve mahalli idareler ile sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere tüm kesimlerin koordineli bir şekilde çalışması sağlanacaktır”.*²⁷

Kasım 2009 ortalarından itibaren hükümetin “Demokratik Açılım” girişimi kapsamında Türkiye’de Romanlarla ilgili bazı önemli gelişmeler olmuştur. Türk Hükümeti, Cumhuriyet tarihinde ilk kez Roman konusunu resmi olarak programına almıştır. Başbakan Tayyip Erdoğan, 22 Kasım’da yaptığı konuşmada hükümetin Türkiye’deki Romanların karşılaştıkları problemlerin çözümüne yönelik programlar geliştireceğini belirtmiştir. 10 Aralık 2009’da ilk Roman Çalıştayı, Rom, Dom ve Lom derneklerini temsil eden 120 katılımcı ile İstanbul’da bu grupların durumunu görüşmek ve Hükümete taleplerini iletmek üzere toplanmıştır. Toplantıya Devlet Bakanı Faruk Çelik ev sahipliği yaparken, milletvekilleri Ali Koyuncu ve Nursuna Memecan’da katılmıştır. Çalıştay sonrasında Roman derneklerinden 11 temsilci çalışma komitesi üyesi olarak seçilmiştir.²⁸ Roman katılımcılar tarafından yapılan talepleri içerir çalıştay raporu Devlet Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Çalışma neticesinde Başbakan, 14 Mart 2010 tarihinde İstanbul’da bir “Roman Buluşması” düzenlemiş ve burada Romanların durumunu iyileştirmek için alınacak önlemleri duyurmuştur. Bu toplantıya yaklaşık 12.000 Roman, Başbakan ve diğer üst düzey yetkililer katılmıştır. Başbakan Erdoğan Türkiye’deki Romanların problemlerinin çözülmesi için duyduğu arzuyu belirterek “yoksulluk ve eğitim eksikliğini” bitireceklerini ifade etmiştir. Bunun ötesinde Romanların hayat şartlarına uygun düşük fiyatlı konutlarıyla ilgili projeyi duyurmuştur.

Daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere, Türkiye’de ki Roman vatandaşların yaşadığı sorunlar birbirleriyle bağlantılı olup, bu problemlerin çözümü için sosyal içermenin değişik boyutlarını aynı anda ele alabilecek bütünleşmiş bir çözüm gerekmektedir. Bu nedenle, sosyal içirme dinamik bir süreçtir ve tek bir politika önlemi veya alanına bağlı olmayıp birbirine geçmiş önlemlerin zaman içerisinde yürütülmesi ile gerçekleşmektedir. Ancak, bu alanlardan her biri Romanların eşitsizlikle karşı karşıya kaldıkları sosyal politika alanları (örneğin, eğitim, konut, sağlık ve istihdam gibi) olduğunun altının çizilmesi önem taşımaktadır. Yatay temalar olarak, ayrımcılıkla mücadele ve cinsiyetin göz önüne alınması konuları bu güçlükleri yenmek üzere hazırlanacak politikalarda temel unsur olarak ele alınmalıdır.

²⁷ Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Başbakanlık – Devlet Planlama Teşkilatı (Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 28.06.2006 tarihinde onaylanmıştır.)

²⁸ Edirne Roman Derneği, Akdeniz Roman Dernekleri Federasyonu, Ege Roman Dernekleri Federasyonu, İzmir Romanlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Samsun Türk Romanları Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Bursa Roman Kültür Derneği, Akhisar Roman Kültür Geliştirme ve Dayanışma Derneği, Sıfır Ayrımcılık Derneği, Söke Roman Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İzmir Roman Halk Dansları Derneği.

3.1. Eğitimin iyileştirilmesi

Türkiye’de politika çerçevesi

"Eğitim Sisteminin İyileştirilmesi" Türkiye'nin Dokuzuncu Kalkınma Planı içerisinde bir gelişme eksenini olarak belirlenmiştir. *Bu eksen üzerinde diğer unsurların yanı sıra aşağıda yer alan hedefler öngörülmektedir:* Okulöncesi eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla öğretmen ve fiziki altyapı ihtiyacı karşılanacak, eğitim hizmetleri çeşitlendirilecek, toplumsal farkındalık düzeyi yükseltilecek, erken çocukluk ve ebeveyn eğitimleri artırılacaktır. İlköğretimde okul terklerinin azaltılması için başta kırsal kesime ve kız çocuklarına yönelik olmak üzere gerekli tedbirler alınacak ve orta öğretime geçiş oranları yükseltilecektir"²⁹.

Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı 2010-2014,³⁰ okul öncesi eğitimin iyileştirilmesi için sınıf ve öğretmen sayısının yanı sıra toplum farkındalığının artırılmasını stratejik hedef olarak belirlemiştir. Aynı zamanda dezavantajlı çocukların katılımının artırılması hedeflenmektedir. Stratejik plan, ilköğretime yönelik olarak 2014 yılı itibarı ile %100 net kayıt oranına ulaşmayı (Şubat 2009 itibarı ile %98.20), aynı zamanda öğretmen-öğrenci ve okula devam oranlarının iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Aynı zamanda, öğretmenler için meslek içi eğitim etkinliklerinin yerine getirilmesi ve öğretmenler ile okul ve aileler arasındaki karşılıklı etkileşimin daha iyi hale getirilmesi öngörülmektedir. Plan içerisinde yeterli mali imkânı olmayan öğrenciler için okul kıyafetleri, kitap ve benzeri ihtiyaçların tedariki yer almaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bu hedeflerin bazılarını ulaştırmak için geliştirilen projeler aşağıda yer almaktadır:

- "Haydi Kızlar Okula" kampanyası: Bu kampanya UNICEF ile işbirliği içerisinde 2003 yılından beri yürütülmektedir ve kampanyanın amacı kız çocuklarının ilköğretim okullarına kaydedilmesi ve okulda tutulmasını hedeflemektedir. Bu program aynı zamanda düşük gelirli ailelerin çocuklarını okula göndermeleri için sağlanan ekonomik teşvikleri de içermektedir.
- Okulu erken terk ile mücadele için uygulanan bir başka proje ise 2008-2009 akademik yılı itibarı ile uygulamasına başlanan ve 10-14 yaş arası okula hiç kaydolmayan, kaydolup düzgün devam oranına sahip olmayan veya okulu terk eden çocuklarını hedef alan bir projedir. Mayıs 2009 itibarı ile 10.000 öğrenci için bu sınıflar açılmış ve ileride 140.000 öğrenciye ulaşılması öngörülmektedir.
- Bazı pilot okullarda öğrencilerin okula kayıt ve devamları yeni elektronik veri kaydetme sistemi üzerinden izlenmektedir. Bu sistemin kullanımı ile yerel seviyede diğer aktörlerin ve eğitim müdürlüklerinin işbirliği ile okul devamsızlığının ve erken okul terklerinin önlenmesi konusunda etkinliğin artması beklenmektedir.
- Bir başka önemli hedef ise Türkiye’de erken eğitimin yaygınlaştırılmasıdır. 4-5 yaş arası çocukların okul öncesi eğitime kayıt oranları geçtiğimiz yıllarda büyük bir artış göstererek %39 seviyesine erişmiştir. Bakanlık halen "Avrupa Birliğinden alınan finansal destek ile "Okul Öncesi Eğitim Projesinin Güçlendirilmesi" programı

²⁹ Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Başbakanlık – Devlet Planlama Teşkilatı (Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 28.06.2006 tarihinde onaylanmıştır.), s.100.

³⁰ Milli Eğitim Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı, Ankara 2009; bağlantısı için: http://sgb.meb.gov.tr/Str_yon_planlama_V2/MEBStratejikPlan.pdf bakınız.

kapsamında dezavantajlı konumdaki çocukların okul öncesi eğitime katılımlarının artırılması ve yerel bazda çocuk bakımı ve okul öncesi eğitim hizmetlerinin geliştirilmesini hedeflemektedir.

- Mart 2010’da “Ebeveyn Eğitimi” kampanyası başlatılarak anne ve babaların, Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından koordine edilen ve AB ile UNICEF tarafından desteklenen Ebeveyn Eğitim Programına katılımları teşvik edilmiştir. Bu projenin amacı 12 öncelikli bölgede 75.000 dezavantajlı konumda olan aileye ulaşmaktır.
- Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü yetişkinlere eğitim hizmeti veren 996 Halk Eğitim Merkezinden oluşan bir ağa sahiptir. 2008-2009 yıllarında 176.110 adet kurs toplamda 3.409.058 kişiye eğitim vermiştir.³¹ Kurslar üç grupta toplanmaktadır: mesleki, sosyo-kültürel ve okuma-yazma. Roman kadınlarının bazı bölgelerde bu kurslara katıldığı rapor edilmiştir. Örneğin bir grup Roman kadın Van’da beceri kurslarına katılırken, İstanbul’da 55 Roman kadın için okuma yazma kursu düzenlenmiş, Edirne’de ise Roman kadınlar çocuk bakımı kurslarına katılmışlardır.
- Yetişkin eğitimi konusunda ise “Hayat Boyu Öğrenmenin Geliştirilmesi Projesi” ile yetişkinlerin (özellikle kadınların) basit yeteneklerinin yanı sıra basit mesleki yeteneklerinin iyileştirilmesi hedeflenmiş, 12 NUTS II bölgesinde uygulanan ve farklı yaş grupları ve eğitim düzeylerine göre tasarlanmış bir programdır.
- Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde, finansmanı bağış yolu ile sağlanan projeleri geliştiren, koordine eden ve uygulayan bir Projeler Koordinasyon Merkezi bulunmaktadır. Projeler Koordinasyon Merkezi Roman çocukların da karşılaştığı problemlerin çözümüne yönelik olarak, erken okul terklerini engellemek ve cinsiyet eşitliği ile ilgili bazı projeleri IPA bileşenleri I ve IV çerçevesinde sunmuştur.

Eğitim alanında kilit politika sorunları

- ✓ Özellikle Roman kız çocuklarının ailelerine ulaşmayı hedef alan çalışmalarla, ellerinde uygun kimlik kartları olmasa dahi Roman çocukların eğitime erişimini ve okula kayıt yaptırmamış olan çocukların okula kayıtlarının yaptırılmasını sağlamak,
- ✓ Özellikle Roman kız çocuklarına odaklanarak, ilköğretimde okula devamsızlık ve erken terkin önlenmesine yönelik olarak yerel seviyede ilgili tüm kurumsal aktörleri de dahil ederek, ekonomik nedenler, uzak yerlerdeki okullara erişim, uygun olmayan kıyafet ve benzeri engelleri, gerekli desteği vererek aşmak.
- ✓ Roman ebeveynler ile özellikle Roman kız çocukları için eğitimin önemi ile ilgili olarak farkındalığı arttırmak ve Roman ebeveynler ile okul idareleri arasındaki iletişimi geliştirmek. Eğitim kurumlarının Roman ebeveynler ile ilişkilerini güçlendirmelerini sağlamak ve onları etkinliklere dahil etmeleri için teşvik etmek.
- ✓ Roman öğrencilerin yüksek oranda bulunduğu okullarda eğitim kalitesinin artırılması için çaba harcamak. Yüksek derecede yetkinliğe sahip öğretmenleri Romanların

³¹ Milli Eğitim Bakanlığı verileri

yaşadığı düşük sosyo-ekonomik bölgelerdeki okullara çekebilmek ve bu okullarda tutabilmek.

- ✓ Mümkün olduğunca Roman çocukların aynı okullarda toplanmasını önlemek, Roman çocukların çevre okullara yayılması yaklaşımını benimseyerek diğer okullara da Roman çocukları göndermek.
- ✓ Anlama sıkıntısı çeken öğrenciler için yöntemler geliştirerek ek destek verilmesini sağlamak.
- ✓ Roman öğrencilerin, özellikle Roman kız çocuklarının, ilköğretimden sonra orta öğretime devam etmeleri için gerekli toplum bilincinin oluşmasını sağlamak ve alınacak önlemlere (örneğin özel ders verme, ulaşım sağlama, okul sonrası desteği, vb.) etkin şekilde destek vermek.
- ✓ Roman çocukların okul öncesi eğitime kayıt oranlarını yükseltmek.
- ✓ Roman çocukların eğitim sistemi içerisinde eşit muamele görmelerini sağlamak için gerekli kriterleri oluşturmak.
- ✓ Eğitim hizmeti veren profesyonel personeli, Romanların içinde bulunduğu durum ve Roman kültürü hakkında eğitim ve atölyeler düzenleyerek bilinçlendirmek.
- ✓ Profesyoneller ve Romanların da içinde bulunduğu, tartışma, bilgi alış verişi ve karşılıklı öğrenme fırsatlarının yaratılmasını sağlamak.
- ✓ Araştırma ve izleme çalışmalarını teşvik ederek, Romanların ve özellikle Roman kız çocuklarının eğitim alanındaki durumunu gösterir verileri zenginleştirmek.
- ✓ Temel eğitim ve okur-yazarlığın özellikle Roman kadınlar başta olmak üzere Roman yetişkinleri arasında artırılmasına yönelik olarak, yetişkin eğitim programlarına ait şartlar hakkındaki bilgilere erişimi sağlamak veya özel durumlara veya taleplere göre uyumlaştırmak.

3.2. Konut koşullarının iyileştirilmesi

Politika çerçevesi

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında "Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetken bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler." ibaresi bulunmaktadır (Madde 57).

Hükümetin Acil Eylem Planında Yer Alan Sosyal Politikalar başlığı madde SP 45' göre düşük gelir seviyesine sahip gruplara gerekli konutlar en kısa süre içerisinde ve düşük geri ödeme planı ile sağlanacaktır.³²

³² Bakınız <http://www.toki.gov.tr/english/recent.asp>

2005 yılında Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (Kanun No. 5366) yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ile yerel yönetimler harap olmuş tarihi yerleri “geliştirme bölgeleri” olarak deklare etme hakkını elde etmişlerdir. Kanunun uygulanması değişik gruplar tarafından eksiklikleri nedeni ile eleştirilmiştir. Geliştirme projeleri sosyal boyutları gözetmeksizin sadece fiziksel yapı ile ilgilidir. Yerel halkın karar verme sürecinde görüşlerinin alınması öngörülmemiştir; Kanun, yerel yönetimlere istisnâk ve daha sonra satış hakkı vermektedir.³³

Romanların konut ihtiyacına yönelik olarak Türkiye'nin Başbakanı, Romanların konut koşullarını iyileştirmek için Toplu Konut İdaresi (TOKİ)³⁴ tarafından hazırlanan planı duyurmuştur. Bu plan Romanlar için inşa edilecek ve küçük aylık bedellerle ödenebilecek 10.000 konutun yapılmasını hedeflemektedir. Bu raporun yazıldığı tarih itibarı ile Romanlara tahsis edilmek üzere, Edirne Keşan, Tekirdağ, Düzce, Ankara, Balıkesir, Edirne, Kütahya ve Manisa'da toplam 2500 konutun inşaatı 2010 yaz aylarında başlayacaktır.

Roman grupları ile ilgili olarak dört pilot proje hâlihazırda başlamıştır: bu projelerden iki tanesi Edirne'de, biri Sakarya'da, diğeri ise Bursa'dadır. Söz konusu pilot projelerde konutlar Romanların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlanmış olup, konutlarla birlikte sosyal alanlar, okullar ve ticaret merkezleri de bulunmaktadır. Bunun için Roman hayat tarzı ile ilgili bazı araştırmalar yapılmış ancak Romanların bu çalışmada herhangi bir katkılarının olmadığı anlaşılmıştır. Bir diğerkonu ise uygun arazi gereksinimi olup bu konu yerel yönetimlerle beraber ele alınmaktadır.

Konut alanında kilit politika sorunları

- ✓ Romanların konut koşullarının iyileştirilmesi, bütünleşmiş toplum gelişimi yaklaşımının teşvik edilmesi.
- ✓ Kapsayıcı kentsel dönüşüm politikalarının gerçekleştirilmesi, Romanların alansal ayrımcılığa tabi tutulmasının önlenmesi, sosyal altyapıya erişimlerinin sağlanması ve toplumun geneline katılımlarının teşvik edilmesi.
- ✓ Kapsamlı sosyal içerme programlarını tasarlayıp uygulayarak bunları iyileştirme veya yeniden konut edindirme planları ile bütünleştirilmesi.
- ✓ Kentsel dönüşüm programları ve sosyal içerikli önlemlerin uygulanması aşamasında Romanlara danışılmasının ve katılımlarının sağlanması.
- ✓ Kentsel dönüşüm planları çerçevesinde mülkiyet hakkı ile ilgili endişe oluşmasının engellenmesi.
- ✓ Bu konuda mevcut yasal koruma ile ilgili olarak Romanların bilinçlendirilmesi.

³³ Dinçer, I.; Enlil, Z.; Islam, T. (2008) Regeneration in a New Context: A New Act on Renewal and its Implications on the Planning Processes in Istanbul. Bridging the Divide: Celebrating the City. ACESP-AESOP Dördüncü Birleşik Kongre, Temmuz 6-11 2009 Chicago Illinois.

³⁴ TOKİ Başbakanlığa bağlı bir kurum olup sosyal konut, kamu altyapı işleri, ile gecekondular bölgelerinde kentsel yenileme ve dönüşüm projelerini gerçekleştirmektedir. TOKİ sosyal destek hizmeti vermemektedir ve sadece inşaat işleri ile iştigal etmektedir. Sosyal destek diğerkonular tarafından sağlanacaktır.

- ✓ Ödeme zorluğu nedeni ile konutların kaybedilmesinin önlenmesi, sosyal koruma ve sosyal aktarımların güçlendirilmesi.
- ✓ Roman nüfusunun konut koşullarının ve ihtiyaçlarının değerlendirilmesi ve yol haritasının yapılması.

3.3. Sağlık Koşullarının İyileştirilmesi

Politika çerçevesi

Devlet Planlama Teşkilatının 2010-2012 dönemini kapsayan Orta Vadeli programının Gelişme Ekseninde "Beşeri Gelişim ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi" kapsamında "Sağlık Sisteminin Geliştirilmesi" başlığı yer almaktadır. Bu başlık altında: Sağlık politikasının temel amacı, vatandaşların ekonomik ve sosyal hayata sağlıklı bireyler olarak katılımını sağlamak ve yaşam kalitesini yükseltmektir. Bu çerçevede; i) Aile hekimliği uygulaması tüm yurda yaygınlaştırılacaktır. ii) Sağlık hizmetlerine erişebilirlik artırılacaktır. iii) Koruyucu sağlık hizmetleri güçlendirilerek yaygınlaştırılacaktır".³⁵

Sağlık Hizmetleri için ödeme yapamayacak vatandaşlara Yeşil Kart verilmesini öngören 3816 sayılı Kanun ile (18.06.1992) Türkiye'de sosyal sigorta kapsamında olmayan düşük gelirli vatandaşların 1992 yılında başlayan Yeşil Kart uygulaması ile sağlık sistemine erişimleri garanti altına alınmıştır.

Sağlık sistemine erişim ve sağlanan hizmet koşullarının iyileştirilmesi de dâhil olmak üzere "Sağlık Dönüşüm Programı" 2003 yılında uygulamaya konmuştur. Bu uygulamanın sonucunda, sağlık ocakları ve sağlık personeli sayısında önemli artışlar olurken (2003 yılında 5.050'den 2009 yılında 7.122'ye) sağlık ile ilgili kamu harcamalarında da artışlar meydana gelmiştir.

Sağlık Bakanlığının 2009-2013 dönemini kapsayan Stratejik Planı içerisinde "Sağlığın iyileştirilmesi ve tüm vatandaşlar için sağlıklı yaşama programlarına erişim" hedeflerden biri olarak belirlenmiştir. Anne ve çocuk sağlığının geliştirilmesi, temel sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve aile hekimliği uygulamasının 2010 yılı sonuna kadar ülke geneline yayılması belirlenen hedefler arasındadır.³⁶

Türkiye'deki sağlık sistemi, tıbbi personel için performans bazlı ücretlendirme politikası uygulamaktadır. Performans kriterleri arasında 0-6 yaş grubunun düzenli kontrolleri, değişik aşılarının yapılması, çocuk bekleyen kadınların kontrolü ve aile planlaması gibi önleyici sağlık hizmetleri yer almaktadır.

³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Orta Vadeli Planı (2010-2012), Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Eylül 2009. (Bakanlar Kurulu Karar No. 2009/15430, 14.07.2009, Resmi Gazete No. 27351.

³⁶ Türkiye'de Sağlık Dönüşüm Programı, İlerleme Raporu, ocak 2009, Prof. Recep Akdağ, Sağlık Bakanlığı Yayını No: 749

Sağlık Alanında Kilit Politika Sorunları

- Türkiye’de yaşayan Romanların sağlık koşullarının iyileştirilmesi için çok boyutlu bütünlük girişimlerin tasarlanıp uygulamaya konması ile sağlık ile ilgili belirleyici yapısal girişimlerde bulunmak.
- Türkiye’de ki Romanların, sosyal sigorta kapsamında olup olmadığına bakılmaksızın ve herhangi bir bedel ödemeksizin ücretsiz sağlık hizmetlerine erişimini sağlamak.
- Hamile kadınların sağlık kontrollerinin yapılması ve 0-6 yaş arasındaki çocukların düzenli kontrollerinin yapılmasını ve aşılantılarını sağlamak.
- Roman gruplar arasında hijyen, beslenme, sağlıklı alışkanlıklar, aile planlaması, hastalıklar gibi konuların yer aldığı sağlık eğitimlerini iyileştirmek.
- Roman ebeveynlerin ebeveyn eğitim programlarına katılımlarını sağlamak.
- Bilgi sağlama kampanyaları ile Roman gruplara ulaşarak, diğer konuların yanı sıra sağlığın önemi, ruh sağlığı ve madde suiistimali konularında bilgilendirmek.
- Sağlık hizmetleri personelinin Romanların sosyo-ekonomik durumları ve kültürel yapıları ile ilgili bilgilerini artırarak Romanlarla personel arasındaki iletişim, etkileşim ve karşılıklı güvenin artırılmasını sağlamak.
- Romanların sağlık sorunları ile ilgili bilgileri arttırmak amacı ile verilerin toplanması ve analiz edilmesini sağlamak.

3.4. İstihdam İmkânlarının Geliştirilmesi

Politika Çerçevesi

"Etkin İstihdam Politikalarının Geliştirilmesi" Türkiye’nin Dokuzuncu Kalkınma Planı içerisinde bir gelişme eksenini olarak belirlenmiştir. *Bu eksen üzerinde diğer unsurların yanı sıra aşağıda yer alan hedefler öngörülmektedir:*

İşsizlerin, işgücü piyasası açısından dezavantajlı kesimlerin ve tarım sektöründe açığa çıkacak iş gücünün nitelikleri ve beceri düzeyleri, işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda, aktif iş gücü programları uygulanarak geliştirilecek ve bu programlara ayrılan kaynaklar arttırılacaktır.

"İş bulma hizmetlerinin daha fazla kişiye sunulması sağlanacak ve bu hizmetlerin kalitesi yükseltilecektir. Aktif işgücü politikaları, başta girişimcilik ve istihdam garantili programlar, mesleki danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ile işletmelerde eğitim seminerleri olmak üzere işgücü yetiştirme ve mesleki eğitim kursları yoluyla yaygınlaştırılacaktır. Aktif iş gücü programları, işgücü piyasası ihtiyaç analizleri doğrultusunda düzenlenecektir.

"İstihdam yaratmayı amaçlayan mikro ölçekteki projelere mali destek sağlanacaktır."³⁷

Türk Hükümeti ülkedeki yüksek işsizlik oranını ile mücadele için çabalarını arttırmıştır. Dezavantajlı gruplar ile ilgili olarak, genç insanlar (18-29 yaş arası) ve kadınlar için sosyal sigorta prim teşviki uygulamaya girmiştir. Türkiye’de kadın ve erkekler için geniş ölçüde değişkenlik gösteren istihdam oranları bulunmaktadır. Son yapılan İşgücü

³⁷ Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Başbakanlık – Devlet Planlama Teşkilatı (Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 28.06.2006 tarihinde onaylanmıştır.), s.99.

Araştırmasına göre, lise öğreniminin altında eğitim alan erkeklerin işgücüne katılım oranı %70.8 iken kadınlar için bu oran %25.4'tür.³⁸

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı halen yürürlükte olan Ulusal İstihdam Politikasını yürütmekle sorumludur. Bakanlık aynı zamanda Ortak İçerim Memorandum taslağının hazırlanmasında merkezi bir rol üstlenmektedir.

Etkin istihdam politikaları özellikle Türkiye İş Kurumu, İŞKUR tarafından geliştirilmektedir.³⁹ Mesleki eğitimlerin ve iş başında eğitim programlarının teşvik edilmesi geçtiğimiz yıllarda artmıştır. 2009 yılında özellikle vasıfsız işçileri hedef alan "kamu istihdam programı" başlatılmıştır. Bu programlar kapsamında İŞKUR'a işsiz olarak kayıtlı olan 18 yaşından büyük vatandaşlara asgari ücretle ve sigortalı olarak altyapının yenilenmesi, parkların yenilenmesi gibi kamu ile ilgili işler yaptırılmaktadır.

İstihdam alanında kilit politika sorunları

- ✓ Özellikle başta Roman gençleri olmak üzere, Roman erkek ve kadınların istihdam edilebilirliklerini arttırmak, dezavantajlı gruplar için hazırlanan etkin istihdam politikalarından yararlanmalarını, gerekli bilgilerin ulaşmasını, kişisel ihtiyaç ve potansiyellerine göre rehberlik almalarını, iş ile bütünleşmelerini ve çalışma sürecinde destek almalarını sağlamak.
- ✓ Romanların içinde buldukları duruma adapte edilmiş ve gerçek iş pazarı talebine cevap verecek iş eğitimlerini, özellikle Roman kadınlarını da göz önünde bulundurarak arttırmak.
- ✓ Çok geniş yelpazede, işverenler ve sendikalar da dâhil olmak üzere değişik kurumlar ile işbirliği içerisinde Romanlar için iş fırsatlarının bulunmasına yönelik stratejiler geliştirmek ve Romanların da bu sürece katılımlarını sağlamak.
- ✓ Özellikle potansiyel işverenleri hedefleyerek, genellikle önyargıya neden olan Romanların toplumsal imajını iyileştirmek.
- ✓ Özellikle iş pazarına erişim ve iş yerinde Roman bireylerin karşı karşıya kaldığı ayrımcılık uygulaması ile mücadele etmek.
- ✓ Romanların istihdam durumu ile ilgili bilgileri geliştirmek.

3.5. Eşitliğin ve Ayrımcılık Karşıtlığının Desteklenmesi

Politika Çerçevesi

1992 yılında benimsenen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası içerisinde "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım

³⁸ Bakınız http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25&ust_id=8&tk_id=6340

³⁹ İŞKUR Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı özerk bir kamu kuruluşudur. Diğer görevlerinin yanı sıra ulusal istihdam politikası oluşturulmasına, işsizlik sigorta sisteminin yönetilmesine ve etkin iş gücü pazar programlarının geliştirilmesine yardımcı olur. İŞKUR ülke çapında yerel ofis ağı ile hizmet vermek üzere organize olmuştur.

gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” hükmü yer almaktadır. Türkiye , “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiyesine İlişkin Uluslararası Sözleşmeyi (ICERD)” sözleşmenin yürürlüğe girdiği 2002 yılında imzalamıştır.

Geçtiğimiz yıllarda potansiyel ayrımcılık içeren kanun maddeleri iptal edilmiştir. Bunların arasında en son iptal edilen hüküm, Kanunun 21. maddesi olup Türkiye’de İkametgâh ve Yabancıların Seyahatleri ile ilgilidir. Bu maddeye istinaden, İçişleri Bakanlığı, ülkeleri olmayan veya başka bir ülkenin vatandaşı olan Çingeneleri veya Türk kültürü ile bağlantılı olmayan yabancı gezginleri sınır dışı etme yetkisine sahiptir. Romanın açılımının bir sonucu olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan görüşmelerden sonra bu madde yürürlükten kaldırılmıştır.

Ayrımcılık karşıtlığı ile ilgili bir yönetmelik taslağı İç İşleri Bakanlığı tarafından hazırlanarak ilgili Bakanlıklara görüş alınmak üzere gönderilmiştir. Bu yönetmelik ırk ve etnik köken gibi ayrımcılığın birden fazla şeklini kapsarken, doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın tarifi yapılarak, kurulacak olan ihtisas sahibi kurum, ayrımcılığın önlenmesi ve ayrımcılıkla mücadelenin yanı sıra ayrımcılık eylemleri için yaptırım isteyebilecektir.

Eşitlik ve ayrımcılık karşıtlığı alanında kilit politika sorunları

- ✓ Ayrımcılığa karşı ırk ve etnik köken bazında ayrımcılık karşıtı mevzuatı benimsemek ve bunu Romanlar için geçerli kılmak.
- ✓ Görevleri arasında ayrımcılığa maruz kalan bireylere yardımcı olan bir eşitlik kurumunun kurularak eşitliğin teşvik edilmesi ve bu kuruluşun Romanlar için etkin şekilde çalışması.
- ✓ Kamu hizmetlerinde eğitim yolu ile bilinçlenmenin artırılarak hizmetlerin verilmesinde eşitlik sağlanması.
- ✓ Roman grupların hakları konusundaki bilgilerini artırmak ve hukuk uzmanları ile sivil toplum örgütleriyle birlikte ayrımcılığa karşı hazırlanan mevzuatın uygulanmasında etkin rol oynamak.
- ✓ Romanların maruz kaldığı ayrımcılık uygulamaları hakkında bilinçlendirmenin artırılması için bağımsız tetkik ve araştırmaların yapılmasını sağlamak.

3.6. Romanların sosyal içermesi için yapılan müzakerelerin durumu

Sosyal içirme ile ilgili konularda politika ve önlemlerin uygulanmasında önemli role sahip kurum ve kuruluşların temsilcilerinin Roman sosyal içermesi ile bağlantılı duruş ve beklentileri bu bölüm içerisinde kısaca ele alınacaktır. Bu konu ile ilgili olarak üç grup ile görüşülmüştür: Hükümet paydaşları, Sosyal Paydaşlar ile Roman ve diğer sivil toplum örgütleri.⁴⁰

⁴⁰ Aşağıda yer alan remi daireler ve kuruluşlarda yetkililer ve temsilciler ile görüşülmüştür: Milli Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Sağlık Bakanlığı, İçişleri

Görüşülen taraflar genel olarak Roman grupların Türk toplumu içerisinde son derece dezavantajlı durumda olduğunu kabul etmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı, okulu erken yaşta bırakan, okula düzenli devam edemeyen ve orta öğrenime geçişte problem yaşayan grubun ağırlığını Roman çocukların oluşturduğunu kabul ederken, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) yetkilileri, uyguladıkları politika ve programların Roman grupları üzerinde çok az etkili olduğunu kabul etmektedirler. Bunun yanı sıra, Sağlık Bakanlığı yetkilileri Roman vatandaşların sağlık durumlarının ortalamasının çok altında olduğunu kabul ederken, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) yetkilileri geniş roman gruplarının marjinalleşmeye tabi olduklarını, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü yetkilileri ise pek çok Romanın verilen desteklerden ve uygulanan projelerden istifade etmediğini belirtti.

Görüşülen kişilerin pek çoğu ana hizmetlerin ve genel olarak uygulanan programların neden Roman gruplara erişemediği hakkında cevap verememektedir. Romanların sosyal dışlanmalarına neden olan sebepler genel olarak Romanların problemi olarak görülmeyle beraber önyargının ve toplumsal damganın Romanların sosyal içermesi için bir engel olduğu anlaşılmaktadır. Görüşülen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ve İŞKUR yetkilileri Romanların var olan fırsatlardan haberdar olmayışlarını ana problem olarak göstermektedir. Bir işveren sendikası yetkilisinin bakış açısına göre, istihdam fırsatlarına erişimde ortaya çıkan engeller Romanların sıkıntısını çektiği toplumsal damga ve Romanların eğitim ve düzenli iş ile ilgili kendi yaklaşımlarının kombinasyonudur. Bununla ilgili olarak, görüşülen bir sendika yetkilisi Romanlar tarafından karşılaşılan sosyal dışlanmanın sadece Roman olmalarından kaynaklanmadığını, getto şeklinde yaşamalarından da kaynaklanabileceğini eklemiştir.

Ayrıca, Romanların sosyal içermesini sağlayacak yaklaşımların belirlenmesinde vizyon eksikliği olduğu görülmektedir. Bu Romanların ne istediği ile ilgili olarak bazı varsayımların yapılmasını, kültürel asimilasyondan kaçınarak Romanların belirgin yaşam tarzlarını koruma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda değişik sivil toplum örgütü üyeleri Romanların içinde bulunduğu gerçek durumun ve Roman kültürünün politika yapımcılar tarafından genellikle bilinmediğini ve görüşlerinin ağırlıklı olarak yanlış varsayımlar ve stereotipler üzerine kurgulandığını belirtmektedirler.

Ana politikaların tarafsız olduğu veya “etnik ayrım gözetmediği” görüşülen pek çok yetkili tarafından dile getirilmiştir. Pek çok kez “tüm vatandaşlara eşit davranıldığı” ve Romanların tüm program ve hizmetlerden diğer tüm vatandaşlar gibi faydalanabileceği çeşitli görüşmelerde dile getirilmiştir.

İŞKUR’da olduğu gibi görüşülen bazı yetkililer, Roman odaklı yeni çerçevelerin oluşturulması girişimi yerine herhangi bir girişimin daha geniş bir politika içerisinde dezavantajlı gruplar için yerine getirilmesi gereksinimini vurgulamışlardır. Bununla bağlantılı olarak, diğer yetkililer sosyal açıdan dezavantajlı konumda bulunan diğer grupların belirli bir grup için yapılanları negatif bir pozitif ayrımcılık olarak görmelerinin potansiyel riskinden bahsetmişler ve sosyal içermenin karmaşık yapısına uygun

Bakanlığı, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), Sosyal Yardım ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı, Faruk Çelik’e bağlı Devlet Bakanlığı, Hak-İş Konfederasyonu, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu TİSK, Edirne Roman Derneği (EDROM), ROM-Ankara, Sıfır Ayrımcılık, *Sosyal ve Kültürel Yaşamı Geliştirme Derneği* (SKYGD), Bartın Roman Derneği, Çorlu Hıdırağa Mahallesi Roman Sosyal Yardım ve Kültür Derneği, Antakya Dom Der, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), İnsan Hakları Derneği.

yaklaşımlarla sadece işgücü pazarına odaklanmanın hata olabileceğini ve olaylara bütünsel açıdan bakılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Her şeye rağmen, problemin var olduğu kabul edilerek görüşülen tüm tarafların, gelecekte Romanlar için yapılacak sosyal içerme çalışmalarını yeni bir şevkle yerine getirmek ve bu amaca yönelik çalışmalara katkı vermek ile diğer paydaşlarla işbirliğine gitmek istedikleri görülmüştür. Bu bağlamda,

- Milli Eğitim Bakanlığı 2010 yılı sonbahar aylarında bir seminer düzenleyerek akademisyenleri, Roman dernekleri temsilcilerini ve okul yöneticilerini bir araya getirerek Roman çocukların eğitim alanında karşılaştıkları güçlükleri ve bu güçlüklerle mücadele edilmesi için yapılması gerekenleri tartışmışlardır. Aynı Bakanlığın bir başka yetkilisi ise özellikle Roman çocukların özel durumuna yönelik projelerin illerde hazırlanabilmesi için çalışmalar yapılabileceğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı Denetleme Kurulu, Tarım Bakanlığı ile Köyceğiz’de yaşayan Romanlara yönelik olarak ikili ortak bir proje tasarlamışlardır.
- İŞKUR’da görüşülen yetkililer Romanların işgücü pazarından dışlanmalarını önlemek amacı ile diğer kurumlarla işbirliğine açık olduklarını belirterek sözlerine Romanların sosyal içerme konusuna iki şekilde katkıda bulduklarını ilave etmiştir: Roman grupların İŞKUR programları hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarını sağlamak ve işgücü pazarına nasıl katılabilecekleri konusunda pratik rehberlik sağlamak. Bu bağlamda, İŞKUR’un IPA’dan yararlanan bir kurum olarak katılım için eğitim verilebileceği beyan edilmiştir.
- Devlet Planlama Teşkilatı yetkilileri ile yapılan görüşmelerde, gelecekte Sosyal Destek Programının 2011 yılı itibarı ile tüm Türkiye genelinde uygulanması ile Romanlara yönelik daha fazla projenin finansmanının sağlanabileceği, böylelikle ağırlıklı olarak Türkiye’nin batısında yaşayan Romanlarında sosyal içerme etkinliklerinden daha fazla yararlanacaklarını belirtilmiştir.⁴¹

Çeşitli devlet kurumlarının diğer ülkelerde uygulanan ve başarılı olan modeller hakkında daha fazla bilgi sahibi olma isteği dikkat çekici bir unsurdur.

Bununla birlikte elde toplu halde veri bulunmaması, eyleme geçmek için bir engel oluşturmaktadır. Romanların sosyal dışlanması bir problem olarak kabul edilmekle birlikte gerçek boyutu çok az bilinmektedir. Görüşülen taraflardan bazıları işe daha iyi verilerin toplanması ile başlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Örneğin, bir sendika yöneticisi Romanların sosyal içermelerinin sağlanması için tam destek taahhüdünde bulunurken, ilk önce yapılması gereken işin Türkiye’de bulunan Roman grupları üzerinde derinlemesine çalışmaların yapılarak yeterli bilginin toplanmasının gerekli olduğunu ancak ondan sonra “ne yapılması” gerektiğine karar verilebileceğini ifade etmiştir. Diğer

⁴¹ Devlet Planlama Teşkilatı SODES programı çerçevesinde 2007 yılından bugüne kadar Türkiye’nin ağırlıklı olarak Güney Doğu bölgelerinde kamu ve sivil toplum örgütleri ile birlikte 775 proje gerçekleştirmiştir. Bu projelerden biri özellikle Roman nüfusu üzerine odaklanmış ve "Çingene Çocukları Okula Gönderelim" kampanyası Adıyaman’ın Fatih Mahallesinde bulunan Nisan ilköğretim okulunda gerçekleştirilmiştir. Bu proje özellikle okula gitmeyen çocukların okula kayıtlarının yapılması, destek verilmesi (finansal destek, okul kıyafetleri, okul dışı etkinlikler vb.) ve Roman ebeveynlere çocuklarının okula devam etmesinin faydaları konusunda bir bilinçlendirme çalışması yapılmıştır.

yandan, Roman sivil toplum dernek başkanları ise bunun tersine, araştırmaların çok önemli olduğunu ancak çalışmaların başlaması için kapsamlı teşhis işlemlerinin beklenmemesi gerektiğini ve bu işlemlerin çok uzun sürebileceğini ifade etmektedirler.

Avrupa Birliği finansal yardımları (Katılım Öncesi Yardım Araçları), daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi, Romanların sosyal içerme çalışmaları için çok uygun fırsatlar oluşturmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığında görüşülen yetkililer IPA Bileşen IV içerisinde yer alan İnsan Kaynakları Eylem Programının ileride Romanların durumunun iyileştirilmesi hedefine yönelik daha fazla projede bir araç olarak kullanılabilmesini ve Roman içermesini doğrudan hedef alan operasyonel programlarda da kullanılabilmesini belirtmişlerdir. Ancak görüşülen bazı kesimler bu yardımlardan yararlanacak potansiyel kuruluşların uygun bir proje yaratma ve konuya yaklaşımda kullanılacak yöntemlerle ilgili yeterli bilgi birikimleri olmadığından dolayı kaygı duymaktadır.

Öte yandan valilik ve yerel yönetimlerin bu konulara dâhil olmalarının önemi, konu ile ilgili kişiler tarafından vurgulanmıştır. Sosyal içerme konusunda uzman bir kişi eylemlerin yerel seviyede desteklenmesinin gerekliliğini belirtirken gerekli mali imkânların bulunduğunu ancak ne yapılacağı konusunda gerekli vizyona sahip olunmadığını belirtmiştir. Yerel kurumların önemi aynı zamanda bazı Roman temsilciler tarafından da vurgulanmıştır. Valilik ve yerel yönetim seviyesinde iyi niyet ile Romanların sosyal içermesinin sağlanması ile ilgili yapılan çalışmalar bulunurken diğer durumlarda yetkililerin yaklaşımının çokta olumlu olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, olumlu örneklerin herhangi bir sistematik çerçeve içerisinde olmadığına altı çizilmektedir. Buna benzer olarak, bir işveren sendika temsilcisi belirli bir eylemin en alt seviyeden başlatılması gerektiğini, yerel yönetimlerin eğitim ve iş gücü alanında içerme projeleri için çok önemli olduğunu belirtmiştir. İş gücü ile ilgili olarak bir örnek verilmiştir: İl Meslek Eğitim Kurumu (valiler ve yardımcılar tarafından oluşan üçlü kurul) Romanların mesleki eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi için olanak dahilinde fonksiyonel önerilerde bulunarak belirli projeleri başlatmışlardır.

Başbakan tarafından Roman problemleri ile ilgili sorunların çözümüne yönelik olarak atılan adım genellikle Roman gruplarının temsilcileri ve sivil toplum örgütleri tarafından olumlu karşılanarak ilerleme kaydetmek için bir fırsat penceresi olarak görülürken Romanların durumunun şimdiye kadar görülmemiş bir şekilde fark edildiği ortaya konmuştur. Ancak, net politika çerçevelerinin çizilmemesi durumunda olumlu sonuçların ortaya çıkmayacağı ve bu yaklaşımın verdiği ivmenin zaman geçtikçe hızını keseceği ile ilgili olarak endişelerin olduğu belirtilmiştir. Diğerleri ise Roman sivil toplum örgütlerinin politika üretme konusunda henüz tam olarak hareketlenemediğini ve bununla ilerleme kaydetmenin önünde bir engel olarak görüldüğünü belirtmektedirler. Roman temsilcilerin açık ve net önerilerle yetkilileri daha etkin şekilde etkilemeleri durumunda sürecin daha hızlı yürüyebileceğine dikkat çekmektedirler.

3.7. Yeni gelişen sivil toplum hareketi

Türkiye’de kanun önünde geçerli olan Roman dernekleri yeni yeni oluşmaya başlamıştır. Türkiye’de yaşayan Romanlar, kanunlar önünde geçerli olan Roman teşkilatlarını / derneklerini 2000 yılından itibaren oluşturmaya başlamışlardır. İlk kurulan dernekler İzmir Roman Derneği, Ulusal Roman Konfederasyonu ve Edirne Roman Derneğidir. Özellikle 2005 yılı sonrasında yönetmeliklerde yapılan değişikliklerle kültürel amaçlı

derneklerin kurulmasına izin verilmesi ile birlikte Roman derneklerinin sayısı hızla artarak 2009 yılında sayıları 60'a ulaşmıştır. Bazı Roman dernekleri ise federasyonlar oluşturmuştur: Roman Dernekleri Federasyonu, Ege Roman Dernekleri Federasyonu, Akdeniz Roman Dernekleri Federasyonu ve Çanakkale Roman Dernekleri Federasyonu ilk olarak kurulan federasyonlar arasındadırlar.

Geçtiğimiz son on yılın ikinci yarısında ortaya çıkan bu artışın arkasındaki diğer bir neden ise Türkiye'nin Avrupa Birliği ile yaptığı bütünleşme çalışmalarıdır. Kolukirik ve Toktaş'a göre "özellikle 2005'ten bu yana Romanlar tarafından kurulan dernek sayısında çok hızlı bir artış olmuştur... AB gereksinimlerini yerine getirmek üzere meclisten geçirilen yasaya ilişkin reform paketleri düşünce ve fikir özgürlüğünün yanı sıra Dernekler Kanununda da 2004 yılında AB talebi doğrultusunda değişiklik yapılarak derneklerin kültürel ve etnik temeller üzerine kurulmasına izin verilmiştir".⁴²

14 Mart tarihinde, Başbakan ile buluşma sonrasında Roman Derneklerinin sayısında bir patlama görülmüş, dernek sayısı hali hazırda 120'ye ulaşmıştır. Aynı eğilim yeni federasyonların kurulmasında da görülmüş ve federasyon sayısı 10'u geçmiştir.

Sadece sınırlı sayıda kayıtlı derneklerin etkin olarak çalıştığı rapor edilmektedir, (İzmir, Edirne, Bandırma, Mersin, Bursa). Genel görüşe göre, yeni kurulan pek çok Roman Derneği fonlara erişebilmek veya hükümet tarafından açıklanan yeni tedbirlerden yararlanmak amacı ile kurulmuştur.

Organizasyonel kapasite açısından bakıldığında, sadece birkaç dernek çalışmalarını belirlenen bir strateji doğrultusunda yürütme kapasitesine sahiptir. Bununla birlikte bu derneklerin pek çoğunun yeri, imkânı ve personeli yoktur. Bazı gelişme göstermiş dernekler (Edirne, Ankara gibi) projelere bağış yardımı ile katılmaktadır.

Diğer kuruluşlar ile etkileşim açısından bakıldığında, genel kanı bu derneklerden pek çoğunun devlet kuruluşları ile ne şekilde bağlantı kurulması gerektiğini bilmediği yönündedir. Bunun yanı sıra, yerel seviyede daha gelişmiş dernekler yerel yönetimler, valilikler ve diğer kurumlar ile işbirliği yapmakta ve sıklıkla olumlu etkileşimlerde bulunmaktadır. Bazı dernekler toplum merkezleri veya İŞKUR ile işbirliği yapmaktadır (İzmir ve Mersin gibi). Bunun yanı sıra Roman dernekleri ile Roman olmayan diğer sivil toplum örgütleri arasında işbirliği örneklerine de rastlanmaktadır. (Edirne, Ankara gibi).

Yapılan işlere bakıldığında, bazı örgütlerin Romanların bürokratik işlemlerine yardım ederek nüfus cüzdanı almalarına, sağlık hizmetlerinden yararlanmalarına, sağlık kampanyaları hakkında bilgi sahibi olmalarına veya eğitim konularında işlevsel olarak yardımcı olmaktadır.

Bazı Roman derneklerinin yerel politikacılara destek karşılığında dernek veya toplulukları için destek almaları bu derneklerin zayıf noktası olarak gösterilmektedir. Söz konusu destek ya topluluğun yararına bir işin yapılması (örneğin yolun tamiri) veya derneğin yönetilebilmesi için basit bir ekşiğin tamamlanması şeklinde kendisini göstermektedir. (örneğin derneğe mobilya, bilgisayar alımı). Bir diğer zayıf nokta ise bazı

⁴² Kolukirik, S. and Toktaş, Ş. (2007) "Türkiye'nin Romanları: Politik katılım ve Organizasyon" Orta Doğu Çalışmaları, Cilt 43. No.5, s.765.

derneklerin yerel Roman gruplarının çıkarlarını gözetmek yerine akraba çevreleri veya yakın ailenin çıkarlarına öncelik tanınmasıdır.

Bu bağlamda Kolukirik ve Toktaş “Türk Romanların organize olmasının önündeki en büyük engel kendi aralarında ortak görüş ve birliğin olmamasıdır” ifadesini kullanmışlardır.⁴³ Yazarlar aynı zamanda “Güven eksikliği Romanların etkin olarak bir dernekte çalışmasını veya bir dernek çatısı altında organize olmalarını engellemektedir” şeklinde görüşlerini dile getirmişlerdir. Genel anlamda Roman toplumu toplumun alt katmanlarını oluşturduklarından dolayı bu düşük sosyo-ekonomik statü düşük organizasyon yapılanmasına da yansımaktadır. Bu bağlamda mevcut Roman dernekleri kapsam ve üyelik çeşitliliği açısından dar bir yapıya sahiptir ve az sayıda Roman üyeden oluşur ve yönetilir”.⁴⁴

İncirlioğlu'na göre, Türkiye'deki Romanların pek çoğunun ayrımcılıkla tek başlarına mücadele etmenin imkânsız olduğunu fark etmeleri üzerine organize olmalarının gerekliliğini anlamışlardır. Ancak, İncirlioğlu'na göre Roman dernekleri ciddi problemlerle karşı karşıya bulunmaktadırlar. İncirlioğlu, Romanların karşılaştıkları engellerden pek çoğu ile diğer sivil toplum örgütlerinin de karşılaştıklarını ancak bazı engellerin *Çingene* olmalarından kaynaklandığını belirtmektedir. İncirlioğlu'na göre, ayrımcılık, önyargı, finansal problemler ve bürokrasi ile uğraşma konusunda deneyimlerinin olmaması ana *dış* engelleri oluşturmaktadır. İncirlioğlu *iç* problemlerin daha da önemli olduğunu söylemektedir. İncirlioğlu'na göre *iç* problemler şunlardır: Roman grupların ülkenin her yerine yayılmış olarak bulunması, bu grupların birbirlerinden soyutlanmış olması, çeşitli *Çingene* grupları arasında öz kimlik farklılıkları, gelir seviyesi veya yaşam tarzına bağlı olarak kendi aralarında sınıflandırma yapılması.⁴⁵ Yazar “bulguların *Çingene* hareketi, *Çingenelerin* haklarını savunmaları açısından son derece önemlidir ancak bu çok zor ve yavaş bir süreçtir [...] *Çingeneler* ile ilgili önyargının devamlı olarak yenilenmesi gibi problemler ancak yapılacak organizasyonlar ile çözülebilir. Ancak *Çingene* organizasyonlarının önündeki en büyük engeller ayrımcılık ve önyargı kökenlidir. Bu kısır döngüyü yenmek için belli bir süre gerekecektir” ifadesini kullanmıştır.⁴⁶ Uzpeder, diğer önemli konular arasında derneklerin genel amaçlarını elle tutulabilir hedeflere dönüştürememeleri, açık ve net hedeflerin belirlenmemesi ve odaklanmanın yapılmaması, Roman aktivistlerin, bağışçıların Romanlarla ilgili her çeşit “proje” destek verecekleri konusundaki yaygın ve yanlış yorumları nedeni ile “proje efsanesi” oluşması, dernekler hakkındaki yönetmelikler ile ilgili yeteri bilgi sahibi olunmaması ve diğer hak mücadelesi veren derneklerle işbirliği yapılmaması üzerinde durmaktadır.⁴⁷

İlgi çekici bir yaklaşım ise, Uzpeder ve Diler artan sayıda Roman üniversite öğrencisini Roman haklarının mücadelesi için önemli bir adım olarak nitelemektedir.⁴⁸

⁴³ Kolukirik, S. and Toktaş, Ş. *Zikredilmiş kitap*. s.774

⁴⁴ Aynı eser, s. 775

⁴⁵ İncirlioğlu, E.O. (2005) ‘Şecaat Arzederken Merd: Türkiye *Çingenelerinin* Örgütlenme Sorunları’, G. Putlar ve T. Erman, *Türk(iye) Kültürleri*, İstanbul: Tetragon Yayınevi, s.183.

⁴⁶ aynı eser, s. 188

⁴⁷ Uzpeder, E, *Zikredilen Eser* s.125

⁴⁸ Uzpeder, E. *Zikredilen Eser*. s. 127; Diler, M. “The Survivors: Türkiye’de Roman Üniversite Öğrencileri” Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Yüksekokulu, Basılmamış lisansüstü tez çalışması 2008. s. 134-135

Roman dernekleri, Devlet Bakanı Sayın Faruk Çelik tarafından Aralık ayı içerisinde yapılan bir kurultayda bir araya getirilmiş, dernekler hükümete taleplerini bildirmişlerdir. Romanların Türk toplumu içerisindeki negatif imajının değiştirilmesine yönelik aşırı talebin yanı sıra Romanlar özellikle eğitimin olanaklarının iyileştirilmesi ve desteklenmesi, kültürlerine uygun mesleki eğitimlerin verilmesi, ihtiyaçlarına uygun sosyal yapıların sağlanması yaşadıkları bölgelerde daha fazla sağlık tesisi açılması taleplerini de iletmışlerdir. Aynı zamanda nüfus cüzdanı alabilmeleri için bürokratik işlemlerin kolaylaştırılması derneklerinin güçlendirilebilmesi için ödenek verilmesini ve Türkiye'nin Roma içermesine katılımını talep etmişlerdir.

Genel kanı, Roman derneklerinin ulusal seviyede hükümet ile diyalog içerisine girebilme rolünü yerine getirme konusunda şu ana kadar başarılı olmadıkları yönündedir. Aralık ayında yapılan kurultay sonrasında başlatılan süreç sonrasında hükümet yetkilileri ile olumlu bir etkileşimin kurulması yolunda, organizasyon bozukluğu, bölünmüşlük ve kişisel amaçlar engel teşkil etmiştir. Yapılan kurultay sonrasında 11 Roman Derneği temsilcisi Hükümet ile diyalogu sürdürmek için kurulan komiteye katılmışlardır. Alınan bilgilere göre, yeni platformlar oluşturmak üzere yeni girişimler yapılmaktadır.

4. AB UYGULAMALARINDAN ELDE EDİLEN KAZANIMLAR VE TÜRKİYE İÇİN KİLİT POLİTİKA ÖNERİLERİ

4.1. AB Uygulamaları ve Kazanımlar

AB'nin 2004 ve 2007 yılları arasındaki büyümesi AB içerisinde Roman içerme konusunun ele alınmasında da değişikliğe neden olmuştur. AB genelinde ve bazı üye ülkeler içerisinde Romanların demografik ağırlığı ve Avrupa'da bulunan Romanların içinde buldukları derin sosyal ve ekonomik dezavantajlı konum ile ilgili olarak bilinçlenmenin de etkisi ile Roman içerme konusu, Avrupa'da bulunan kuruluşların ajandasında üst sıralarda yer almış ve AB kuruluşları ile üye ülkelerin politikalarını tanımlanması ve prensipler üzerinde mutabık kalınması için teşvik unsuru olmuştur.

Roman nüfusu, birbirini etkileyen ilişkili konularla mücadele etme aşamasında sosyal içerme üzerinde giderek artan bir mutabakat sağlamıştır. Bu yaklaşım Roman nüfusun AB politikaları ve alınan önlemler konusunda hedef grup olarak özellikle dikkate alınmasına olanak sağlamıştır. AB kuruluşları ve Üye Ülkeler Roman sosyal içermeyle ilgili olarak ortak prensiplerde mutabık kalmışlar ve geçmiş yıllarda elde edilen tecrübelerin yanı sıra başarı ve hatalardan beraber ders çıkarmışlar ve bunun sonucunda ortaya çıkan ortak yaklaşımı benimsemişlerdir. Gelecekteki AB genişlemesi ve Avrupa kurumlarının aday ülkelerle ilişkileri bu tecrübeler üzerine inşa edilmeli ve ortak yaklaşımları içinde barındırmalıdır.

Ulusal seviyede AB Üye Ülkeleri, geçtiğimiz yıllarda Roman gruplarla ilgili olarak hükümet içerisinde özel kurumların kurulması, ulusal programların ve stratejilerin detaylandırılması ve özel fonların tahsis edilmesi gibi çeşitli politikalar geliştirmişlerdir. Avrupalı kuruluşlar ağırlıklı olarak politik önlemler, yasal girişimler ve ekonomik kaynakların ayrılması yolu ile Romanların içerme konusuna yaklaşmışlardır. Burada anahtar nokta, 2000/43/EC numaralı Yönerge gereği "Kişilerin ırk ve etnik kökenlerine bakılmaksızın herkese eşit muamele uygulaması" ile gerek finansal (ağırlıklı olarak AB Yapısal Fonları) gerekse yasal mevcut araçların daha etkin olarak kullanılmasıdır.

Romanların sosyal içerme konusu, hem ulusal hükümetlerin hem de AB kurumlarının ortak önceliğidir. Avrupa Komisyonu sahip olduğu politik etki ve liderlik vasıfları ile bir yandan rehberlik görevi yaparken diğer yandan da koordinatör görevi yapmaktadır (ve bu rol Avrupa Parlamentosu görüşüne göre daha da güçlenecektir ⁴⁹). Ancak, Romanların sosyal içerme konusunda ana sorumluluk ulusal hükümetlerindir.

Yakın geçmişte Avrupa'da yerleşik kurumlar ve Üye Ülkeler Romanların dezavantajlı durumunu ele almak için bir dizi yol gösterici ilkeyi benimsemiştir: **Roman İçerimi için 10 Temel Prensip Belgesi**, Üye Ülkeler tarafından çeşitli projelerden, programlardan ve uygulanan politikalardan elde edilen tecrübelerin bir araya getirildiği, hangi stratejilerin ve yaklaşımların Roman toplumuna katma değer sağladığını gözler önüne seren olumlu sonuçların analizinin yansıtıldığı bir belgedir. Söz konusu 10 Temel Prensip Romanların

⁴⁹ Avrupa Parlamentosu Kararı, 31 Ocak 2008, Avrupa'nın Romanlarla ilgili stratejisi Daha fazla bilgi için: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0035+0+DOC+XML+V0//EN> adresini ziyaret edin.

İçerimi için Avrupa Bileşik Platformu tarafından Çek Cumhuriyeti Başkanlığındaki dönemde kabul edilmiştir. 7 Haziran 2010 tarihinde benimsenen *Roman İçermesine İlerleme için Konsey Kararı* ile (Madde 27) Konsey, Komisyon ve Üye Ülkelerin söz konusu prensiplerin ilgili politikaların tasarımı ve uygulamasında göz önüne alınmasını, pratikte uygulanabilmesi için gerekli uyum ve desteğin sağlanmasını istemektedir.

Roman İçerimi İçin 10 Temel Prensip

1. Yapıcı, uygulamalı ve ayrımcı olmayan politikalar.
2. Açık ancak dışlamacı olmayan hedefleme.
3. Kültürler arası yaklaşım.
4. Toplumun genelinin hedeflenmesi.
5. Cinsiyet boyutu konusunda farkındalık.
6. Kanıta dayalı politikaların aktarımı.
7. Topluluk araçlarının kullanılması.
8. Bölgesel ve yerel yönetimlerin katılımı.
9. Sivil toplumun katılımı.
10. Romanların etkin biçimde katılımı.

AB seviyesinde ortaya çıkan yeni gelişmelerle birlikte Roman nüfusunda, sosyal içerme konusunda ilerleme kaydetmek, AB ve ulusal seviyede birleştirici kriterler ve yaklaşımların sağlanması için kilit paydaşların daha fazla işbirliği içinde olma ihtiyaçları fikri güçlenmektedir. Avrupa Parlamentosu kararları⁵⁰ Romanların sosyal ve ekonomik bütünleşme ile ilgili Avrupa Komisyonu Bildirisi (7 Nisan)⁵¹, Roman içermesinde ilerleme ile ilgili Sonuç Bildirgesi (7 Haziran)⁵², 2. Roman Zirvesi sonucunda açıklanan Üçlü Bileşik Bildirge (Kordoba, 8-9 Nisan)⁵³, Avrupa içerisinde yapılacak gelişim çalışmaları için kilit belgelerdir.

Komisyonun Bildirisi Roman içermesiyle ilgili açık, sosyal ve ekonomik yaklaşımları içermekte ve yeni tartışmalara zemin hazırlamaktadır. Geleneksel olarak Roman içermesi eşit fırsatlar, sosyal dayanışma, insan hakları vb ile ilgili sorularla bağdaştırılmıştır. Artık Roman içermesinin “ekonomik yararları” da dâhil edilmektedir: “*Özellikle nüfuslarında daralma yaşayan ülkelerin nüfuslarının potansiyel iş gücü sağlayacak büyük bir kısmını göz ardı edemeyeceklerinden dolayı Romanların tam entegrasyonunun toplumlarımız*

⁵⁰ Avrupa Parlamentosu Kararları : 28 Nisan 2005 Avrupa Birliği İçerisinde Romanların Durumu (OJ C 45 E); 1 Haziran 2006 Avrupa Birliği içerisinde Roman Kadınların Durumu (OJ C 298 E); 31 Ocak 2008 Romanlara Yönelik Avrupa Stratejisi (P6_TA(2008)0035); 11 Mart 2009 Romanların sosyal durumu ve Romanların AB içerisinde iş pazarına iyileştirilmiş erişimleri (P6_TA(2009)0117); ve 25 Mart 2010 İkinci Avrupa Roman Zirvesi (P7_TA-PROV(2010)0085)

⁵¹ Konsey Komisyonu, Avrupa Parlamentosu,, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesi. Daha fazla bilgi için:

⁵² Roma İçerimi ile ilgili gelişmeler. 7 Haziran 2010 Daha fazla bilgi için: http://www.eu2010.es/export/sites/presidencia/comun/descargas/agenda/agenda_junio/jun07_romani.pdf bakınız.

⁵³ İkinci Roman Zirvesinde yapılan Üçlü Başkanlık Ortak Açıklaması (İspanya, Belçika, Macaristan) Daha fazla bilgi için: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=88&langId=es&eventsId=234&furtherEvents=yes> bakınız.

üzerinde önemli ekonomik yararları bulunmaktadır”⁵⁴ Dünya Bankası tarafından dört Avrupa ülkesi baz alınarak gerçekleştirilen yeni bir çalışmada, Roman dışlmasının verimlilik ve devlete yapılacak parasal katkılar göz önüne alındığında her yıl milyonlarca Euro zarara yol açtığı görülmektedir. Daha da ileriye gidilerek, eğitim alanındaki açıklığın kapatılmasının ekonomik olarak akıllı bir seçenek olduğu belirtilmektedir.⁵⁵

Kilit Yaklaşımlar

Açık ve genel toplumsal tercihlerin hedeflenmesi

Genel toplumsal yaklaşımların sosyal açıdan en fazla dışlanmaya maruz kalan gruplara erişemediği ve hatta Roman gruplar gibi genellikle sistemden uzak olan gruplara daha da az erişebildiği elde edilen tecrübelerden bilinmektedir. Diğer taraftan, ağırlıklı olarak Roman nüfus hedef alınarak uygulamaya konan önlemler, bu ülkelerde kamu politikaları üzerinde ayrıma neden olmuş ve sosyal etkisi sınırlı kalmıştır.

Toplumun geneline ve belirli bir hedefe yönelik eylemlerin bir arada kullanılması, Romanların sosyal içerme sorununun çözümü için en başarılı yaklaşım olduğu görülmektedir. Bu denge, Roman nüfusunu da içerecek sosyal politikaların daha büyük eşitsizliklerin çözümü için alınan önlemlerle bir araya getirilmesi ile sağlanmış, yavaş ancak sürdürülebilir bir sosyal içerme sürecine olanak sağlamıştır. Bu fikir On Temel Prensipten ikisi tarafından desteklenmektedir: *Toplumun genelini hedef almak* ve *Açık ancak dışlamacı olmayan hedefler*. Dolayısıyla, bir taraftan, Roman probleminin sadece sosyal yardım ve hizmetler ile bağlantılı olduğu fikrinin aşılması gerektiği anlamına gelirken gerçekten de istihdam, eğitim, konut ve eşit muamele kavramları ile bağlantılı olduğu anlamına da gelmektedir. Toplum geneline yönelik politikalarda fayda sağlayacak olanlar arasında Romanların açıkça belirtilmesi kuvvetle teşvik edilmektedir. Diğer taraftan, sosyal içerme politikalarının tasarım ve uygulamasında, benzer sosyal ve ekonomik durumda olan diğer sosyal dezavantajlı grupların dışlanmaması önerilmektedir. Gerek Avrupa Komisyonu Bildirgesi gerekse Konsey Kararları, Roman içermesinin bu yaklaşım tarzının ilgili Avrupa, ulusal, bölgesel ve yerel politikaların içinde yer almasını vurgulamaktadır. “Roman içermesi ile ilgili konuların ayrı politika olarak ele alınmasındansa eğitim, istihdam, halk sağlığı, altyapı ve şehir planlaması ile ekonomik ve bölgesel kalkınma gibi toplumun geneline yönelik ana politikaların içerisinde yer alması gerekir (...) Toplum geneline yönelik olması Üye Ülkelerde bulunan Roman topluluklarına yönelik bütünleşmiş ve ihtiyaca yönelik yaklaşımların teşvik edilmesini engellemektedir”⁵⁶.

⁵⁴ Avrupa’da Romanların sosyal ve ekonomik entegrasyonu ile ilgili Avrupa Komisyonu Bildirgesi (7 Nisan 2010).

⁵⁵ Dünya Bankası tarafında dör AB ülkesinde yaptırılan çalışmaya göre çalışma yaşında bulunan Romanların iş gücü piyasası dışında kalması ile yüksek üretim kayıpları ve finansal maliyetlerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle, bu raporda da vurgulandığı üzere “İçerimci ve kaliteli eğitime yapılan yatırım sadece en iyi sosyal seçenek değil aynı zamanda ekonomik açıdan en akılcı karar olmaktadır”. *Economic Costs of Roma Exclusion*, [Roman Dışlmasının Ekonomik Maliyeti] Dünya Bankası Avrupa ve Orta Asya İnsani Kalkınma Bölümü, 2010. Özet için: http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/Economic_Costs_Roma_Exclusion_Note_Final.pdf

⁵⁶ Avrupa Komisyonu Bildirgesi 2010, Zikredilmiş yayın.

Söz konusu hedefleme kombinasyonu ve toplum geneli yaklaşımı aynı zamanda cinsiyet konusuna da değinmekte, özel ihtiyaçları olan daha fazla riske maruz kalan ve daha dezavantajlı durumda olan Roman kadınların Roman içermesi için uygulanacak politikalarda ne şekilde özellikle hedefleneceğine işaret etmektedir. Böylelikle çeşitli AB belgelerinde Roman kadınlara özel olarak dikkat çekilmektedir. Avrupa Komisyonunun Roman Kadınlar ile ilgili hazırladıkları raporda belirtildiği üzere, cinsiyet eşitliği AB için önemli bir konudur ve eldeki kanıtlarda etnik azınlıkları oluşturan gruplar içerisindeki kadınların, toplum içerisindeki diğer kadınlara ve aynı etnik grup içerisindeki erkeklere göre daha fazla sosyal dışlanmaya ve yoksulluğa maruz kaldığı açıktır.⁵⁷ Roman kadınların bu özelliği aynı zamanda Avrupa Parlamentosunun Avrupa Birliğinde Roman Kadınları kararında da kabul edilmektedir.⁵⁸ Bu konu ayrıca Roman içermesi ile ilgili tüm kilit belgelerde,⁵⁹ Roman cinsiyet eşitliği veya AB seviyesinde cinsiyet perspektifinin benimsenmesinin gerekli olduğu şeklinde kaydedilmiş çok sayıda referans bulunmaktadır. Cinsiyet boyutunun gerek AB gerekse Üye Ülkeler tarafından sistematik bir şekilde enstrümanların analizi ve politikaların içerisine entegre edilmesi gerekliliği üzerinde belirli referanslar bulunmaktadır.⁶⁰

Bütünsel yaklaşım

Komisyon Bildirgesinde, içermesinin tek taraflı olmayıp bir takım faktörlerin karşılıklı ilişkileri olması nedeni ile gerçek anlamda sosyal içermesinin sağlanabilmesi için yapılan girişimlerin bütünselleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. *“Problemlerin karmaşıklığı ve birbirlerine bağlı olması, Roman mahrumiyetinin çözümü için bütünsel yaklaşım ile sürdürülebilir çözümler gerektirmektedir. Eğitimde düşük başarı oranları, istihdamda engeller, konut ve diğer alanlarda ayrımcılık yapılması ve sağlıksız koşulların tamamı aynı anda çözümlenmelidir”*.

Bundan başka, Avrupa Komisyonunun Avrupa’da Romanların Sosyal ve Ekonomik Bütünleşmeleri (7 Nisan) Bildiriminde de belirtildiği gibi, karşılaşılan durumların heterojenliğine bağlı olarak yapılan girişimlerin uyarlanmasına Model Yaklaşım Geliştirme yöntemi ile *“herkese uygun bir uygulama”* yerine *“coğrafi, ekonomik, sosyal, kültürel ve yasal içeriği göz önüne alan farklılaşmış yaklaşımların”* kullanımına gereksinim duyulmaktadır.⁶¹

⁵⁷ Avrupa komisyonu raporu Etnik Azınlıklar ve Avrupa’da Roman Kadınlar. Bir cinsiyet eşitliği meselesi mi? DG İstihdam, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği. 2008.

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=813&langId=en> bakınız.

⁵⁸ Avrupa Parlamentosu Kararı - Avrupa Birliğinde Roman Kadınların Durumu (2005/2164(INI).

P6_TA(2006)0244.

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P6-TA-2006-0244> bakınız.

⁵⁹ Avrupa Parlamentosu Kararı – Romanlarla ilgili Avrupa Stratejisi. P6_TA(2008)0035. 31 Ocak 2008.

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2008-0035&language=EN>;

Roman İçermesi ile ilgili 2914. GENEL İŞLER Konsey Toplantısı Brüksel 8 Aralık 2008. 16862/08 (Presse 359). http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_8359_en.htm ve

<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st15/st15976-re01.en08.pdf>

Konsey Komisyonu, Avrupa Parlamentosu,, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesi Romanların Avrupa’ya sosyal ve ekonomik entegrasyonu, Brüksel 7.4.2010 COM(2010)133 final

⁶⁰ Komisyon Personel Çalışma Belgesi: Avrupa’da Romanlar. Avrupa Birliğinde Enstrümanların Uygulanması ve Roman İçermesi için Politikalar – İlerleme Raporu 2008-2010, Brüksel 7.4.2010 SEC(2010) 400 final

⁶¹ Dört ana tip belirlenebilir: 1. Roman toplumu dezavantajlı, oldukça kalabalık şehir veya banliyölerde olasılıkla diğer etnik azınlıklara yakın ve genellikle dezavantajlı kişilerden oluşmaktadır: 2. Roman toplumu

Topluluk araçlarının kullanılması

Söz konusu üç dokümanda da, Romanların ihtiyaçlarına cevap vermek ve yaşam şartlarını iyileştirmek için mevcut AB finansal araçlarının kullanılması gerektiği mesajı verilmektedir. IPA gibi diğer AB fonlarında da olduğu gibi Yapısal Fonların kullanımından elde edilen tecrübeler, Romanlar tarafından karşılaşılan dezavantajlarla etkin ve pratik yöntemlerle mücadele için finansal ve politik araç olarak gittikçe daha da önem kazanmaktadır. Bunun yanı sıra, bu araçlar ulusal Roman politikalarının tüm paydaşların etkin şekilde katılımı ile açıkça dile getirilmesinde de güçlü bir mekanizma oluşturmaktadırlar.

Katılım Öncesi Yardım Araçları (IPA) ile ilgili olarak, Avrupa Komisyonu, 2008 ile 2010 yılları arasında birliğe son katılan ülkelerde bilinçlenmeyi arttırarak Romanların hedef alındığı projelerin yapılmasını ve aynı zamanda toplum, eğitim, istihdam, sosyal içerme ve konut projelerinde Romanlarla ilgili konularında genel sorunlar içinde yer alması için teşvik etmiştir.

EURoma Network tarafından yakın bir geçmişte yayınlanan “*Romanlar ve Yapısal Fonlar*” raporunda da bahsedildiği üzere,⁶² bu fonların sağladığı katma değer çok yönlüdür: fonlar uzun dönemli yaklaşıma, geniş finansal desteğe, değişik seviyelerde etkinliklerin bir araya getirilmesine (ulusal ve yerel), güçlü işbirliklerinin tesisine, kapasite geliştirmeye ve en önemlisi de Roma içermesini hedeflerken en çok dışlanan grupların hedef alınması için olanak sağlar. Bu potansiyel AB fonlarının sadece finansal kaynak olmadığını ve finansal kaynakların aynı zamanda politik araçlarla birleştirilebileceğini göstermektedir.⁶³

Özetlenirse, AB seviyesinde ortaya çıkan son politik gelişmeler ile birlikte, Roman sosyal içermesinin daha etkin ve paylaşımcı yaklaşım ile desteklemek için yeni fırsatlar sunmaktadır. AB önlemleri ve araçları, gerek Üye Ülkelerin gerekse aday ülkelerin Roman nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak ve eşitsizliği düzeltmek için yaptıkları mücadelede destek amacı ile kilit rol oynayabilirler.

4.2. Politik Alan için Politika Önerileri

Avrupa’da gerçekleştirilen ve Roman sosyal içermesi ile ilgili mevcut iyi uygulamalardan bazıları değerlendirilmiştir. 2008 yılı Avrupa Komisyonu Personeli Çalışma Dokümanı⁶⁴

küçük şehir veya kasabaların dezavantajlı ve kırsala yakın yerlerinde, şehirlerden ve kasabalardan soyutlanmış şekilde yaşamaktadırlar: 3. O ülkenin veya başka bir AB ülkesinin gezer Roman toplulukları;

4.- Mobil ve gezer üçüncü ülke vatandaşı, mülteci, vatani olmayan veya iltica eden kişiler. Daha fazla bilgi için: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:EN:NOT> bakınız.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:EN:NOT> bakınız.

⁶² EURoma (Avrupa Sosyal İçerme Ağı ve Yapısal Fonlar Kapsamında Romanlar), on iki Üye Ülkenin temsilcilerinden oluşan ve Yapısal Fonlar ile Romanları hedef alan politikaların etkinliğini iyileştirmek üzere kullanılması ve Romanların sosyal içermesinin iyileştirilmesini amaçlayan bir Avrupa ağıdır.

⁶³ Bunun yanı sıra, en son gelişme, yakın geçmişte Üçlü Beyan’da yer alan teklif “Romanların kaynaklara eşit erişimini sağlamak üzere AB fon tahsisinde bazı minimum isterlerin yer almasıdır”.

⁶⁴ 2008 yılı Avrupa Komisyonu Personeli Çalışma Dokümanı ve yakın geçmişte yayınlanan bildirgesi ile 2010 İlerleme Raporu Romanların sosyal içermesini sağlama konusunda hangi yaklaşımların diğerlerine göre daha etkin olduğunu belirlemiştir. Ayrımcı olmayan ve eşit fırsatlar. Yenilenen taahhüt, (COM (2008) 420).

ve yakın geçmişte yayınlanan bildirgesi⁶⁵ ile 2010 İlerleme Raporu⁶⁶ Romanların sosyal içermesini sağlama konusunda hangi yaklaşımların diğerlerine göre daha etkin olduğunu belirlemiştir. Başarılı örnekler bakıldığında “*Problemlerin tüm karmaşıklığına yönelik bütünleşik Roman stratejileri (...) bir veya iki konuya yönelen izole projelerden çok daha etkili olmaktadır*”.⁶⁷

Bu bölümde yer alan ve değişik alanlar ile ilgili olarak yapılan politika önerileri, belirli önlemlerin ve yaklaşımların çeşitli tecrübelerle test edilmesi ile Romanların sosyal içermesine olanak sağlayacak politikalar olarak belirlenmiştir. Bunlardan pek çoğu pilot proje aşamasında ihtiyaca karşılık vermek amacı ile yapılan girişimler olabilir, ancak zaman içerisinde genel politikalar içine dahil edilmişlerdir.

4.2.1. Eğitim Alanında Anahtar Öneriler

Uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan çeşitli Avrupa girişimleri ve aynı zamanda önerileri⁶⁸ doğrultusunda, Romanların eğitim durumuna yönelik çalışmaların başarıya ulaşması için bazı anahtar unsurların göz önüne alınması gerekmektedir.

Bu unsurlar Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin mevcut eğitim politika hedefleri arasında yer almakta ve Türkiye'nin Ulusal Kalkınma Planı ile daha önceki bölümde belirtilen Milli Eğitim Bakanlığı stratejileri arasında bulunmakta olup, dezavantajlı grupların eğitiminin iyileştirilmesi amacı ile sunulan bazı öneri ve örnekler de mevcut programlara uyarlanabilir.

- ✓ Öğrenci ve ailelerine destek verilerek **zorunlu ilköğretim dönemi boyunca** okula **kayıt yapılmasının sağlanması**, yerel eğitim kurumlarınca, etnik kökenleri veya bürokratik nedenlerle (nüfus cüzdanının olmaması gibi) çocukların eğitim hakkının ellerinden alınmamasının sağlanması. Bu aynı zamanda ebeveynlerin eğitime katılımları, okul terk oranlarının azaltılması, okul sonrası için alınacak önlemler,⁶⁹ ücretsiz ders kitabı ve diğer okul malzemelerinin temin edilmesi, burslar, öğretmenlerin tarafsız ve toleransa sahip olmaları ve okul danışmanlarının hizmetlerinden yararlanılması yolları ile de sağlanabilir. Öğrencileri, ailelerini, öğretmenleri ve diğer kilit aktörleri de içerecek şekilde bir dizi eylemin geliştirilmesi.

⁶⁵ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:EN:NOT>

⁶⁶ <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=518&langId=en>

⁶⁷ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:EN:NOT>

⁶⁸ Avrupa Konseyi. Avrupa'da Romanlar ve Gezginlerin Eğitimi Hakkında Üye Ülke Bakanları Komitesi Önerileri CM/Rec(2009)4 2009. Daha fazla bilgi için:

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec\(2009\)4&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2009)4&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383) bakınız.

Farkas, L. (2007) *Segregation of Roma Children in Education. [Eğitimde Roman Çocukların Ayırıştırılması] Yapısal Ayrımcılığa Avrupa Birliği İrk Eşitliği Yönergesi ile Yaklaşım Daha fazla bilgi için:*

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=813&langId=en&moreDocuments=yes> bakınız.

Temel Haklar Derneği (2006) Halk Eğitiminde Romanlar ve Gezginler AB Üye Ülkelerinde duruma genel bakış. Daha fazla bilgi için: http://www.fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/roma_report.pdf

⁶⁹ Diğer projelerden elde edilen tecrübeler ve Roman Eğitim Vakfı (REF) desteği ile Slovakya'da ilköğretim sonrası merkezi Rimavsk Seč. hizmete girerek okul sonrasında ek ders ve programa bağlı boş zaman aktiviteleri ile 80 dezavantajlı çocuğun (75 Roman) okul performanslarında ve ilerlemelerinde katkı sağlamıştır. Bu proje, Slovakya'da okul-sonrası modelinin benimsenerek uygulamaya geçmesine de yardımcı olmuştur.

Türkiye’de Roman çocukların okul terklerinin önlenmesi ve eğitime devamlarının sağlanmasına yönelik olarak halen Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okula devamlarının izlendiği çalışma çerçevesinde bu sorun ile mücadele edilebilir. Okula devam probleminin çözümü için kilit aktörlerin gayretleri ve Roman ebeveynlerin kararlı katılımı sağlanmalı ve böylelikle hedefe yönelik önlemler daha geniş bütünlük bir çerçeve içerisinde ele alınmalıdır. Roman çocuklarına daha fazla ulaşabilmek için Milli Eğitim Bakanlığının “Eğitimi Yakala Programı” okula hiç kaydolmamış veya erken yaşta okulu terk etmiş Roman çocukları üzerinde etkili olabilir.

Yukarıdaki sorunları çözebilmenin yolu, kendi içerisinde bir sorun olan Roman ailelerinin eğitimin önemi ve okul merkezleri ile daha fazla etkileşime geçmeleri için bilinçlendirilmesinden geçmektedir. Türkiye’de hali hazırdaki yürürlükte olan Ebeveyn Eğitim Programı, Romanların durumuna uyarlanabilir. Bunu sağlamak için erişim çalışmaları yapılmalıdır.

PROMOCIONA Programı, İspanya

İspanya’da yerleşik Fundación Secretariado Gitano (FSG) kuruluşu Ayrımcılığa Karşı Mücadele 2007-2013 (ACCEDER programı) programı çerçevesinde, Roman nüfusun istihdam pazarına girebilmesi için ön ve gerekli koşul olarak özellikle düzenlenmiş bir çeşit eğitim programıdır. Bu alt programa Promocione (Promosyon) adı verilmiştir.

Bu program Roman öğrenciler arasında okul terklerinin azaltılmasını hedeflemektedir ve zorunlu eğitimin tamamlanması ve orta öğrenime geçişi teşvik etmektedir. Bu programın hedeflediği esas kitle sadece Roman çocukları değil, çocukların aileleri, okulları ve diğer ilgili paydaşlardır. Kalıcı olmasını ve Roman çocukların başarısını sağlamak amacı ile *Promociona* programı 3 seviyede girişim öngörmektedir: Bireysel destek (rehberlik, vb.) grup desteği (*Promociona* sınıfları: Akademik ve pedagojik yardım, okul desteği, vb.) ve mahalli çalışma (sosyal rehberler ile resmi olmayan eğitim, okulla ve öğrencinin çevresinde bulunan kilit oyuncular)

Daha fazla bilgi için:

http://www.gitanos.org/upload/32/21/Folleto_PROMOCIONA_FSG.pdf (İspanyolca).

- ✓ ***Eğitim sistemi en büyük engel olabileceği gibi Romanların sosyal içermesini de sağlayabilir.*** Yerel seviyede etkin olacak ancak ülke genelinde uygulanacak stratejiler⁷⁰ ve gerektiğinde özel önlemler alınarak, yerel yönetimler ve okullar gibi gerekli tüm paydaşları da dâhil ederek öğretmenlere eğitim verilerek ve öğrenci ile öğrenci velileri bilgilendirilerek *genel eğitim tüm kişiler için sağlanmalıdır.*
- ✓ Çocukların kavramsal gelişmeleri üzerinde son derece olumlu etkilerinin bilinmesi nedeni **ile okul öncesi eğitim yaygınlaştırılmalıdır.** Bu amaca yönelik uygun yaklaşımlar arasında bilgilendirme kampanyalarının yapılması, kayıt sürecine yardımcı olunması ve aileler ile birlikte çalışarak çocukların okul öncesi eğitime katılımlarının teşvik edilmeleri bulunmaktadır.

Türkiye’de bu sorun Milli Eğitim Bakanlığının hali hazırda dezavantajlı çocukların okul öncesi eğitimi için yaptığı çalışmalar çerçevesinde ele alınmaktadır. Okul öncesi

⁷⁰ Toplumun geneline ve aynı zamanda hedeflenen kitleye yönelik olarak bir arada uygulanan yaklaşıma örnek Birleşik Krallık’ta uygulanan Gezgin Eğitim Destek Hizmeti’dir. Genel eğitim politikaları çerçevesi içerisinde belirli girişimleri genel eğitim bütçesi olanaklarını kullanarak gerçekleştirmektedir.

eğitimin zorunlu olmadığı ve halen kayıt oranlarının düşük olduğu göz önüne alındığında bu sorun uzun dönemde çözülmek üzere ele alınmalıdır. Erken çocuk gelişimi konusu aynı zamanda sosyal hizmetler merkezlerinde sunulan kreş hizmetleri kapsamında daha geniş toplumsal gelişme programlarının çerçevesinde ele alınabilir.

- ✓ *Ayrılmış okulların ortadan kaldırılması için uzun vadeli stratejilere gereksinim vardır.*⁷¹ Halen mevcut okullarda ayrımcılığı önlemek için çalışmalar yapılmalıdır.

Daha önceki bölümde de vurgulandığı üzere Türkiye’de kurumsal olarak ayrımcılık yapılmamaktadır. Ancak Romanların belli bölgelerde yoğunlaşması nedeni ile bazı okullarda yüksek oranda Roman öğrenci bulunmaktadır ve daha önce de açıklandığı üzere yüksek oranda Roman öğrenci bulunması başarı seviyeleri üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Roman çocuklarını okullar arasında paylaşmak gibi önlemler karmaşıklık içermekte olup, konuyla ilgili olarak Roman aileleri ve çocuklara yaklaşımda özel hassasiyet gösterilmesi, tüm seviyelerde destek sağlanması (okul merkezleri, çocukların okula taşınması, fon sağlanması, gibi) ve Roman ebeveynler de dahil olmak üzere tüm aktörlerin yakın işbirliği içinde olmaları ve bu konuda istekli olmaları gerekmektedir. Bu çeşit önlemler, Türkiye’de ortamın müsait olduğu bölgelerde bir pilot girişimin uzantısı olarak denenebilir.

Macaristan Ulusal Okul Entegrasyon Programının (OOIH) Değerlendirilmesi

Macaristan hükümeti tarafından gerçekleştirilen bu çalışma 2003 yılından beri yürütülmekte olup, bu çalışma ile coğrafik olarak Romanların ağırlıklı olarak buldukları bölgelerde 35 okul ve bu okulun sınıflarında ayrıma son verilmiştir. Program okullarda öğrencilere ayırık olmayan sınıflarda eğitim verilmesini gerektirmektedir ve projenin yürütülebilmesi için eğitim, yönetim ve finansal açılardan tümleşik destek sağlanmıştır. Hükümetin bu girişimi önceden devlet bütçesince karşılanırken daha sonra AB Yapısal Fonlarından karşılanmaya başlamıştır.

Araştırma çalışmaları programa katılan 30 okulda yapılmış ve bu okullar ile aynı özelliklere sahip ancak hükümetin bu girişimine katılmayan ve kontrol grubu olarak belirlenen 30 okul ile karşılaştırılması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma 2005 – 2007 yılları arasında yapılmıştır.

Bu araştırmadan elde edilen bazı sonuçlar aşağıdaki bulguları sağlamıştır:

Araştırmaya dahil olan okuldaki öğrencilerin kontrol okullarındaki öğrenciler ile karşılaştırılması sonucunda araştırma kapsamında olan okullardaki öğrencilerin daha yüksek notlar aldığı, daha iyi okuma becerilerine sahip oldukları ve daha büyük olasılıkla orta öğretime devam ederek mezuniyet sınavına girebileceklerini göstermektedir. En fazla kavramsal ve akademik gelişme Roman çocuklar arasında görülmüştür. Sıklıkla makul seviyede olsa dahi tüm öğrenci grupları için olumlu bulunmuştur.

- Romanlara karşı etnik önyargı bu program ile olumlu yönde değişmiştir. Roman olmayan öğrencilerin Roman stereotip önyargısı azalmış ve daha az sosyal mesafe konmuştur.

Daha fazla bilgi için (İngilizce)

http://www.romaeducationfund.hu/A0F71511-4E3A-4894-A714-9A0118289619/FinalDownload/DownloadId-174B00238834F8319A500A1953498A66/A0F71511-4E3A-4894-A714-9A0118289619/documents/OOIH_english_kezdi.pdf

⁷¹ Bazı AB ülkelerinde ayrımcılıkla ilgili belirli kritik durumlar paylaşılmaktadır ve bu nedenle, girişimlerini bu yönde odaklamışlardır. Bulgaristan, İtalya, Slovakya, Romanya ve Macaristan’da (Macaristan üye ülke olarak ayrımcılıkla mücadele için en fazla aktif çabayı göstermektedir) bu durum mevcuttur ve AB fon gereksinimleri ayrımcılık karşıtı planlar ile bağlantılıdır. Macaristan’ın Hódmezővásárhely kentinde bir reform gerçekleştirilerek kabul edilecek öğrencilerin seçimine kısıtlama getirilmiş ve tüm öğrencilerin kaydedilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Kota sistemi (her okula maksimum %20 oranında dezavantajlı öğrenci) ve performans değerlendirme sistemi tüm okullar için düzenlenmiştir.

- ✓ Burs ve orta öğrenim öğrencilerine kariyer danışmanlığı ve yetişkin okuryazarlığının temini ile **zorunlu olmayan eğitim ve yetişkin eğitimine erişimin artırılması.**

Çeşitli ülkeler Roman öğrencileri desteklemek bazı durumlarda ise Roman kız öğrencilerin orta öğrenime devam edebilmesi için önlemler almakta ve burslar vermektedir. Türkiye’de hâlihazırda Roman Eğitim Vakfı, Roman öğrencilerini bursları ile desteklemektedir.

Yetişkin eğitimi ile ilgili olarak Türkiye’de programlar bulunmaktadır. Bu programlar Halk Eğitim Merkezleri etkinliklerinin Roman kadın ve erkeklerine ulaştırılması yolu ile geliştirilebilir ve yerel şartlara uyum, yerel paydaşlar ve Romanların ortak girişimleriyle sağlanabilir.

- ✓ **Anahtar aktörlerden olan öğretmenlerin kapasitesinin ve becerilerinin, değişimin sağlanması için iyileştirilmesi.** Tüm seviyelerdeki öğretmenlerin kapasitesi geliştirilmeli, kültürel olarak farklı gruplarla çalışma yetenekleri güçlendirilmelidir.

Halen öğretmenler için devam etmekte olan hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim çalışmaları iyileştirilerek, Türkiye’de bulunan Romanların özel durumunu göz önüne alan çoklu kültürel eğitim için özel bilgilendirmeler programa dâhil edilebilir.

- ✓ Roman tarihi de dahil olmak üzere Romanların topluma kazandırdıkları şeyler (edebiyat, müzik, bilinen Roman kişiler, vb.) ve kültürel çeşitliliğin tanıtılması için **kültürlerarası yaklaşımın** ders programlarına alınması.
- ✓ Romanlar ile Roman olmayanların birbirlerini daha iyi anlayabilmeleri için okullarda Roman kökenli **arabulucu/yardımcıların yer alması** eğitim programlarında yer alan en yaygın önlemlerden birisidir. Bu önlemlerin altında yatan fikir; bu aktörlerin okul ile aile arasındaki bağı ve iletişimi geliştirme görevini üstlenmesi, okula erişimi ve Roman çocukların okuldaki başarı düzeylerini arttırmaktadır. Bu uygulama, pek çok ülkede deneme amacı ile Roman arabulucuların pilot çalışma girişimlerine katılımı şeklinde başlamış olup, alınan iyi sonuçları takiben kurumsallaşma içerisinde yerini almıştır. Söz konusu arabulucunun, buldukları ülkenin şartlarına göre farklılık gösterse de genel olarak görevleri aşağıdaki gibidir: Sınıflarda öğretmen ve Roman çocuklar arasında iletişime yardımcı olmak, sınıf dışında çalışmak, okula devamsızlığın izlenmesi, etkinlikleri desteklemek, okul ve Roman aileleri arasında iletişimi daha etkin hale getirmek. Tüm bu girişimler toplum ve eğitim sistemi arasında güven duygusunun oluşmasına neden olmuştur.

Roman arabulucuların ve yardımcıların kullanılmasının, bu alandaki sıkıntıların giderilmesi için Türkiye’ye yarar sağlayabileceği düşünülmektedir. Genç Roman kadın ve erkeklere eğitim verilerek okul merkezleri ve Roman ebeveynler arasında köprü oluşturmaları, Roman öğrencilere yardım etmeleri, devamı izlemleri vb. etkinlikleri yerine getirmeleri beklenebilir. Bu işlevleri yerine getirmeleri için gerekli olan şart bu kişilerin okul merkezlerinin içinde olmaları ve yaptıkları işin öneminin anlaşılmasıdır. Aynı şekilde, Roman ebeveynlerin de ek bir çaba ile bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de ulusal bütçenin yanı sıra, IPA bileşeni altında İnsan Kaynakları Geliştirme Operasyonel Programı’nın Öncelik Eksen 2 kapsamında yukarıda kısaca bahsedilen önerilerin desteklenmesine yönelik olarak diğerlerinin yanı sıra, özellikle erken yaşta okul terk oranının düşürülmesi, orta ve mesleki öğrenime kayıt olacak öğrenci sayısının yükseltilmesi, ebeveynler arasında eğitimin önemi hakkında farkındalığın yaratılması konularında destek fırsatları bulunmaktadır. Bu finansal fonların yardımıyla pilot çalışmaların yararları gösterilecek ve böylelikle çalışmaların yinelemesi sağlanacak, ayrıca, izleme ve değerlendirme çalışmalarının da geçerli olduğunu vurgulamakta yarar sağlayacaktır.

Bu bölümde yer verilen ve özet olarak sunulan önerilerin yanı sıra hedef olarak seçilecek ve şartların uygun olduğu bölgelerde eğitimde başarıyı artıracak önlemler doğrultusunda **pilot çalışmaların** yapılması önerilmektedir. Örneğin, öğrencilere kişisel destek (okul sonrası destek, finansal yardım, rehberlik) değişik paydaşların bir araya getirilmesi, Roman topluluklarının katılımı, okul merkezleri ile Roman aileler arasında iletişimi sağlamak, eğitim sistemi görevlileri için hizmet içi eğitim verilmesi gibi. Bu bileşenlerden pek çoğu Türkiye’de mevcut programlar ve finansal araçlar doğrultusunda kullanılabilir. Bu durumda yapılacak iş tüm bileşenler ve paydaşlar arasında sinerjiyi yaratmak ve bütünleşik bir formülü ortaya çıkarmaktır. Bu yöntemin diğer ülkelerde etkin olduğu ispat edilmiş olup, Türkiye’de başarılı olmaması için hiç bir neden yoktur.

4.2.2. İstihdam Alanında Anahtar Öneriler

Avrupa’da, Romanların iş gücü pazarına girmeyi denediklerinde, bir dizi kritik istihdam engelleri ile karşı karşıya kaldıklarını gösteren dokümanlar bulunmaktadır.⁷² Aynı zamanda, yaşam şartlarında kalıcı bir gelişme Romanların iş gücüne dahil edilmemesi durumunda sağlanamaz.

Bazı Avrupa girişimlerinin analizleri sonucunda⁷³ Roman nüfusun çalışma hayatından dışlanmaları ile mücadele için bir dizi kilit unsur belirlenmiştir:

- ✓ ***İstihdam alanında genel politika ve programların içerisinde Romanların hedef alınması:*** Hedef gruplarla uyumlu çözümler, yapılan eylemlerin bu gruplar üzerindeki etkisini arttırmaktadır. Ancak, ayrımcılıktan sakınmak ve istenen sosyal içermesini tamamı ile sağlayabilmek için bu eylemlerin toplumun geneline sunulan hizmet ve kaynaklarla birlikte yapılması gerekliliği bulunmaktadır. Böylelikle, Romanların ihtiyaçları ve etkin istihdam politikaları arasında bir köprü oluşturulurken genel topluma sunulan hizmetlerin Romanların karakteristik özelliklerine uyum sağlaması sağlanır. Roman kadınların karşılaştıkları belirli engellere özel dikkat verilmesi gerekmektedir.

⁷² Üst Seviye Uzman Danışman Grubu tarafından hazırlanan Etnik Azınlığın Sosyal Bütünleşmesi ve İş Gücü Pazarına Tam Katılımları adlı raporda yer alan noktalar şunlardır (1) Eğitim ve öğrenim eksikliği (2) Dil eksikliği (3) Gereklili beceri ve nitelik eksikliği (4) Meslek edinme erişimi eksikliği (5) Vatandaşlığa erişim eksikliği (6) Bütünleşik politika eksikliği (7) Stereo tiplene, ön yargı ve negatif davranışlar (8) Bir yerden bir yere gitme ve konsantrasyon eksikliği (9) Endüstriyel değişiklikler (10) Sosyal yardım sisteminin teşvik edici olmaması (11) Ayrımcılık (12) Bilgi eksikliği (13) İş gücü pazarında rekabet (14) Kayıt dışı çalışma,

⁷³ Bu analiz geniş çapta ACCEDER Program tecrübelerine dayandırılmıştır. Kazanımlar Avrupa Komisyonu ve diğer Avrupa tecrübeleri tarafından kabul edilmiştir.

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, aktif istihdam politikalarının iyileştirilmesi ve toplum içerisindeki dezavantajlı grupların bu politikalarından yararlanabilmesiyle ilgili çabalar artmıştır. Bunun yanı sıra gençler ve kadınlara yönelik istihdamı artırmak amacı ile bu grupta bulunanlara iş olanağı tanıyan işverenler teşvik edilmektedir. Roman içirme önlemlerinin genel nitelikteki sosyal politika ve önlemleri içine yerleştirilmesinin önemi bir kez daha vurgulanmaktadır. Bu nedenle, Roman kadınlar ve Roman gençlerin özel gereksinimleri, kadınlara ve gençlere yönelik olarak alınan her önlem içerisinde göz önüne alınmalıdır.

Türkiye’de göz önüne alınması gereken başka bir politika seçeneği ise Ulusal İstihdam Politikası ve Ortak Sosyal İçirme Genelgesi gibi istihdama yönelik genel politika çerçeveleri olup halen hazırlıkları devam etmektedir. Çalışmalar içerisinde Roman vatandaşları açıkça yer alabilir. Bu kilit aktörlerin harekete geçmesini teşvik eder ve bununla birlikte, dezavantajlı gruplara yönelik olarak alınan politik önlemlerin ve yapılan programların Romanlar üzerindeki etkisinin izlenmesini sağlar.

- ✓ **Mesleki eğitim ve bu eğitimin iş pazarı olanakları ile bağlantısı** istihdam edilebilirlik için kilit faktör konumundadır. Mesleki eğitim seçenekleri bir tarafta kişisel beklentiler ile gerçek istihdam edilebilirlik perspektifi arasında denge kurarken, diğer taraftan da iş gücü pazarının isterlerini ve bu konudaki talepleri gözetmelidir.

Mevcut programlar hakkındaki bilginin, Romanlara ulaşması için özel bir dikkat sarf edilmelidir. Örneğin, İŞKUR tarafından uygulanan mesleki eğitim kursları, iş esnasında eğitim ve kamu istihdam programları gibi mevcut etkin istihdam programları, Romanların erişimine daha fazla açık olmalıdır. İş arayanların kayıt altına alınmasını temin etmek için belirli işlevler yerine getirilmeli ve kişiye yönelik rehberlik çalışmaları Romanlara da ulaştırılmalıdır. Bunun içinse Roman grupların temsilcileri ile işbirliğine gidilmesi gerekmektedir. Diğer konularda da kamu ve özel kuruluşların, işverenlerinde dahil olduğu projelerde yer alması çok gerekli bir unsur olup, daha iyi sonuç elde etmek için Romanlar ile iş bulma ofisleri ve işverenler arasında belirli arabuluculuk yapısı tesis edilmelidir. Bu bağlamda, İl Meslek Eğitim Kurumu bünyesinde Romanların çalışmasıyla ilgili tartışmaların açılması da önerilmektedir.

Gençler (hem erkek hem kadın) üzerine yatırım yapılarak istihdam edilebilirliklerini arttırma konusu bir diğer kilit sorundur ve bu grup aynı zamanda en çok yarar sağlanacak hedef gruptur. Mesleki eğitimde devam eden iyileştirme çalışmaları (gerek resmi gerekse gayri resmi) ve iş gücü pazarındaki talebin daha derinlemesine analizi ile geniş alanların bulunmasına yardımcı olunacak ve bu da, anne- babalarının artık geçerli olmayan geleneksel işleri yerine alternatif iş fırsatlarının ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu amaçla, kişisel rehberlik ve destek en başından itibaren sağlanmalı ve işe girişi takip eden ilk evrelerde de devam etmelidir.

- ✓ **Kapsamlı bireysel istihdam yolu:** İstihdamda gerçek etkinin yaratılması isteniyorsa kişisel gereksinimler ve kapasite üzerine odaklanması gerekmektedir. Bu kişisel yaklaşım, girişimin her evresi için geçerlidir ve teşhis, yol üzerinde yerine getirilmesi gereken eylemlerin tasarlanması (eğitim, iş arama teknikleri, iş görüşmelerine katılım) ve son derece önemli olan, kişinin bir çalışma sözleşmesine erişimi

evrelerinden oluşmaktadır. Bu eylem kişinin çalıştığı işi devam ettirebilmesi için kilit unsur olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de Romanlar için istihdam çözümlerinin, kendi kültürlerinin yapısal özelliklerine adapte edilebilecek yeni bir iş alanı yaratılarak toplu halde istihdamlarının gerçekleştirilmesi gibi bir eğilim olduğu algılanmaktadır. Bu bağlamda, önerilen başarılı yaklaşımların, kişinin içinde bulunduğu durumun ve potansiyelin kişisel değerlendirmeler esas alınarak belirlendiğini ve kişiye uygun rehberlik, iş eğitimi ve bir işe entegrasyon yolunun kişisel olarak tasarlandığını not edilmesi gerekmektedir. İşin gerçeği, Türkiye’nin içinde bulunduğu yüksek işsizlik oranı ile tüm girişimlerin, her katılımcı için kalıcı bir iş sağlamayacağı ortadadır, ancak bu programdan yararlanacak kişileri aktif hale getirmek, istihdam edilebilirliklerini arttırmak, aldıkları eğitim ile ilgili staj imkânı tanımak, role modellerinin ortaya çıkmasına izin vermek, işverenlerin, kamu çalışanlarının ve Romanların kendilerinin düşünce yapısını bu bağlamda değiştirmek bu grubun sosyal ilerlemesini sağlayan sonuçlar olduklarından dolayı küçümsenmemelidir.

- ✓ **Serbest meslek için girişim** (mikro-finans ile desteklenmektedir) genellikle maaşlı bir işle beraber olması durumunda gayet uygun olup kişinin istihdam edilebilirliği, profesyonel perspektifi ve kişisel/ailevi durumuna bağlı olarak Romanlar için çok değişik fırsatların önünü açmaktadır. Serbest meslek girişimi tek bir çözüm olarak görülmemeli ancak bazı iş arayan kişilerin yeterli profile uygun olması durumunda alternatif çözüm olarak düşünülmelidir. Etkin olabilmek için serbest meslek girişimi Pazar fırsatları ile yakından bağlantılı olmalı ve iş fikirleri üzerine kurulu profesyonel iş planları ile desteklenmelidir. Gerçek bir seçenek olabilmesi için bu girişimlerin ayrıca finansal kaynaklarla desteklenmesi gerekmektedir. Başarının sağlanmasına yönelik olarak gerekli desteğin verilmesi (idari, muhasebe...) ve tüm sürecin takip edilmesi (işletmenin kuruluş ve kuruluş sonrası takibi) önemli aşamalar olarak kabul edilmektedir. Gerçekten de, mikro-finans, ADIE Fransa örneğinde olduğu gibi, iş fikri ve iş planının kalitesinin değerlendirilerek serbest mesleğin teşvik edilmesi için iyi bir yöntem olduğunu ispat etmiştir.

Serbest meslek için mikro-finans, ADIE, Fransa.

ADIE (Ekonomik Girişim Hakkı Derneği) bir Fransız sivil toplum örgütü olup, 1988 yılında kurulmuştur ve bugün 110 şubede 300 çalışan hizmet vermektedir. Sosyal olarak dışlanmış kişilerin kendi küçük işletmelerini kurmaları ve geliştirmeleri amacı ile mikro finans olanakları sağlamakta ve danışmanlık yapmaktadır. Sonuçlara göre verilen ortalama kredi değeri 3000 €’dur ve verilen kredilerin %90’ı geri ödenmiştir. Bununla birlikte kredi kullananların %50’si devletten sosyal yardım almaktadır. ADIE, Avrupa’nın en büyük mikro-finans kuruluşlarından (MFI) biri durumuna gelmiş ve mikro-finans, istihdam ve Romanlar gibi dışlanmış gruplar ile ilgili olarak en önde gösterilen seçkin referans kurum konumuna ulaşmışlardır.

Daha fazla bilgi için:

<http://www.adie.org/>

Türkiye’de Gelir Getirici Projeler programları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM)⁷⁴ tarafından yürütülmektedir ve bu programların Romanlar üzerinde yarar sağlama konusu irdelenebilir. Bu çalışmalar bilgi sağlama

⁷⁴ Bu gelir getirici projelerin amacı yoksul ailelerin kendi işlerini kurması ve devam ettirebilmesidir. 2003 - 2009 yılı Mart ayına kadar 12.378 proje ile 122.068 aileye destek verilmiştir..

çabaları ile birleştirilmeli ve bütünleşik sosyal içerme eylemleri çerçevesinde diğer girişimlerle sinerji yaratılmalıdır.

- ✓ **İstihdama sosyal içerme için kilit unsur olarak odaklanmak.** Konsolidasyonun sağlanması için istihdam sürecinin sosyal eylemlerle tamamlanmasına gerek duyulmaktadır.

Başarı için kilit faktör olan istihdam politikalarının daha kapsamlı girişimlerle bütünleştirilme gerekliliği bir kez daha vurgulanmalıdır. Sosyal Yardım ve Dayanışma fonları gibi ulusal fon programları, diğer programların yanı sıra istihdam edilebilirlik ve geçici istihdam projelerini desteklerken, daha geniş ve kapsamlı toplumsal bütünleşik istihdam girişimlerini, İŞKUR ofisleri ile işbirliği içinde deneyebilir. Buna ek olarak, özellikle işverenlerin ayrımcı tutumunu önlemeye yönelik olarak istihdam üzerine odaklanan bütünleşik girişimler, Romanların sosyal algılanmasının iyileştirilmesine yönelik önlemleri de içermelidir. Başarılı girişimlerin görülebilir olması sağlanarak, Romanlar hakkındaki “iş alışkanlıklarının ve motivasyonlarının” olmaması söyleminin ortadan kaldırılması ve Romanlar arasında da iş entegrasyonunun olabileceğini göstererek güvenin artırılması gerekmektedir.

Ulusal fonların yanı sıra AB yardımları da bu çeşit girişimlerin gerçekleştirilmesi için olanak sunmaktadır. IPA bileşeni altında İnsan Kaynakları Geliştirme Operasyonel Programı'nın Öncelik Eksen 4 kapsamında, bu alandaki girişimlerin teşvik edilmesi ile ilgili olup dezavantajlı grupların istihdama erişim fırsatlarını arttırmayı hedeflemektedir. Danışmanlık ve rehberlik servislerinin benimsenmesi (veya yenilerinin kurularak toplum geneline verilen hizmetler ile arasında bir köprü oluşturması) istihdam ile ilgili hizmetlerin kapasitelerinin güçlendirilerek Romanların ihtiyaçlarının daha iyi şekilde karşılanmasının sağlanması veya kilit aktörler arasında işbirliğinin oluşturulması bu eksenin mantığı ile doğrudan uyum sağlayan etkinliklerdir. Öncelik Eksen 1, özellikle gençlerin ve kadınların istihdam olanaklarını arttırmak üzere yaratıcı girişimleri desteklemekle ilgilidir. Öncelik Eksen 3 ise yetişkinlere dönük resmi olmayan temel beceri eğitimleri ile ilgilidir. Bu araç aynı zamanda eylemlerin izlenmesi ve etkisinin ölçülmesinde kullanılır.

- ✓ **Kamu ve özel sektör kuruluşları ile güçlü işbirliği:** Kamu idaresinin değişik seviyelerinin, iş dünyası, sivil toplum örgütleri ve diğer kilit aktörlerin sıkı işbirliği içinde olması gerekmektedir. Bu işbirliği ilk etapta fonlar kanalı ile sağlanabilir (Örneğin Yapısal Fonlar Eş Finansman gerekliliği) ancak, işbirliğinde yer alan her kilit aktörün finansal bilgi, üstlendiği belirli bir rol ve görevleri konusunda yaptıkları katkı ile sinerji yaratarak çok daha ileri gidilebilir. Burada amaç işbirliği içerisinde bulunan tüm kilit aktörlerin, kaynaklarını harekete geçirerek ve birleştirerek tek başına yapılacak etkinin çok daha fazlasını kazan-kazan durumu yaratarak elde etmeleridir. Değişik ekonomik kaynakların bir araya getirilmesi ve ekonomik girişimlerin bölgede var olan kaynaklardan yararlanarak (mesleki eğitim kursları, danışmanlık hizmetleri, vb.) bu kaynakların tamamı arasında bağlantılarının oluşturulması ve programdan yararlanacak olanların mevcut program/girişim eylemlerinden faydalanmasıdır. Bununla birlikte var olan hizmetlerin yerine aynı hizmetlerin yeniden yapılmasından kaçınılması gerekmektedir.
- ✓ Bu bağlamda, iş arama sürecinde, mesleki eğitim kurslarının düzenlenmesi, gerçek anlamda rehberlik hizmeti verilebilmesi ve değerlendirme yapabilmesi için en önemli bilgi, **şirketlerle kurulacak yakın işbirliği ilişkileri** ile elde edilmektedir.

Romanların iş gücü pazarına girişlerini sağlayacak her türlü girişimde, iş arayan Romanların mesleki profilleriyle eşleşebilecek iş fırsatlarını sunan şirketlerle kuvvetli ilişkilerin kurulması gerekmektedir. Şirketlerle işbirliği tesis edilmesi, personel alımı sürecinde şirketler ile kalıcı ilişkilerin kurulması (şirketler işlerinin yürütülmesi için iş gücüne ihtiyaç duyar, istihdam projeleri ise aday teklif edebilirler) ve gelecekte görev alabilecek potansiyel personelin mesleki eğitimi anlamını taşımaktadır. Böylelikle, işverenler mesleki eğitim kurslarına katkıda bulduklarında potansiyel adaylar hakkında doğrudan bilgi sahibi olacak ve işe alınma süreci başlayabilecektir.

İspanya'da yürütülen Acceder Programı (aşağıdaki kutuya bakınız) yaklaşık on yılı aşkın bir süredir yukarıda açıklanan yaklaşımları kullanarak uygulanmaktadır. Bu projenin Türkiye'de uygulanmasına ilham veren sebep projenin ilk baştaki oluşum şeklidir. Proje bir pilot girişim olarak Madrid'te başlamış daha sonra 50 bölgede uygulamaya devam edilmiştir. Bazı başarı faktörlerinin Türkiye'ye uyarlanması göz önüne alınabilir. Türkiye'de olumlu şartların bulunduğu sınırlı sayıda yerde (daha sonra aynı projenin başka yerlerde de yürütülmesi düşüncesi ile) pilot proje olarak uygulamaya alınması yöntemi ile denenmesi önerilmektedir.

İspanya'da ACCEDER Programı

İspanya'da yürütülen Acceder Programı Roman istihdamını Avrupa'da teşvik etmeyi amaçlayan en başarılı ve büyük programlardan biri olarak tanımlanmaktadır.

Bu programın başarısı büyük oranda Romanların iş kapasitelerini iyileştirip maaşlı eleman olarak iş bulmalarına yardımcı olunması ve potansiyel işverenlerle işbirliği içerisinde gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu program aynı zamanda bir hedef grup için geliştirilen çözümler ile grubun standart iş gücüne katılımına örnek olarak gösterilmektedir.

Uzun dönem yaklaşım stratejisi sayesinde güçlü işbirlikleri kurulmuş ve değişik kaynaklar etkin bir şekilde kullanılarak (AB, ulusal, bölgesel ve yerel) olumlu sonuçlar alınmıştır.

Yapılan iş akitlerinin büyük bir kısmı hizmet sektöründe (%71) sağlanmış, sanayi ve inşaat sektörleri hizmet sektörünü takip etmiştir. İş bulan Romanların yaklaşık %60'ı 30 yaş altındadır. Esasen genç nüfus ve başarıma olasılığı daha yüksek olanlar için iş olanaklarının sağlanması bu program yönteminin temel taşı olmuştur. "En başarılılar" ile başarıya ulaşarak, diğer Romanların şirketlerde iş bulmaları için kapıyı açmıştır. Aynı zamanda Roman toplulukları, ACCEDER'in kendilerinin iş gücü pazarına erişimleri için oynadığı rolü kabul etmişlerdir.

Program uzun vadeli maaşlı iş sağlama hedefine yönelik olup diğer sosyal önlemlerle birlikte iş gücü pazarına erişim girişimleri ile tamamlanan programlara örnek teşkil etmektedir. ACCEDER programı üzerinden bazı önlemler, pozitif eylemlerin geliştirilmesi ile ilgili olup Roman kadınların katılımı programın gereksinim duyduğu bir stratejik unsurdur (şirketlerin, kadınların iş bulma olasılığı bulunan sektörlerde aracılığı, Roman kadınların katılımını teşvik edecek mesleki kurslara öncelik verilmesi, Roman kadınların katılımını destekleyecek uzlaşmacı önlemlerin alınması ...)

ACCEDER programı içerisinde bazı mesleki eğitimler, toplum ve kişisel hizmetler, turizm ve yiyecek içecek hizmetleri, idari işler (temizlik, güvenlik...) ve ticaret üzerine odaklanmıştır. Eğitim kursları, özellikle Roman kadınların iş fırsatlarına erişim için kilit başarı noktası olarak tanımlanmış ve kursların tamamlanması, derhal iş bulma fırsatları ile bağlantılı olarak yapılmıştır. İspanya'daki büyük süpermarket zincirlerinin dahil olduğu şirketlerle yapılan protokol ve sözleşmelere, işverenin çalışırken eğitim vermesi de dahil edilmiştir. (bazı durumlarda program tarafından finanse edilirken bazı durumlarda kuruluşun insan kaynakları bütçesinden karşılanmıştır). Tezgâhtar, depo görevlisi, kasiyer, kasap, balık satıcılığı ve forklift operatörlüğü gibi iş alanlarında çalışırken eğitim olanağından özellikle yararlanılmıştır. **Program çerçevesinde sunulan 150.000 saatlik kursun yanı sıra 65.000 saatten fazlası şirket bünyesinde çalışırken alınan eğitimlerdir.** Diğer eğitim hizmetlerini sunan kuruluşlarla işbirliği içerisinde çalışmak ACCEDER yönteminin esas uygulamalarındandır: programlardan yararlanan ve eğitim aktivitesine katılanların %51'inden fazlası diğer eğitim kurslarına yönlendirilmiştir.

Program, bilgi, bilinçlendirme kampanyaları ile önyargı ile mücadelede duyarlılık ve stereotip sorununun çözümü ile bütünleştirilmiştir.

<http://www.gitanos.org/publicaciones/memoriaacceder2007/english/12.pdf>

4.2.3. Konut Alanında Anahtar Öneriler

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı(FRA), AB içinde Romanların ve Gezginlerin konut konusunda karşılaştıkları dezavantajlı durum ile ilgili kanıtların bulunduğu çalışmayı kısa süre önce yayınlamıştır.⁷⁵ Ajans, Roman içermesi doğrultusunda mevcut ayrımcılık karşıtı yönetmelikleri ve politikaları kullanarak, Üye Ülkelerin ve yerel yöneticilerin yerleşimde ayrımcılık konusu ve kötü durumdaki konutlarla daha fazla ilgilenilmesini talep etmiştir.

Olumlu girişimlerin yanı sıra, AB içerisinde Romanlara yönelik konut girişimi ile ilgili olarak edinilen bazı tecrübelerde, getirilen çözümün olumsuz yönlerinin daha ağırlıklı olduğu bilinmektedir. (örneğin ayrımcılık, sosyal çatışma, vb.) Yapılan hatalar genellikle şu nedenlere dayanmaktadır; Roman ailelerin toplumdaki ayrılmış alanlarda toplanması, kısa döneme yönelik acil çözümler, konut konusu ile ilgili yapılan girişimlerde sosyal içerme önlemlerinin eksik olması, çeşitli paydaşları, sivil toplum ve hedeflenen grubun bir araya getirilmesinde başarısızlık, vb. Avrupa Komisyonu kısa bir süre önce “(...) Roman topluluklarının ayrımcılığa tabi olmasını sağlayan veya devam ettiren veya (...) Romanlar için ayrımcılığa neden olan konut politikaları sonlandırılmalıdır”.⁷⁶

Sosyal konut konusu ilk kez 2008-2013 program döneminde AB Yapısal Fonlarına dahil edilmiştir. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) Yönetmeliğinin 7. maddesi yakın geçmişte değiştirilmiş ve Romanlarında dahil olduğu sıra dışı grupların konut problemlerini çözmek için tüm Üye Ülkelerin bu fona erişimi sağlanmıştır. ERDF, konutların şehirde veya kırsalda olmasına bakmaksızın mevcut konutların iyileştirilmesi ve mevcut konutların yerine yeni konutların yapılması için kullanılabilir. Bugüne kadar sadece şehirlerde bulunan mevcut sosyal konutların iyileştirilmesi için kullanılmaktaydı.⁷⁷

Kanıtlanmış tecrübeler, Romanların konut sorununa ilişkin problemlerinin çözümünde verimlilik elde edebilmek için birkaç hususun göz önüne alınması gerekliliğini göstermektedir. Elde edilen kazanımlar, Türkiye’de kentsel dönüşüm planlarının geçtiğimiz yıllarda Roman bölgelerini etkilemesi ve hükümetin 10.000 yeni konut inşa edilmesini planlaması göz önüne alındığında mevcut durum ile örtüşmektedir.

⁷⁵ 2009 yılında Avrupa Birliği temel haklar Ajansı “*Housing conditions of Roma and Travellers in the European Union – Comparative Report.*” [AB İçerisinde Romanların ve Gezginlerin Konut Durumları – Karşılaştırmalı Rapor] başlıklı çalışmayı yayınlamıştır. Daha fazla bilgi için:http://fra.europa.eu/fraWebsite/research/publications/publications_per_year/2009/pub-cr-roma-housing_en.htm

⁷⁶ Avrupa Komisyonu, (2010) Komisyon’dan Konseye, Avrupa Parlamentosuna, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine Bildirge The social and economic integration of the Roma in Europe.[Romanların Avrupa’da sosyal ve ekonomik bütünleşmesi] COM(2010)133 son. Brüksel. 7 Nisan.

⁷⁷ Avrupa Parlamentosu ve Konsey 19 Mayıs 2010 tarihinde Yönetmelik (AB) No 437/2010 ile (AB) 1080/2006 Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu Yönetmeliği, marjinal grupların lehine olmak üzere konut girişim yeterliliği değiştirilmiştir. Madde 7 (2) değiştirildi.

- ✓ **Kapsamlı ve içermeci konut girişimlerinin geliştirilmesi: Konut iyileştirme veya yeniden inşa işlerinin sosyal içerme önlemleri ile bağlantısının kurulması:** Yeniden yerleştirme önlemleri kentsel dönüşüm açısından irdelendiğinde tek başına ele alınmamalı, ancak sayısız faktörü bir bütün olarak ele alarak dezavantajlı ailelerin karşılaşacağı etkilerde göz önüne alınmalıdır. Bu sadece kıymetli bir evin verilmesi değil, aynı zamanda sosyal içermeyi de kapsayacak şartların ve ortamın hazırlanması anlamına gelmelidir.
- ✓ **Sosyal içermenin sağlanması için sadece yeni evlerin verilmesi yeterli değildir.** Bu geçmişte edinilen en büyük tecrübelerden birisidir. **Bu nedenle, yeni evlerin verilmesi işleminin yanı sıra sosyal önlemlerin de alınması gerekmektedir.** Sosyal konutlara yeniden yerleştirme işlemi uzun süreli bir işlemdir ve başarı için ailelerin yeni evlerine alışmaları ve yeni fiziksel ve sosyal ortamlarla bütünleşebilmeleri için sosyal destek verilmesi kilit faktördür. Böyle yaparak, kalıcı ve sürdürülebilir bir süreç sağlanacak ve gecekonduların mahalleleri ve standartların altında konutların oluşması önlenilecektir.

Türkiye'deki Romanların konut durumuna bakıldığında, yetersiz konut standartlarının iyileştirilmesi bir kilit politika sorunudur, ancak yeniden yerleştirme sadece şehirleşme perspektifinden ele alınmamalı, çok sayıdaki faktörü bütünlük bir şekilde ele alarak dezavantajlı ailelerin karşılaşacağı etkiler de düşünülmeli, yerleşimin yapıldığı çevrenin sosyo-ekonomik boyutu da göz önüne alınmalıdır. **Amaç daha iyi bir ev/konut sağlanması ile sınırlı kalmamalı, aynı zamanda sosyal içerme için gerekli şart ve ortam için fırsatları da kapsamalıdır.** Bu nedenle, konut girişimleri beraberinde alınacak sosyal içerikli önlemlerle birlikte gerçekleştirilmeli ve eğitim, iş entegrasyonu, sağlık, kadın, hakların bilincinde olunması, uzlaşma, stereotip ile mücadele ve birlikte yaşama gibi amaçları da içinde barındırmalıdır. Konut ve istihdam arasındaki bağlantının, inşaat alanlarında basit bina bakımı, elektrik işleri gibi iş olanakları sağlayarak kurulması araştırılmalıdır. Bu nedenle, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından Romanlar için inşa edilmesi planlanan 10.000 konutun düşük fiyatlarla Romanlara sunulacağı ve Romanların hayat tarzlarına uygun olacağı öngörülmekte olup, kapsamlı sosyal içerme programları ile bütünleşmiş olması önerilmektedir

- ✓ **Bir noktada toplanma ve alansal ayrımcılıktan kaçınma stratejileri.** Büyük mahallelerin bir yerden başka bir yere taşınmasının, gecekonduların ve standartların altında özelliklere sahip yerlerin yeniden oluşmasına neden olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. İnsanları apartman dairelerine taşırken aileler aynı bina içerisinde gruplar halinde olmamalıdır. Referans olarak, belli bir alana taşınan ailelerin oranı %10 ile %15'i geçmemelidir. Aynı şekilde, hassas grupların, sosyal, eğitim, istihdam ve diğer ihtiyaçları aynı olan gruplarla bir mahallede veya alanda bir araya getirilerek kalabalıklaşmasını engellemek önem taşımaktadır. Böylelikle, diğer ailelerin mahalleden taşınması, okulların getto okulu olması ve bölgenin muhtaç hale düşmesi engellenmiş olacaktır.
- ✓ **Kamu idaresinin değişik kesimlerinin katılımı ve koordinasyonu.** Yapılması gereken işlerin büyüklüğü ve bu işlerin getirdiği ekonomik, politik ve sosyal sonuçlar göz önüne alındığında belediye idari teşkilatlarının böylesine zorlu bir görevi yerine getirmeleri mümkün değildir. (sadece ekonomik açıdan değil aynı zamanda sosyal ve politik yansımaları göz önüne alınmalıdır). Bu nedenle, konut projeleriyle ilgili olarak belediyelerin, bölgesel ve ulusal dairelerin ilgili bölümleri ve diğer bölümleriyle

işbirliği (sağlık, sosyal işler, eğitim, mesleki eğitim ve istihdam) vazgeçilmez unsurlardır.

Türkiye’de bu girişimlerin başarıya ulaşmasını sağlamak için değişik kurumların bir araya gelerek mevcut kaynaklarla sinerji yaratmaları gerekmektedir: TOKİ, valilikler, belediyeler ve İŞKUR, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Toplum Merkezleri, Halk Eğitim Merkezleri gibi devlet dairelerinin ilgili kurumları ve AB Kabul Öncesi Yardımları gibi finansal kaynaklar kullanılmalıdır. Belediyelerin ve Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakfının, kiraların ve diğer masrafların ödenebilir düzeyde tutulması ile evler için ödeme yapılamaması nedeni ile kaybedilmesinin önlenmesini sağlaması gerekmektedir.

Romanlar için yapılacak konutlar Türkiye’de hükümet tarafından teşvik edilmiş olup, TOKİ tarafından yerel yönetimlerin inşaat için arsa sağlayacağı şehirlerde inşa edilecektir. Türkiye’de tartışmaya açılacak bir diğer konu ise, Romanlar için konut problemlerinin en yüksek olduğu bölgelerde yerel otoritelerin gerekli adımları politik faktörlerden bağımsız olarak atabilmeleridir.

- ✓ ***Diğer sosyal tarafların katılımı.*** Elde edilen tecrübelerle göre, en başarılı yeniden yerleşme girişimleri geniş kapsamlı katılım ve sosyal mutabakatla gerçekleştirilen projelerdir. Bu eylemler dezavantajlı grupların üyelerinin katılımını kapsadığında (veya Romanlar gibi negatif sosyal imaj ile damgalanmış) reddetme genellikle verilen tepki olup, bu tepkiye değişik paydaşların katılımı teşvik edilerek çare bulunabilir veya yatıştırılabilir. Tüm ilgili paydaşlar, sivil toplum örgütleri de dahil olmak üzere, girişimin uygulanmasına ve geliştirilmesine bağlı kalmalıdır.
- ✓ ***Geçici çözümler yerine kalıcı çözümlerin getirilmesi.*** Eylemler kesin sonuçlara odaklanmalı ve problemleri çözemeyen, sadece erteleyen, genellikle daha kötü duruma taşıyan ve tekrar çözümün daha maliyetli olduğu geçici çözümlerden uzak durulmalıdır. Amaç, tutarlı planların, belirlenen zaman çerçevesi içerisinde ve yeterli ekonomik kaynak ve politik destek ile geliştirilmesidir. Bazen durumun aciliyeti nedeniyle, derhal girişimde bulunarak asgari yaşam şartlarının düzenlenmesi (temizlik, su, vb) gerekebilir ancak bu girişimler belirli bir zaman dilimi içerisinde olmalı, Roman aileleri ve diğer hassas gruplar için **uzun dönem seçenekleri** bulunmalıdır.
- ✓ ***İzleme ve kontrol.*** Bir yer değişikliği planının uygulanması için karar alınır alınmaz bu plandan etkilenecek konut ve aile sayısı çabuk ve kesin olarak tespit edilmeli ve yeni ailelerin gelişi önlenmeli, evsizlerin taşınma sonrasında boşalan evlere taşınması engellenmeli, gecekonduların mahallelerinin oluşumu engellenmelidir.
- ✓ ***Taşınan hedef grubun katılımı ve yükümlülüğü.*** Projeden yararlanacak olan grubun planlama sürecinin başından itibaren projeye katkı sağlaması daha iyi sonuçların alınması için son derece önemlidir. Sivil toplum örgütlerince projeden yararlanacak hedef gruba hakları ile ilgili bilgi verilmesinin son derece önemli olduğu bir kez daha vurgulanmaktadır. Buna benzer olarak, projeden yararlanacak hedef grubun bu süreçte yükümlüklerinin sağlanması ve sosyal içerme önlemlerine katılımları da önemlidir.
- ✓ Taşınarak konut sağlanan grubun yeni yerleşim bölgesinde kendilerine tahsis edilen konutların kötüleşmesinin önlenmesine yönelik önlemler alınmalıdır. Gerek önleyici

gerekse geçici önlemler, yeni marjinalleşmenin ortaya çıktığı yerlerde getto oluşumunun önlemesine yönelik olacak şekilde alınmalıdır (örneğin sosyal rekabet programlarının uygulanması, doğal ortamın geliştirilmesi, bakıma muhtaç binalarının bakımının yapılması, vb.).

- ✓ **“Etkin politikalar bilgilendirilen politikalar”**. Diğer bir kilit politika zorluğu ise Romanların konut ihtiyacının haritalanarak değerlendirilmesidir.

Bu raporun önceki bölümünde, Türkiye için kilit sorunla ilgili olarak etkin girişimlerde bulunabilmek için Romanların konut ihtiyaçlarının haritasının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Böyle bir durumda değişik konut çözümleri, kriterlere bağlı olarak değerlendirmeye alınabilir. Romanların kendileri bu kriterlerin kararlaştırılma çalışmalarına katılmalıdır. Romanların yaşadığı yerde çevrenin ve konutların düzenlenmesi ve daha fazla kötü durumdan etkilenmemeleri için çalışmaların yapılması, yeni konut projeleri yerine geçerli seçenek oluşturabilir.

Macaristan’da Krecsend ve Smomolya

Krecsend yenilikçi bir kavram olan “yuva-ev” uygulamasının başarılı bir örneğidir ve genç Roman ailelerin bütünleşik sosyal bir ortama taşınmalarına olanak sağlar. Szomolya ise tüm ailelere köyün ayrıma tabi olmayan bölgelerinden konut verilmiş, böylelikle 4 ayrılmış yerleşim bölgesinden 2 tanesi ortadan kaldırılmıştır. Her iki projede de projeden yararlanan Romanlar için kısa dönem istihdam olanakları sağlanmıştır. Her iki yerleşim bölgesinde de çok genç ve daha büyük çocuklar için eğitim projeleri yürütülmüş ancak ayrımcılık konusu ele alınmamıştır (bu illerde yapılacak projelerde değerlendirmeye alınacaktır).

Yerel yetkililerin temsilcilerine göre, Krecsend’de gerçekleştirilen projeden **elde edilen kazanımlar** şunlardır: ortaklar arasında güçlü işbirliği; Roman olanlar kadar Roman olmayanların da yararlanacakları unsurların projeye dahil edilerek daha geniş halk desteğinin sağlanması, projeden yararlanacak olanların projeye katılımları ve değişik proje unsurlarının ve fon kaynaklarının koordine edilerek projenin etkisinin artırılması.

Smomolya projesinden elde edilen kazanımlar arasında, katılımcıların tamamına aidiyet duygusunun verildiği, daha **düzenli iletişim** ihtiyacı gösterilmektedir. Bunun ötesinde, projeden yararlanacak olanları **lüzumundan fazla korumamak** ve sosyal uzmanlara gereğinden fazla bağımlılık sağlanmasını önlemek amacı ile yardımın sadece gerektiğinde sağlanması önemlidir. **Yerel aktörlerin katılımı** çok önemlidir: *‘yerel sivil toplum örgütleri teşvik ve motive edilmelidir; profesyonel rehberlik ve uzmanlık verilmeli ancak yerel halk çalışmaları yapmalıdır.’*

Bu projeler Roman dışlanma problemine bütünsel perspektif ile yaklaşımın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu projeler aynı zamanda başarılı entegrasyonun **iki yönlü bir işlem** olduğunu göstermekte ve böylelikle **gerek Roman gerekse Roman olmayanların projenin faydalarını yaşamaları gerekmektedir**.

Daha fazla bilgi için:

http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/090210-ROMA_Housing_Case-studies-ENHU.pdf

Yeniden Konut Edindirme ve Sosyal Entegrasyon Enstitüsü (IRIS), Madrid, İspanya

Madrid yerel hükümeti Yeniden Konut Edindirme ve Sosyal Entegrasyon Enstitüsü (IRIS) ile birlikte Madrid, İspanya’da bulunan gecekonduların kaldırılması için sosyal olarak dezavantajlı grupta olan kişilere Enstitü tarafından kiralanan konutları sağlamaktadır. Bu girişim Roman nüfusun taşındıkları bölgelerde toplum merkezleri tarafından gerçekleştirilen çok çeşitli etkinlikler ile ailelerin sosyal entegrasyonun sağlanmasıdır. 1999’dan bu yana 5.000 üzerinde Roman, sosyal içerme için kilit konu olan iş bulma girişimlerinde Enstitü tarafından desteklenmiştir.

Vurgulamak gereken unsurlar:

- Tüm eylemlerin bir enstitü üzerinden yapılması ve ilgili paydaşlarla işbirliği yapılması: Kamu idarecileri, STÖ, vb,
- Konut konusuna çok yönlü yaklaşım,
- Ailelerin yeniden yerleştirilmesi sırasında ayrımın kaldırılması yaklaşımı,
- Gecekonduların ortadan kaldırılması,
- Ailelere eşlik ederek sosyal içermelerinin desteklenmesi,

İyi bir örnek teşkil eden bu yenilikçi alternatif, Romanlar gibi dezavantajlı gruplara konut erişim olanağı sağlamakta, mevcut konut programlarından yararlanmalarını garanti altına almaktadır. Bundan emin olmak için kamu sosyal konutlarının %3 ila %5'ini sosyal olarak dışlanmış ailelere ayrılmaktadır. Bu önlem ile Romanların alansal ayrımı sağlanmaktadır.

Daha fazla bilgi için: FRA (2009), Vaka Çalışması: Roman Konutlarının İyileştirilmesi, İspanya http://194.30.12.221/fraWebsite/attachments/090210-ROMA_Housing_Case-final-ENES.pdf

4.2.4. Sağlık Alanında Anahtar Öneriler

Roman toplumunun sağlık standartlarının iyileştirilmesi için temizlik standartlarının yükseltilmesi ve sağlık eğitim programlarının artırılması gerekmektedir. Romanların sağlık durumunun iyileştirilmesi⁷⁸ ve sağlık alanında eşitsizliğin giderilebilmesi için:

- ✓ Roman nüfusuna yönelik olarak **hedeflenen sağlık programlarının normalizasyonu ve stabilizasyonu**, Açık ancak dışlamacı olmayan hedefleme yaklaşımı ile Romanların sağlık hizmetlerine diğer vatandaşlarla aynı şartlarda erişim hakkının olması.

Türkiye'de Romanların sağlık sorunlarıyla ilgili ilk ve en önemli kilit unsur sosyal güvenlik programı içerisinde şartlarının koşullara uygun olup olmadığına bakılmaksızın tam ve ücretsiz kamu sağlık hizmetlerinden yararlanıyor olmalarıdır. Bu sağlandığında, Romanlar için hizmetin kalitesinin iyileştirilmesine yönelik özel programlar geliştirilir.

- ✓ **Sağlık ile ilgili belirleyici yapısal faktörlerin ele alınması** ve sağlık ile birlikte eğitim, mesleki eğitimi istihdamda içermeye, konut alanlarında da birbirleri ile ilintili girişimlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Sağlıkla ilgili belirleyici faktörlerin ele alınmasında sağlık alanının yanı sıra diğer alanlarda da sosyal içerme ile ilgili girişimlerin bütünlük bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Böylelikle, örneğin Romanların yaşadığı bölgeleri etkileyen çevresel sağlık unsurlarının ortadan kaldırılması, sağlık ile konut alanları arasında bir bağlantı oluşturmaktadır. Bu alanda karşılaşılan kilit sorunların çözümü için yapılacak diğer etkinlikler arasında sağlık merkezlerinin Romanların yaşadığı merkezlere yakın olması gelmektedir. Sağlık merkezlerinin daha kolay erişilebilir olmaları, Roman hastalara daha iyi sağlık hizmeti sunmaları, hamile kadınların ve

⁷⁸ AB'nin Halk Sağlık Programı çerçevesinde son zamanlarda yapılan bir çalışmada Avrupalı Romanların %15'inin engelli veya kronik bir hastalığı olduğu, sağlık sitemine erişimin ise yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Fundación Secretariado Gitano (2009) *Health and the Roma Community. [Sağlık ve Roman Topluluğu.] Analysis of the Situation in Europe. [Avrupa'da ki Durumun Analizi]* Daha fazla bilgi için: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=813&langId=en&moreDocuments=yes>

çocukların sağlık kontrollerinin yapılması, sağlık ile ilgili alışkanlıklar konusunda bilinçlendirmeyi sağlayacak bilgilerin sağlanması, sağlık personelinin Romanlara taraflı tutum sergilemeyecek şekilde ve Romanların sağlık konusuna yaklaşımları ile ilgili eğitim almaları, Romanlara sağlıklı yaşam konusunda eğitim verilmesi ve mevcut sağlık sisteminden ne şekilde yararlanabileceklerinin anlatılması gerekmektedir.

- ✓ **Koruyucu sağlık hizmetlerine odaklanarak** Roman gençliğine öncelik vermek.
- ✓ **Romanlar için sağlık eğitimi girişimi:** Uygun bilgilendirme malzemelerinin en yaygın şekilde dağıtımını da dahil olmak üzere Romanlar hedef alınarak, genel sağlık durumlarının iyileştirilmesine yönelik kampanyaların düzenlenmesi.
- ✓ **Veri toplama ve analiz:** Romanların sağlık durumu hakkında derinlemesine bilgi edinmek amacı ile sağlıkta eşitsizliğe neden olan ana faktörlerin tanımlanarak orta ve uzun vadede takibin sağlanması.
- ✓ **Sağlık personelinin,** Romanların sağlık durumları göz önüne alınarak **eğitilmesi** ve Romanlarla ilgili olarak sağlıkta, kültürel algılama ile profesyonel performanslarının geliştirilmesi.
- ✓ Gerek Roman katılımının teşvik edilmesinde, programların tasarlanmasında ve uygulanmasında, gerekse bu programların izlenme ve değerlendirilmesinde **cinsiyet perspektifinin içermesi**
- ✓ **Roman katılımının teşvik edilmesi:** Romanların arabulucu veya kültürlerarası temsilci rolü oynaması etkili olmaktadır. Çeşitli ülkelerde böyle bir temsilci Roman grupların sağlık sistemine erişimlerini kolaylaştırmak üzere kullanılmaktadır. Sağlık arabulucuları genellikle saygı duyulan kadınlar olup, içinde buldukları gruba sağlıkla ilgili bilgi (sağlık sistemine erişim ve sağlık konularında teşvik etmek) verebilmek ve sağlık personeli ile Romanlar arasında iletişimi sağlayabilmek üzere eğitilmişlerdir. **Genel olarak yaptıkları etkinlikler sağlık sistemlerine erişim ve bu sistemlerin kullanılmasını kapsamaktadır:**
 - Romanlara bürokratik işlemlerde yardımcı olarak onların sağlık sistemine erişimini sağlamak, (kayıt, sigorta, vb.)
 - Hasta - doktor iletişiminde yardımcı olmak,
 - Topluluk içerisinde sağlık eğitimlerinin verilmesi, (örneğin aşılama, aile planlaması, temizlik, beslenme, vb.)
 - Sağlı görevlilerini Romanların kültürel, sosyo-ekonomik yapıları hakkında bilinçlendirerek sağlık sistemine erişimlerini ve bu sistemi kullanmalarını sağlamak.

Romanya'da Sağlık Arabulucuları

Romanya'da Sağlık Arabulucu programı bir STÖ olan Romani Criss tarafından 1993 yılında başlatılmış, 2002 yılında Romanya hükümeti (Halk Sağlığı Bakanlığı) tarafından devir alınarak kapsamı genişletilmiş ve ulusal bütçeden katkı sağlanmıştır. *Romanya, halk sağlığı sistemi içerisine fonksiyonel olarak sağlık arabuluculuğunu entegre eden ilk ülke olmuştur. Sağlık arabuluculuğu programının yardımı ile daha fazla Roman vatandaş sağlık sistemine erişmeye başlamıştır.*

Sağlık arabulucuları Roman aileleri ziyaret ederek sağlık ve sosyal alanda problemleri olan ailelere yardımcı olmaktadır. 500 aktif sağlık arabulucusu bulunmaktadır ve bunlardan her biri, anne ve çocuklar esas hedef grup olmak üzere yaklaşık 750 kişiye hizmet vermektedir. *Sağlık arabulucularının edindikleri tecrübelerine dayanarak yeni arabulucular için eğitim programları düzenlenmektedir.* Arabulucular Romanya Halk Sağlığı Bakanlığı ve Ulusal Roman Temsilciliği tarafından desteklenen "Romanya Sağlık Arabulucuları Grubu" altında organize olmuşlardır. Bağımsız Decade Watch grubu Sağlık Arabulucuları Programını değerlendirmiş ve iyi uygulamalara örnek teşkil ettiğini ve Romanların sağlık durumunun iyileştirilmesi için en iyi uygulama olduğunu açıklamıştır. 2009 yılında yapılan bir reform ile sağlık sistemi sağlık arabulucularının sorumluluklarını yerel yönetimlere devir etmiştir.

Daha fazla bilgi için:

http://www.romanicriss.org/index.php?option=com_frontpage&Itemid=8

Değerlendirmeler, bu gibi programların Roman gruplar üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu kanıtlamaktadır. Bu programlar daha ileri seviyede birinci basamak sağlık hizmeti sağlamaktadır; programlar kadının doğurganlık sağlığını güçlendirmenin yanı sıra çocuk sağlığı düzeyinin iyileşmesine katkıda bulunmaktadır. Programlar, aynı zamanda Roman topluluğunun sağlık ve bulaşıcı hastalıkların önlenmesi eğitimlerine katılımını arttırmıştır. Bu programların, konut ve eğitim girişimleri ile ortak şekilde geliştirilmesi durumunda etki artmaktadır.

Sağlık arabulucu programının Türkiye'de duruma uyarlanması çok uygun olduğu ve programın sağlık sistemi ile Roman gruplar arasında köprü oluşturarak kilit politikaların uygulanmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Yeterli eğitimi almış sağlık arabulucuları Roman grupların sağlık durumlarını izleyebilecek, önleyici sağlık tedbirleri konusunda bilinçlendirmenin artmasına katkı sağlayarak, doktor-hasta iletişimini güçlendirebilecek ve aile hekimleri ile sağlık sistemi içerisinde işbirliğini arttıracaktır. Diğer ülkelerde sağlık arabulucularının çoğu Roman kadınlardır ve bu kadınlar kadının güçlenmesi ve kadının Roman gruplar arasında kurumsal bir role sahip olması için fırsat sunmaktadır.

Roman kadınların arabulucu olarak seçimi ve eğitimi, dezavantajlı kadınların iş becerisi ve meslek kazanmaları doğrultusunda yapıldığı takdirde Türkiye'de IPA bileşen IV altında yer alan İnsan Kaynakları Geliştirme Operasyonel Programına uygun olabilir.

Sağlık ve Sosyal Merkezler, Yunanistan

Avrupa Sosyal Vakfı ve Roman Raporu'nda da yer aldığı üzere, Yunanistan'da Romanları hedef alarak yapılan sağlık ve sosyal merkezlerin sosyal ihtiyaçların olduğu bölgelerde yapılması ile birlikte Romanlar kamu hizmetlerini istihdam, eğitim ve sağlık amacı ile kullanmışlardır. Merkezlerin ana işlevi: Sosyal hizmetleri ile ilgili bilgilendirme ve yardımın yaygınlaştırılması, Romanların nüfus kayıt işlemlerinin yapılması, kamu sektöründe gerekli hizmet sağlayıcıları ile ağ oluşturma, çocuklar için temel sağlık ve aşılama işlemlerinin yapılması, eğitimin değerinin anlatılması ve çocukların okula kaydettirilmesinin sağlanması ve yetişkinler için eğitim sunan kuruluşlar ile işbirliği yapılması özellikle kadınlar için istihdamın teşvik edilmesi. Sağlık ve sosyal merkezlerin finansmanı, uzun dönemli bir yatırım olarak ESF ve ERDF tarafından 2007-2013 arasında karşılanmaktadır ve 32.000 kişinin destek alması beklenmektedir. Bu veriler *European Social Fund and Roma report [Avrupa Sosyal Fonları ve Roma Raporu]* içerisinde kanıtlanmaktadır.

Daha fazla bilgi için:

http://ec.europa.eu/employment_social/esf/docs/esf_roma_en.pdf

Yukarıdaki örnekte yer alan Yunanistan'da uygulanan Sağlık ve Sosyal Merkezleri Türkiye için çeşitli yönden ilham veren önerileri beraberinde getirmektedir: Sağlıkla ilgili konularla, nüfus kayıtlarından birincil basamak sağlık hizmetleri gibi sosyal girişim gerektiren alanları entegre etmektedir. Merkezler, bu şekilde Romanların kamu hizmetlerine erişimlerinin iyileştirilmesini hedeflemekte ve bu hizmetlerin Romanlar tarafından kullanılarak, sosyal içermelere yetişkin eğitimi de dahil olmak üzere daha iyi eğitim ve istihdam olanakları vb. ile katkıda bulunmaktadır. Bu merkezlerin Türkiye'de aynen uygulanması önerilmemekle beraber, Türkiye için özellikle dışlanmaya tabi olan Romanlara bütünlük önlemleri ve ihtiyaca göre düzenlenmiş programlarla erişebilmek amacı ile düşünülebilir. Çoklu hizmet merkezleri, Türkiye'de Halk Merkezlerinin kuruluşu veya adaptasyonu ile Roman grupların gereksinimlerinin karşılanması için ilham verici olabilir. Türkiye'de hali hazırda Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) şemsiyesi altında Halk Merkezleri ağı bulunmakta ve bu merkezlerde gerçekleştirilen sosyal hizmetler projeleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından desteklenmektedir. Bu sosyal hizmetlerin arasında ana ve çocuk sağlığı projeleri bulunmaktadır.

4.2.5. Eşit Muamele ve Ayrımcılık alanında Anahtar Öneriler

Ayrımcılığa karşı mücadele ve eşit muamelenin yaygınlaştırılması, Romanlarla ilgili eylemlerin temel konusudur. AB Temel Haklar Ajansı tarafından yürütülen EU-MIDIS çalışmasında⁷⁹ değişik gruplarla ilgili bir dizi “odaklanmış veri raporu” ve ayrımcılığın algılanması ile ilgili kilit konular bulunmaktadır. Araştırma, özellikle Romanlar üzerinde yoğunlaşmış ve bu grubun karşı karşıya kaldığı ayrımcılık düzeyini belirtilirken tüm ankete katılan gruplar arasında en fazla Romanların ayrımcılığa maruz kaldığı raporlanmıştır.

AB, ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılık ile mücadele için yasal çerçeveleri belirlemiştir. Irk Eşitliği Yönergesi (Yönerge 2000/43/EC)⁸⁰ kişilerin ırk ve etnik kökenlerine bakılmaksızın eşit muamele prensibinin uygulamasını öngörürken ırk ve etnik kökene bağlı ayrımcılığa karşı yasal çerçeve düzenlemeleri sağlanmış ve istihdam, eğitim, sosyal koruma ve mülk ile hizmetler konusunda doğrudan veya dolaylı olarak ayrımcılık yapılmasını yasaklamıştır. Ayrımcılık yönergesi, her ne kadar özellikle Romanları hedef almasa da, doğrudan veya dolaylı olarak ayrımcılıkla mücadele için önemli yasal araçları sağlamaktadır. Ancak Romanların karşılaştığı çok yaygın ayrımcılık uygulamalarına karşın gerçek etkisi üzerinde belirli sınırlamalar bulunmaktadır.

Bir yanda toplum Romanların dışlanmasını ‘doğal’ olarak kabullenmekte ve bu da yönetmeliğe rağmen pek çok kişinin Romanlarla ilgili ayrımcılığın farkında olmadıklarını göstermekte ⁸¹ diğer yanda ise Romanlar, kendi haklarının ve ayrımcılığa tabi olmanın

⁷⁹ FRA (2009) EU-MIDIS. European Union Minorities and Discrimination Survey. [Avrupa Birliği Azınlıklar ve Ayrımcılık Anketi] Bazı genel ve kilit bulgular şunlardır: Katılımcıların pek çoğunun ayrımcılığa karşı düzenlenen yönetmeliklerden haberi yoktur, Azınlıklar genellikle AB Temel Haklar Bildirgesi hakkında bilgi sahibi değildir, Eşitlik ile ilgili kuruluşlar sınırlı olarak tanınmaktadır ve ayrımcılık olaylarının raporlanması az sayıda gerçekleşmektedir.

⁸⁰ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>

⁸¹ Bu anlamda, AB Temel Haklar Ajansı tarafından yaptırılan bir çalışmada işverenler ve sendikalar gibi önemli aktörler Romanlar ile ilgili Yönerge hakkında sınırlı bilgiye sahiptirler: FRA (2010): The impact of the Racial Equality Directive. [Irk Ayrımı Yönergesinin Etkileri] Views of trade unions and employers in

bilincinde olmadığı gibi ayrımcılık karşısında hangi kanalları kullanacaklarını bilmediklerini ve kurban konumuna gelmekten korktuklarını kabul etmektedirler. Ayrımcılıkla mücadele uzun soluklu bir süreçtir ve bu şekilde bilinmesi gerekmektedir. Ön yargı ve ayrımcılığın azaltılması için alınacak önlemler, tüm alanlarda ve hayatın her kesiminde, her seviyede ve çok boyutlu yaklaşımlarla ele alınmalıdır.

Avrupa Eşitlik Birlikleri Ağı (EQUINET)⁸² tarafından yayınlanan raporda; Romanların içinde buldukları durumla ilgili olarak Üye Ülkelerin eşitlik kurumları tarafından yapılan ve iyi sonuç alınan uygulamalar hakkında örnekler verilirken eşitlik kurumlarının bu konuda yapabilecekleri iyileştirmeler ile ilgili yaklaşımlar vurgulanmaktadır. Bu ağ ulusal yetkililerin Roman konusunu bütünsel bir perspektif ile nüfus kayıtları, konut, sağlık ve eğitim gibi belirli alanlarda kısa yol yaklaşımları ile ele almalarını önermektedir.

Yakın bir zamanda yapılan bu çalışmadan çıkarılacak öneriler, Romanlarla ilgili olarak ayrımcılığa karşı hazırlanan yönetmelikleri ve eşitlik kurumlarının çalışmalarını Türkiye için daha etkin kılacaktır ve Türkiye'nin içerisinde bir eşitlik kurumunun da; kapsamlı ayrımcılık karşıtı yönetmelikleri hazırlamakta olduğu akılda tutulmalıdır. İçişleri Bakanlığından alınan bilgiye göre, yeni yönetmelik ırk bazında ayrımcılığı kapsayacak ve ilgili eşitlik kurumu da bu bazda eşitliğin teşvik edilmesini sağlayacaktır.

- ✓ **Romanları hedef alan bilgilendirici materyallerin** hazırlanması, gönderilmesi ve dağıtılması. Bu işlem Roman derneklerinin yakın işbirliği içerisinde, eğitim aktiviteleri ile beraber yapıldığında özellikle etkin olmaktadır.
- ✓ Kamu görevlilerinin, yargı sistemi içerisinde görev yapanların ve polislerin **eğitimi**.
- ✓ **Eşitlik kurumlarında kapasitenin artırılması:** Eşitlik kurumları sadece hedef gruplar için değil, aynı zamanda yapılan işlemlerde daha etkin olabilmek için kendi personeli üzerine de odaklanmalıdır.
- ✓ **Savunma girişimlerinin desteklenmesi** ve ayrımcılık kurbanlarına stratejik dava takiplerinde bağımsız yardım sağlama.
- ✓ **Bağımsız anketlerin ve araştırmaların yapılarak** bağımsız raporların ortaya çıkartılması.
- ✓ **Olumlu eylem ve girişimlerin teşvik edilmesi ve desteklenmesi.** Sadece hukuki davalara ve mahkeme kararlarına dayanan stratejilerin eşitliği sağlamadığı veya ayrımcılığı azaltmadığı bilinmektedir. Bu nedenle eşitlik kurumlarının aşağıda belirtilen bir dizi etkinlikleri de yerine getirmeleri gerekmektedir.
 - Romanlar ve Gezginlere yönelik, yerleşmiş stereotip önyargının ortadan kaldırılması için mücadele edilmesi.

the European Union. [Avrupa Birliğinde sendika ve işverenlerin görüşleri] Daha fazla bilgi için:
http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Racial-equality-directive_conf-ed_en.pdf

⁸² Equinet (2010): Eşitlik Mevzuatının Romanlar ve gezginler için geçerli olması. Bir Equinet yaklaşımı.
http://www.equineteurope.org/23_03_10_equinet_roma_opinion_w_template_final_1.pdf

- Kamu kurum ve kuruluşlarına, Romanların ve Gezinlerin erişimlerini ve verilen hizmetlerden yararlanmalarını sağlamak amacı ile yeni kurumsal yapıya ve sisteme uyum göstermeleri için **pratik destek** vermek.
 - İşverenlere, Roman ve Gezinlerin işe alınmasına (ve kariyer ilerlemesine) yönelik politika ve uygulamaların geliştirilmesi hakkında pratik destek vermek.
- ✓ **Politikanın genele yayılmasının teşvik edilmesi.** Eşitliğin politika yapımı ve program tasarımı genele yayılması gerekli ve etkin bir araçtır. Eşitlik kurumları, ulusal ve yerel otoritelerin planlanan eylemlerinin sonuçlarını Romanlar açısından mevzuatı, politikaları veya programları ve özellikle ayrımcılıkla ilgi olarak uygulamada doğuracağı sonuçları ile birlikte irdelemelerini sağlamalıdır.
 - ✓ Roman toplumunun çok türelliği göz önüne alındığında, **Roman kadınları ve gençleri gibi belirli ihtiyaçları olan kişilere özel dikkat sarf edilmelidir.**
 - ✓ **Yapılan eylemlerin koordine edilmesi ve Romanların da dahil olması ile birlikte tüm aktörlerin etkin katılımı.** Eşitlik kurumlarının edindiği tecrübeler doğrultusunda yapılan eylemlerin koordine edilmesi ve tüm yetkili kurumların (merkezi, bölgesel, yerel) sivil toplum ve daha belirgin olarak Roman sivil toplum örgütleri ile etkin ve devamlı işbirliği içerisinde olmalarının önemi büyüktür.

Bu bağlamda diğer ülkelerde elde edilen benzer kazanımlar vurgulanmaktadır: Ayrımcılığa karşı mevzuatın uygulamasının iyileştirilmesi Türkiye'nin gerçekleştirmek zorunda olduğu bir süreçtir. Eşitlik kurumunun tam kapasitesine ulaştırılmasına, ayrımcılığa karşı farkındalığın yaratılmasına ve sivil toplum örgütlerinin eşitliğin teşvik edilmesinde rol oynamasına gereksinim duyulmaktadır. Bütün bunlar, sadece kişisel bazda yapılan şikâyetlerle ilgilenmek yerine uzmanlaşmış eşitlik kurumunun proaktif çabalarının her seviyede sürdürülmesi gerekmektedir: Farkındalığın artmasının desteklenmesi ve kamu hizmetleri, adalet ve işverenlerin eşit muamele kavramına karşı hassasiyetlerini arttırmak için teşvik edici etkinliklerin uygulanması. Romanların kendi haklarının farkındalığına varmalarının teşvik edilmesi ve Roman derneklerinin yeterliliklerini artırarak bu derneklerin ayrımcılığa karşı bilinçlendirilmesini ve ayrımcılık uygulamalarını teşhis etmelerini sağlamak bu kurumun etkin olabilmesi için ön şartı oluşturmaktadır.

4.2.6. Veri toplama alanında öneriler

Geçtiğimiz yıllarda etnik kökene göre veri toplama konusunda gittikçe büyüyen tartışmalar ortaya çıkmıştır. Genel olarak uluslararası kuruluşlar ve politika yapıcıları arasında en hassas grupların maruz kaldıkları dezavantajlar ile mücadeleye yönelik olarak uygulanan politikaların bu gruplar üzerindeki etkinliğinin ölçülmesinin zorunlu olduğu benimsenmektedir. Bazı durumlarda etnik verilerin toplanmasının kişisel bilgilerin korunması ile ilgili kanun tarafından yasaklanması gibi bir yanılgıya düşülürken ,⁸³

⁸³ Genel olarak veri korunması, bilgi özgürlüğü ve özel yaşama saygı ile ilgili uluslararası yayınlara bakıldığında etnik köken, ırk, din ve benzeri sınıflandırmalar "hassas" olarak nitelendirilmektedir. Tarihsel olarak, kayıt altına alınan bu gibi hassas bilgiler özellikle totaliter rejimlerde kişiler üzerinde olumsuz etki yapmıştır. AB içerisinde veri toplama konusu ile ilgili esas düzenlemeler 95/46 numaralı Konsey Yönergesinin Kişisel Verilerin İşlenmesinde Kişilerin Korunması başlığı altında ele alınmıştır. Yönergenin Madde 8.1'ine göre "Üye ülkelerin kişilerin ırk veya etnik kökeni, politik fikirleri, dini veya filozofik inançları, sendika üyelikleri ile sağlık durumları veya cinsel hayatı ile ilgili verilerin işlenmesini ve

ayrımcılık ve sosyal dışlanma ile mücadele için verilerin etnik bazda izlenebilmesinin önemi ile ilgili yetersiz bilinçlenmenin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, 2000/43/EC (COM (2006) 643) sayılı Yönergenin uygulanması ile ilgili Avrupa Komisyonu Bildiriminde istatistikî verilerin ayrımcılığa karşı politikaların etkin hale getirildiği ve kapasitelerinin artırılarak sosyal bütünlüğü sağladığı ve çeşitliliği ve eşitliği teşvik ettiği belirtilmektedir.

Romanlarla ilgili istatistiksel veriler ise yetersiz olup Romanların veya toplumun geneli hedef alınarak gerçekleştirilen projelerin performansını değerlendirmek ve ölçüm yapmak güçleşmektedir. Romanlarla ilgili güvenilir verilerin olması politikaların yapılması ve bu politikaların uygulama sonuçlarının izlenmesinde vazgeçilmez bir unsurdur. Etnik köken bilgisi içeren anketler gelir seviyesi, yaş, eğitim, konut sahibi olma durumu ve Roman olmayan nüfus ile karşılaştırma gibi zengin istatistiksel bilgileri ortaya koymaktadır. İzlenecek politikalar, hedef grubun durumu ile ilgili çok sağlıklı verilere dayanılarak belirlenmelidir. Bu politikaların etkisinin ölçümü ise sadece kesin bilgilerin elde edilmesi ile sağlanabilir.⁸⁴

*AB fonlarının Romanların yararına kullanılması ile ilgili uygulamalarda bu tartışmaların izleme ve değerlendirme mekanizmaları için önemli sonuçları bulunmaktadır. Halen gerek Avrupa Komisyonunda gerekse Üye Ülkelerde ulusal veya AB fonları ile gerçekleştirilen programların (örneğin Operasyonel Programlar) gerçekten Romanlara (yararlanan kişilerin son sayısı, gerçekleştirilen eylemlerin türü, vb. gibi) ulaşım ulaşımadığını ve gerçek sonuç ve çıktıları doğrulama ihtiyacını duymaktadır. EURoma Network, AB Yapısal Fonları ile ilgili olarak etnik olarak ayrıştırılmış verilerin toplanmasına ihtiyaç duyulduğunu kabul etmektedir.*⁸⁵

Türkiye’de ise bu raporun daha önceki bölümlerinde değinildiği üzere Roman grupların durumu ile ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle, önceliklerin, politikaların belirlenmesi veya yenilerinin düzenlenmesi, ölçülebilir hedeflerin tespit edilebilmesi ve uygulama etkinliklerinin izlenebilmesi için ilgili verilerin toplanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Tartışmaya zaman zaman açık olan bir diğer konu ise örnekleme amacı ile kimin Roman olduğunun nasıl tespit edileceği ile etnik kökenin açıklanmasıdır. Çek Cumhuriyetinde marjinalleşmiş Roman toplulukları üzerinde yapılan kapsamlı bir çalışma, sosyal olarak dışlanmış topluluklar üzerine hedeflenerek bu tartışmadan kaçınmıştır. Bu vakada Romanlarla ilgili tam resim ortaya çıkmasa da sosyal olarak dışlanmış topluluklar hakkında politika geliştirme amacına yönelik derinlemesine analiz olanağı bulunmuştur.

açıklanmasını yasaklamaktadır” Ancak bu yasağın uygulanmasında bir dizi istisna yönergede yer almaktadır: Aşağıdaki hususlara uyulması durumunda veri toplamasına izin verilmektedir: 1) İşlenecek veri ile ilgili konuda açıkça mutabakat sağlanmış olunması, 2) yeterli derece önlem alınmış olması, 3) Hassas verilerin toplanabilmesi için genel kamu yararına sebeplerin temel teşkil etmesi.

⁸⁴ Open Society Foundation [Açık Toplum Vakfı] yakın geçmişte No Data – No Progress [Veri Yok – İlerleme Yok] raporunu yayınlamıştır. On Yıllık Roma İçerimi 2005-2010 programına katılan ülkelerde bu program katılımcı ülkelerin etnik olarak ayrılmış gruplara ait veri toplama yöntemlerini belirlemeleri için itici güç sağlamaktadır.

⁸⁵ Aşağıdaki alanlarda daha iyi verilerin toplanmasına gereksinim duyulmaktadır: 1) Romanların açık olarak hedef grup olarak belirlendiği ve son yararlanıcısı olarak belirlendiği Operasyonel Programların içeriğinde bulunan Roman hedefli girişimler. 2) Sadece Romanları değil, diğer hassas grupları da hedef grup olarak belirleyen diğer girişimler. 3) Diğer etkinliklerin Romanlar üzerindeki etkileri (özellikle altyapı, kentsel dönüşüm, vb)

Sosyal Olarak Dışlanan Roman Topluluklarının Analizi ve Sahada Çalışanların Kabul Edilme Kapasiteleri Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti Çalışma ve sosyal İşler Bakanlığı dokuz ay sürecek projede 2007-2013 program dönemi ESF girişimleri için önceliklerini belirlemek amacı ile sosyal dışlanmaya maruz kalan Romanları belirleyerek haritasını çıkarmıştır. Bu projede de, sosyal olarak dışlanmaya maruz kalan Roman bölgesinde kendilerini Roman olarak tanımlayan kişilerin yaşadığı ve/veya komşuları tarafından Roman olarak tanımlanan ve sosyal olarak dışlanmaya maruz kalan kişiler kavramsallaştırılmıştır.

Proje sonuçlarından elde edilenler şunlardır:

- Sosyal olarak dışlanmaya maruz kalan Roman yerleşim bölgelerinde hayat şartları, nedenleri ve gelişimlerinin analitik sonuçları,
- Sosyal dışlanmanın çözümü için katkıda bulunan kurumlarla ilgili bilgiler, sosyal içerme olasılıkları ve engeller hakkında bilgiler,
- Roman dışlanması ile mücadele için alternatifleri ve çözümleri yansıtan strateji.

http://epolis.cz/download/pdf/materialsEN_31_1.pdf

Türkiye’de ulusal fonların yanı sıra anket ve çalışmalar için AB fonları (IPA dahil) elverişli olup bir proje veya Teknik Yardım Ekseni kapsamında yardım alabilir. Bunların arasında bu gibi etkinlikler için özellikle önemli olan İlerleme Programı olup halen sosyal konularda araştırma ve çalışmalar için kaynak sağlanmaktadır.

Anketlere başka örneklerde verilebilir. Bu anketlerin tasarımında ve yönteminde Romanların belirli durumunu zaman içerisinde ortaya koyacak güvenilir, kapsamlı ve karşılaştırılabilir veriler elde edilebilir. Roma Nüfusu ve İstihdam ile ilgili niceliksel araştırma örnek olarak gösterilebilir: Karşılaştırmalı Çalışma İspanya’da Fundación Secretariado Gitano tarafından gerçekleştirilmiş, İş Gücü Anketi uygulanmıştır (Avrupa anket standartları baz alınarak yapılmıştır ve Üye Ülkeler arasında karşılaştırma yapılmasına olanak tanımaktadır). Bu araştırmanın esas amacı İspanyol Romanların istihdam ile ilgili gerçek durumlarının ortaya çıkarılması ve çıkan sonucun genel İspanyol nüfus ile karşılaştırılmasıdır. Bu veriler Romanların istihdam ile ilgili etkinliklerini programlamak için kullanılmıştır ve İş Gücü Anketi yöntemini kullanan AB ülkelerinde tekrarlanması beklenmekte bu ülkeler ile geniş kapsamlı kıyaslama olanağı sunmaktadır.

Roman Nüfusu ve İstihdam: Karşılaştırmalı Çalışma Fundación Secretariado Gitano, İspanya

Fundación Secretariado Gitano Romanlar ve İstihdam konusunda niceliksel bir araştırmayı Roman örnek grubu üzerinde İş Gücü Anketi’ni uygulayarak gerçekleştirmiştir. 2005 yılında yapılan bu araştırmanın esas amacı İspanyol Romanların istihdam ile ilgili gerçek durumlarının ortaya çıkarılması ve çıkan sonucun genel İspanyol nüfus ile karşılaştırılmasıdır.

Anket aşağıda yer alan göstere endekslerine odaklanmıştır.

1. Roman Nüfusunun Sosyal demografik özellikleri

2. İş durumu

- Ekonomik aktivitenin ana göstergeleri
- Nüfusun belirli özellikleri ve iş piyasasının durumu

3. Aktif Roman nüfusu

- Genel veriler
- Aktif Roman nüfusun demografik özellikleri
- Cinsiyet, yaş ve medeni durum

- Aktif Roman nüfusun eğitim durumu
- Aktif nüfus içerisinde sağlık ve maluliyet
- Aktif Roman nüfusun konut durumu
- Roman aile bireyleri ve bireylerin iş durumları

4. İş sahibi Roman nüfusu

- Çalışan nüfusun cinsiyeti ve yaşı
- İş, işverenin bulunduğu sektör ve profesyonel statü
- Çalışma akdi veya işçi ilişkileri – Çalışma günleri ve saatleri
- Çalışmalar ve mesleki eğitim

5. İşsiz Roman nüfusu

- İşsiz Roman nüfusun özellikleri
- İş arama teknikleri
- Bir yıl önceki çalışma durumu
- Eğitim almanın yararı ile ilgili öznel algılama
- İşsizliğin nedeni ile ilgili öznel algılama
- “Boş zaman” – “Dolu zaman”

6. Aktif olamayan Roman nüfus

7. Romanlar kendilerine karşı ayrımcılık yapıldığını hissediyorlar mı?

Araştırma sonuçları, genel İspanyol nüfus ve kendilerini Roman olarak tanımlayan İspanyol Roman nüfus arasında mevcut eşitsizliğin tanımlanmasına yardımcı olmuştur. Elde edilen veriler ACCEDER Programında (daha önceki bölümde bahsedilmiştir) gerekli değişikliklerin yapılması için kullanılmıştır. Romanların ve geri kalan İspanyol nüfusun istihdamı ile ilgili karşılaştırılabilir verilerinin elde edilmesi ile birlikte eğitim ve istihdam politikaları arasındaki açıklık fark edilmiştir. Bu, program etkinliklerinin iyileştirilmesine ve gerek kamu yöneticilerinin gerekse toplumun genelinde konu ile ilgili hassasiyetin oluşmasına kesinlikle yardımcı olmuştur. 2010 yılında araştırma tekrarlanarak boylamasına karşılaştırma yapılmasına olanak sağlamıştır.

Bu yöntem Romanya ESF-Yönetim Makamı tarafından finansmanı sağlanarak Romanya, Bulgaristan ve İtalya’da uygulanacaktır. Bu çalışma sonrasında ülkeler arası karşılaştırma olanağı olacaktır.

Bu anket çalışması Avrupa Sosyal Vakfı tarafından finanse edilmiştir.

Daha fazla bilgi için:

Roman Nüfusu ve İstihdam: Karşılaştırmalı çalışma FSG. 2005

Tam metin:

<http://www.gitanos.org/publicaciones/estudioempleo/EstudioempleoUK.pdf>

Sonuç: <http://www.gitanos.org/publicaciones/estudioempleo/estudioempleofolletoUK.pdf>

Ulusal anketlerde yer alan soruları tekrarlayarak ve bu soruları Romanlara uygulayarak benzer çalışmalar Türkiye’de de yapılabilir. Türk İstatistik Kurumu (TUIK) diğer anketlerin yanı sıra düzenli olarak İş Gücü Anketi, Gelir Dağılımı ve Yaşam Şartları Anketi ve Türkiye Sağlık Görüşme Anketi çalışmaları yapmaktadır. Bu anketler için seçilen sorular Roman örnek grubuna uygulanarak genel nüfus ile karşılaştırılması yapılabilir.

4.3. Karar Verme Sürecinde Romanların Güçlü Konuma Getirilmesi

Gerek Avrupa Parlamentosu⁸⁶ gerekse Dünya Bankası⁸⁷ çeşitli etkinliklerde ve yayınlarda kamunun karar verme süreci içerisinde Romanların katılımının ve Romanlar için yapılacak herhangi bir girişimde eşit muamele şartının yerine getirilmesi için ön şart olduğunu vurgulamışlardır.

⁸⁶ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2005-0151&language=EN>

⁸⁷ http://www.policy.hu/olmazu/useful_rep/Roma%20in%20expanding%20Europe.pdf

II. Roman Zirvesinde (Cordoba, 2010) Avrupa Parlamentosu bir önerge vermiştir. Bu önergede, Romanların politik katılımının çok düşük seviyede olduğu belirtilerek, AB kurumlarının, temelde bulunan Roman topluluklarından başlayarak uluslararası sivil toplum örgütlerine kadar tüm romanların dâhil olduğu platformda kapsamlı bir AB Roman politikası geliştirilmesini, bu çalışmada, planlamanın, uygulamanın ve süpervizyon sürecinin her aşamasında Romanların yer almasını ve ayrıca Roman İçermesinde On Yıl 2005-2015 ve OSCE Eylem Planında yer alan tecrübelerden faydalanılmasını ve Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler ve Parlamentosunun önerilerini de dikkate alarak yapılacak çalışmalarda Roman toplumunu da harekete geçirerek tüm içerme politikalarının ortak olarak uygulanmasını istemiş ve eylemlerin sadece tüm tarafların tam olarak katılımı ile başarılı olacağı ifade edilmiştir.⁸⁸ Karar verme sürecinde Romanların güçlendirilmesi ile ilgili bir başka referans, Roman içermesi ile ilgili 10 Temel Prensipte yer alan Madde 9'da "Sivil Toplumun Katılımı" ve Madde 10'da "Romanların Etkin Katılımı" belirtilmiştir.

Bu bölüm iki seviyeye odaklanacaktır: Romanların ulusal seviyede politikaların düzenlenmesine katılımı ve Romanların yerel seviyede işbirliği tesis etmeleri.

Ulusal seviyede politikaların yapılması

Romanların ulusal seviyede politika düzenlenmesi için güçlendirilmesi, çeşitli şekillerde olabilir. Değişik AB Üye Ülkeleri Romanların katılımı için değişik mekanizmalar geliştirmişlerdir.⁸⁹ Bazı ülkeler özel Roman kuruluşlarını seçerken (Slovakya ve Romanya gibi) diğerleri ise Hükümet birimleri içerisinde üniteler kurmayı tercih etmişlerdir (İspanya ve Yunanistan gibi). Bazı ülkelerde ise **bakanlıklar arası koordinasyon yapısı** oluşturulmuş ve bu yapı içerisinde Romanlara yer verilmiştir (Çek Cumhuriyeti, Romanya ve İspanya). Bu uygulama, Romanlara politika düzenlemelerinin gerçekleştiği üst seviyeye erişim olanağı sağlarken pek çok durumda Roman üyeler politika belirleme kapasitesi bakımından sınırlı kalmakta ve sadece danışman rolü oynamaktadır.

Tüm modellerde ortaya çıkan risklere karşı önlemler alınmalıdır: Uzmanlaşmış birimler veya ünitelerin, Romanlarla ilgili genel kamu politikası tartışmalarında, bakanlığı harekete geçirebilmek ve müzakereye oturmak için yeterli güce sahip olmaması durumunda belirli "ayrışım etkisi" tarafına doğru meyil edebilirler. Diğer taraftan, Roman politikalarının genele yayılması sorumluluğunu taşıyan özel ünitelerin veya birimlerin olmaması durumunda ise bunların ağırlığını kaybetme veya ilgili birimlerin gündeminden düşme riskini taşıyacaktır. Bakanlıklar arası koordinasyon mekanizması, fonksiyonları destekleyecek idari kapasiteye sahip güçlü bir sekreterlik içerecek şekilde kurulmalıdır.

Türkiye'deki mevcut durum için kılavuz olabilecek bir düşünce ise, söz konusu yapıların Romanlar için istenen sonuçların elde edilmesine yönelik vizyonun sağlanması ve Roman sosyal içermesi için nasıl bir yaklaşım kullanılacağını içeren bir strateji geliştirmenin gerekliliğidir.

⁸⁸ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0085+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>

⁸⁹ Avrupa Ağının Sosyal İçerme üzerinde ve Yapısal Fonları – EUROMA raporuna göre, bu ağa katılan ülkelerde pek çok Roman politikaları ile ilgilenen fonksiyonel yapılar kurulmuştur. Kurulan koordinasyon mekanizmaları göreceli olarak yeni olup halen yeni fonksiyonları üstlenmektedir. Daha fazla bilgi için: http://www.euromanet.eu/upload/62/20/EUROMA_REPORT_web.pdf

Dikkate alınmaya değer diğer bir husus ise, Romanlar için, İspanyol Konseyi'nde ⁹⁰ olduğu gibi, kilit politika alanlarında (eğitim, sağlık, konut, istihdam, eşitlik gibi) özel amaçlı çalışma grupları kurarak, öncelikler ve olası politika tepkilerini belirlemektir. Bu çalışma grupları, Konseyin bazı atanmış üyelerinden ve dışarıdan çağrılan uzmanlardan (akademisyenler, mesleki uzmanlar, vb.) oluşmuştur. Bu çeşit problemlere kamu yararına olacak şekilde çözüm üretirken Roman ve Roman olmayan grupların düşünceleri de yansıtılarak müzakere olanakları yaratılmaktadır. Türkiye'deki mevcut durumda, bu alana, bu diyaloga ve yansımalarına Roman Açılımı sonrasında da ivmeyi koruyabilmek için ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye için mevcut duruma uygun bir öneri ise çalışma koordinasyon grubunun ilgili devlet birimleri arasında oluşturularak bu konuda birimler arası diyalogun sağlanmasıdır. Roman temsilcileri, mesleki uzmanlar, akademisyenler gibi kişilerden oluşan alt çalışma grupları her politika alanında analiz ve önerileri ile katkıda bulunabilirler. Bu seçenek daha kurumsal bir yapıya (üyelik, sorumluluk, toplantıların sıklığı vb. hususlar kanunlar ile düzenlenebilir) dönüşebilir.

Yerel ortaklıklar

Ortaklıkların geliştirilmesi, Romanların sosyal içermesi konusunda tüm ilgili aktörler tarafından pozitif etki yaratacak kilit faktör olarak görülmektedir. Güçlü bir ortaklık, politika ve programların daha iyi teşhis edilmesini, tasarlanmasını, uygulanmasını, izlenmesini ve değerlendirilmesini sağlar. Bu Avrupa Birliği EQUAL girişiminden elde edilen kazanımlardan biridir. Ortaklık “... kilit aktörlerin (yerel ve bölgesel yetkililer, eğitim kuruluşları, kamu istihdam hizmetleri, sivil toplum örgütleri, şirketler, sosyal ortaklar) coğrafi veya sektörel seviyede bir araya getirilerek kurulan Geliştirme Ortaklığı (GO) ile ayrımcılık ve eşitsizlikle mücadele edilir.”⁹¹ Gerek sosyal etki gerekse kamu fonlarının daha etkin kullanımı için ortaklık düzeninde çalışmak gereklidir. Roman sosyal içermesi için kurulacak ortaklıkların fonksiyonel ve etkin olması için bazı kilit unsurlar şunlardır:

- Ortaklık kuruluş sürecine yatırım yapmak.
- Tüm kilit aktörlerin katılımı (değişik alan ve seviyelerde kamu yöneticileri, Roman temsilcileri, diğer sivil toplum örgütleri ve diğer ilgili aktörler),
- Her bir kilit aktörün, kendi kapasitesi ve uzmanlık alanında, birbirini bütünleyici katkılarda bulunması. Daha iyi performans sağlayabilmek için kapasite geliştirme gereksiniminin olması.
- Kilit aktörlerin katılımının projenin/programın en başından, değerlendirme sürecinin sonuna kadar devam etmesi. Roman kadın ve gençlerinin katılımı teşvik edilmeli.
- Tüm aktörler arasında kazan-kazan durumunun oluşması ve ortak hedefler ile değerlendirme için performans kriterlerinin belirlenmesi.
- Problemlerin ve ihtiyaçların tanımlanmasına yönelik Romanlarla ilgili ayrılmış verilerin bulunması

⁹⁰ Romanlar için istişari Devlet Konseyi değişik devlet birimlerinin üst düzey bürokratları ve Roman derneklerinin temsilcilerinden oluşmuştur.

⁹¹ EQUAL Başarı Hikayeleri Geliştirme Ortaklığı – Avrupa’da ayrımcılık ve eşitsizlik karşıtı çalışma. Daha fazla bilgi için: http://ec.europa.eu/employment_social/equal/about/key-doc_en.cfm

- Orta ve uzun vadeli planlama ve bütçe.

Romanların güçlendirilerek ortaklığa katkıda bulunmalarının sağlanması sahiplenme hissini güçlendirecek, topluluğun olumlu katkılarının alınmasına olanak sağlayacak ve daha büyük bir sosyal etki yaratacaktır. Böyle bir katılım, sürecin her safhasında gereklidir: sosyal içerme girişimlerinin teşhis, tasarım ve uygulama, izleme ve değerlendirme aşamalarında.

Yerel idareciler, Roman dernekleri ve diğer paydaşlar arasında diyalog yolunun açılması ve işbirliğinin sağlanması için yerel seviyede ortaklığın desteklenmesi gerektiğinin altının çizilmesi lazımdır.

Yerel sosyal içerme **yaklaşımlarının öncelikleri ve stratejilerinin belirlenen ulusal politika çerçeveleri ile uyumlu olduğundan emin** olunması gereklidir. Buna dikkat edilmesi durumunda, Roman ihtiyaçlarının karşılanması konusunda yetersiz politik isteğe sahip olabilecek yerel yönetimlerin tavırlarının değişmesi mümkündür. Sosyal içerme politikalarının yaygınlaştırılmasında sıklıkla yerel yönetimlerin önemli gücü (kararlar ve bütçe) olması nedeniyle hükümet tarafından, yerel yönetime içerme girişimlerinin uygulanması için baskı yapılmadığında bazı yerlerde hiçbir etkinlik yapılmayabilir.

Yerel seviyede politik isteğin yetersizliği veya sosyal içermeye ne şekilde yaklaşılacağı konusunda vizyon eksikliği bulunması durumunda, **teknik rehberlik, kapasite oluşturma ve kullanımı** gibi karşı tedbirler alınarak ve yerel yönetimler ile Roman sivil toplum örgütleri desteklenerek eylem planlamaları ve uygulamaya koymaları sağlanabilir.

Çek Cumhuriyeti'nde sosyal dışlanmanın olduğu bölgelerde, Roman Sosyal İçerme Ajansının yaptığı uygulamada sosyal dışlanmaya maruz kalan Roman topluluklarını hedef alan projeler, yerel yönetimlere yapılan yardım projelerinin hazırlanması ve uygulanması ve edinilen tecrübeler nedeni ile burada not etmeye değerdir.

Sosyal olarak dışlanmaya maruz kalan bölgelerde Roman Sosyal İçerme Ajansı, Çek Cumhuriyeti

Bu ajans 2008 yılında kurulmuştur ve halen Hükümet Konseyi'nde Romanlarla ilgili konularda çalışmaktadır. Yerel seviyede sosyal olarak dışlanmaya maruz kalan Roman topluluklarını hedef alan projelerin hazırlanması ve uygulanmasına yardımcı olur. Görevlerinden biri, proje tanımlamasına ve AB fonlarının sosyal olarak dışlanan Romanların yararına kullanımına yardımcı olmak olduğundan dolayı AB yapısal fonları ile bağlantılıdır. Değişik hükümet birimleri arasında ortaklıkların oluşumu ve idaresi ile sivil toplum örgütleri arasındaki ağ etkinliklerini sağlamaktadır.

Ana çalışma alanı basitleştirme, ağın desteklenmesi, stratejik ve toplumsal planlama sürecine ESF tarafından finanse edilen projelerin desteklenmesidir. Proje hazırlanması ve proje teslimi, araştırmaların desteklenmesi, farkındalığın artırılması, eğitim, tematik konferansların düzenlenmesi, vb. 2009 yılında Ajans'ın çalışmaları 13 bölgede yoğunlaşmış olup, 2010 yılında 10 bölge ve 2011 yılında da 10 bölge daha eklenecektir.

Çalışmalarının bazı önemli unsurları şunlardır:

-Merkezi ve yerel yaklaşımlar arasında bağlantının sağlanması, bunun anlamı, tüm etkinlikleri koordine eden bir merkezde esas olarak yerel bölgedeki gerçek ve pratik konular üzerine, her iki seviyeden devamlı geri dönüşüm olarak odaklanmak.

-Aşağıdaki unsurların bulunduğu yerel seviyede ağ oluşturma ve plan geliştirmenin basitleştirilmesi: Zayıf veya hiç olmayan sivil toplum veya kar amacı gütmeyen örgütler, politik istek yetersizliği, genel uzmanlık yeteneklerinin yetersizliği, bilgi, toplum planlaması vb.

- Ajans personelinin kuvvetli müzakere ve basitleştirme becerileri.

-Romanların da dahil olduğu ortamda, yerel sivil toplum örgütlerine ait odak grupların toplantısı, konulu oturumlar, yerel toplantılar gibi katılımcı yöntemlerin sağlanması.

Ajans, dezavantajlı Roman grupların sosyal dışlanmasının giderilebilmesine yönelik olarak zemin hazırlanması için yetkin yerel kapasiteleri etkili bir şekilde güçlendirme ve destekleme faaliyetleri konusunda tanınmaktadır.

Daha fazla bilgi için:

www.socialni-zaclenovani.cz

Bu Çek Ajansı örneği Türkiye için uygun görünmektedir. Çünkü politik isteksizlik ve nasıl yapılacağını bilme eksikliği (know-how) Türkiye’de yerel seviyede rastlanabilecek olgulardır. Dikkate alınması gereken bir husus ise Romanlar için gerçekleştirilecek sosyal içerme projelerinde projenin tasarımında rol oynayacak uzmanlaşmış kişilere ve uygulayıcılara gereksinim duyulmasıdır. Bu da bize, ileride pozitif sonuçlar elde etmek üzere kapasite geliştirme çabalarının, uzmanlaşma bilgilerini genişletmek, çok sayıda uzmanın ve uygulayıcının (Romanlar da dahil olmak üzere) yeteneklerinden yararlanmak üzerine odaklanarak çabaların sürdürülmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

Yerel seviyede katılımın nasıl teşvik edileceğine ait bir diğer örnek ise, 1989’dan bu yana yürütülen İspanyol Hükümetinin *Roman Geliştirme Programı*dır. Bu program ile bölgeye, belediyelere ve sivil toplum örgütlerine sosyal içerme projeleri için ekonomik transferler yapılmaktadır. Bu uygulamanın ilham veren tarafı Hükümet tarafından sağlanan finansal fonların bölgesel veya yerel yönetimler tarafından eşleştirilmeleridir (eş finansman). Böylelikle Roman sosyal içerme konusu belediyelerin gündemine alınmakta ve aynı zamanda Programın yerel şartlara uyum sağlamasına izin verilmesi ile birlikte, gerçekleştirilen etkinlikler ana konular ve öncelikler hususunda ulusal politika çerçevesi içerisinde kalınmaktadır. Bu projede aynı zamanda kamu çalışanlarına, Romanlara ve sivil toplum örgütlerine ortak hizmet içi eğitimler verilmektedir. Bu eğitim süreci eğitim alanların, Roman sosyal içerme girişimlerini yerine getirmeleri için gerekli olan yetkinliklerini güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Roman sivil toplum örgütlerinin kapasite geliştirme etkinlikleri AB ülkelerinde ve Balkanlarda AB araçlarının kullanımı (örneğin daha önceki PHARE Kabul Öncesi aracı gibi) ve kurumlarca -Soros Vakfının Batı Avrupa ve Balkanlarda Roman Girişimi kapsamında gerçekleştirdiği destek gibi- yapılan özel destekler de yaygın olarak uygulanmaktadır.⁹² Halen en önemli odak noktası, gerek yerel yönetimlerde gerekse sivil toplum örgütlerinde, projelerin tasarlanması ve değerlendirilmesine yönelik olarak bilgi ve tecrübelerin paylaşımının başlatılması ve teknik destek verilmesi yolu ile yerel veya bölgesel proje/programlar için iyi yetişmiş müdür ve iş ortaklarının oluşmasını sağlayarak Romanların sosyal içermesini hedef alarak yapılan girişimlerin kalitesini geliştirmek ve etki alanını genişletmektir.

Romanya’da yerel olarak kurulan 200 ortaklığın desteklenmesi (Phare Projesi çerçevesi içerisinde) bir başka örneği oluşturmaktadır.

Romanya’da Yerel Ortaklıkların Geliştirilmesi

⁹² Soros Roma Initiative [Soros Roman Girişimi] <http://www.soros.org/initiatives/roma>

Romanya’da Phare Projesi kapsamında gerçekleştirilen ”Romanların Durumunu Geliştirmek için Kapasitenin Güçlendirilmesi ve Ortaklıkların Yapılması ”,⁹³ projesi ülkede 200 den fazla ortaklığın gerçekleştirilmesine destek vermiştir. Yöntem içerisinde aşağıdaki unsurlar yer almaktadır:

- Yerel Roman temsilcileri, yerel yönetimler ile yerel yönetim temsilcilerine ve aynı zamanda Romanlara, topluluğun geliştirilmesi konusunda eğitim vermek üzere ortaklıkların oluşturulması ve eylem planı hazırlıklarının yapılabilmesi için zemin hazırlanması.
- Romanların durumunun iyileştirilmesi için her bir bölgede eylem planlarının hazırlanmasının sağlanması.

Süreç, toplumsal kalkınma konusunda tecrübeye sahip 40 uygulayıcıdan oluşan ağ tarafından desteklenmiştir. Uygulama, girişim gruplarının oluşturulması ile başlamıştır (Roman derneklerinin olmadığı yerlerde). Toplumun karşılaştığı problemler, yaygın yöntemler kullanılarak ve katılımcı bir süreç izleyerek haritalanmış ve öncelikler yerel yönetimlerle birlikte belirlenmiştir.

Bu projenin sonucunda yerel kamu yönetiminden ve Romanlardan oluşan 800 katılımcı 285 merkezde 40 kurs olarak eğitilmiş ve 200’ü aşkın protokol yerel belediye başkanları ve yerel girişim grupları arasında imzalanmış, buna bağlı olarak 200’den fazla eylem programı geliştirilerek finans sağlamak üzere hazır hale getirilmiştir.

Yerel ortaklık kurulması uygulamasının, Türkiye için yerel seviyede yerel yönetimlerle Roman grupları arasındaki diyalogun ve işbirliğinin güçlendirilmesi, ülkenin değişik yerlerinde bulunan çeşitli Roman grupların farklı ihtiyaçlarının karşılanması ve Romanların da katılımının sağlandığı ortamlarda etkin girişimlerin tasarlanıp benimsenmesi için çok uygun olduğu düşünülmektedir.⁹⁴

Türkiye’de Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakfı tarafından yürütülen Toplumsal Geliştirme Projeleri gibi projelere finans olanağı sunan araçlar bulunmaktadır ve desteklenen projeler bütünsel yaklaşımla alt projeleri kapsamaktadır. Roman sosyal içermesine yönelik bu tip ortaklıklar aynı zamanda Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülmekte olan SODES Sosyal Destek Programları için de uygundur. Son olarak Türkiye’de IPA bileşen IV altında yer alan İnsan Kaynakları Geliştirme Operasyonel Programı bu tip girişimleri destekleyebilir.

⁹³ PHARE RO 2004/016-772.01.01.01

⁹⁴ Benzer yaklaşımla Türkiye’de altı ayrı bölgede Nisan 2010 tarihinden itibaren “Roman Toplulukları için Bütünleşik Sosyal Politikalar “(EIDHR/2010/232-543) projesinin Avrupa Birliği tarafından desteklendiğinin belirtilmesinde fayda görülmektedir. Bu projenin bazı hedefleri: yerel idare temsilcileri ve hedef gruplarını bir araya getirerek sosyal politikaların düzenlenmesi ve eylem planlarının oluşturulmasına katkı sağlamaktır. Bu tip girişimler diğer bölgelerde de tekrarlanabilir.

5. KAT EDİLECEK YOL: TÜRKİYE'DE ROMANLARIN SOSYAL İÇERİMİ İÇİN POLİTİKA SEÇENEKLERİ

5.1 Türkiye'de Romanların Sosyal İçerimi için Politika Seçenekleri

Roman sosyal içerimi ile ilgili olarak AB'den elde edilen kazanımların Türkiye'deki uygulamaları için bazı unsurların değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu unsurlar politik ortam, politik istek, politika çerçeveleri, ekonomik durum, Romanların durumu, sivil toplum örgütlerinin durumu ve kaynak fırsatlarıdır.

Daha önceki bölümde sunulan kilit önerilerin Türkiye için uygun olacağı aşağıdaki sebeplerden dolayı düşünülmüştür:

- Türkiye'de sosyal gelişme, "Demokratik Açılım" kapsamında değişime açıktır ve Başbakanın Türkiye'deki Romanların sosyo-ekonomik durumlarının düzeltilmesi için beyan edilmiş bir taahhüdü bulunmaktadır. Aralık 2009'da Roma Çalıştayının düzenlenmesinden ve Başbakan Erdoğan'ın Romanlarla buluşmasını takiben Roman Açılımı dahilinde bazı adımlar atılmaya başlanmıştır.
- Türkiye'de ortaya çıkan müzakerelerde, Romanların durumunun iyileştirilmesi için gerekli girişimlere başlanmasına ve Roman algılamasının değişmesine ihtiyaç duyulduğu konuşulmakta ve kilit paydaşlar bu durumu kabullenerek Romanların sosyo ekonomik problemlerine çözüm getirecek çabayı göstermektedir.
- Türkiye'de Dokuzuncu Kalkınma Planı gibi kilit politika dokümanlar ve sektörel stratejik planlar vb Roman gruplarının durumunu ile tamamı ile örtüşen hedef ve amaçlara sahiptir (örneğin dezavantajlı grupların eğitimlerinin iyileştirilmesi, dezavantajlı grupların iş bulabilirliklerini iyileştirmek, sağlık sistemlerinin iyileştirilmesi, ayrımcılığa karşı mevzuatın benimsenmesi, vb.).
- Diğerlerinin yanı sıra, eğitim sistemi, istidam politikaları, konut planları, sosyal dayanışma ve etnik köken nedeni ile ayrımcılık karşıtı mevzuat içerisindeki sosyal koruma sistemi ve kilit sektörlerle ilgili politikalar modernize edilerek ve iyileştirilerek reform yapılmaktadır. Bu yeni politika çerçevesi Roman gruplarını hedef alan etkin eylemlerin artırılması için fırsat yaratmaktadır.
- Halen Romanlardan açıkça bahsedilmemiş olmasına rağmen, Roma sosyal içermesine yönelik ulusal ve Avrupa finansal araçları fon sağlamak amacı ile kullanılabilir. Özellikle, Romanlar hassas grup olarak IPA kabul öncesi yardımı için hedef gruptadır. IPA bileşen IV altında yer alan İnsan Kaynakları Geliştirme Operasyonel Programı dezavantajlı kişilerin işgücü piyasasına ve sosyal korumaya erişimlerinin kolaylaştırılması ve işgücü piyasasına erişimleri önündeki engellerin kaldırılması yoluyla içermeci bir işgücü piyasasının teşvik etmektedir. Böylelikle, Roman toplulukları için bu programlardan yararlanmaları ve sosyal içermelerini arttırabilmeleri için iyi bir fırsat sunulmaktadır.
- Ortaya çıkmaya başlayan Roman sivil toplum hareketi, etkin girişimlerin tasarlanmasında ve uygulanmasında çok önemli bir role sahip olup kamu yöneticileri ile anlamlı diyalogların kurulmasına yardımcı olmaktadır.

Ancak hala dikkate alınması gereken engeller bulunmaktadır:

- Türk ekonomisi 2009 yılının son çeyreğinden itibaren iyileşme sinyalleri vermeye başlamış olmasına rağmen, Türkiye’de işsizlik oranı hala yüksektir ve kadınların iş gücü içerisindeki oranı oldukça düşüktür. Bunun yanı sıra, Türkiye’de yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz kalan, eğitimde başarısız, iş gücü pazarına giremeyen diğer gruplar da bulunmaktadır ve bunun kabul edilmesi gerekmektedir.
- Belirli bir etnik kökenden gelen insanların veya kültürel grupların açıkça belirtilerek girişimlerde bulunulması halen Türkiye’de tartışma konusu olan bir alandır. Bu rapor Türk vatandaşı olan ve belirli dezavantajlara sahip bir grubun sosyo-ekonomik durumunu iyileştirilmesi için yapılması gerekenleri vurgulamaya çalışırken, hiçbir şekilde bir toplu sözleşme hakkı veya ulus kurma girişimi olarak görülmemelidir. Politik istemin gerek ulusal gerekse yerel seviyede daha da güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde bulunan Romanlara ait sağlam verilerin genellikle olmaması politikalar hakkında bilgilendirme çalışmalarını aksatmaktadır (ancak önlemez).
- Romanların sosyal içermesini hedef alan sadece az sayıda planlı girişim olması nedeni ile belirli alanlarda tecrübe ve teknik bilgi eksikliği gerek kamu görevlilerinde gerekse sivil toplum örgütlerinde yaşanmaktadır.
- Bir başka kaygı nedeni ise, Roman hareketinin parçalanmış olması sebebi ile etkin diyalog kurma aşamasında hükümet yetkilileri ile sıkıntılar yaşanabilmektedir.

5.2. Romanların sosyal içermesine yaklaşımda temel prensipler

Romanların sosyal içerimi Türk vatandaşı olarak vatandaşlık haklarının garanti altına alınması, diğer vatandaşlar ile eşit şartlarda mal ve hizmetlere erişimlerinin sağlanması ve karşılaşılabilecekleri ayrımcılık uygulamalarının önlenmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, sosyal korunmalarının güçlendirilerek dezavantajlı konumlarının ve eşitsizliğin telafi edilmesi anlamına da gelecektir. Son olarak ekonomik fırsat sorusu gündemdedir.

Daha önce de bahsedildiği gibi, Roman problemlerinin çözümü için sunulan açık öneriler bazı paydaşlar tarafından halen hassas konu olarak değerlendirilmektedir. Bu raporun amacı konuyu gözler önüne sermek ve azınlık hakları ile ilgili herhangi bir müdahaleden kaçınılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi toplumun geneline ve kamu yararına olan bir politika hedefidir ve bu nedenle ama politika belirleme belgeleri içinde ve Cumhuriyetin çerçeve planları arasında yer almaktadır.

Elde edilen değişik tecrübeler doğrultusunda genel politikalar her zaman bazı dezavantajlı gruplara erişemeyebilir. Hatta alınan sosyal içerme önlemleri bazı sosyal olarak dışlanan gruplar üzerinde ters orantılı düşük etki yaratma eğilimine sahiptir. Nedenler arasında atalet (daha önce bundan yararlanmayan gruplar ileride de yararlanmayı beklememektedir), girişimlerin yeteri kadar içerici olmaması (belirli

durumlara adapte edilememesi) uygulayıcıların belirli grupların ihtiyacını karşılamada gösterdikleri direnç (işin çok zor olduğu veya çaba göstermenin gereksiz olduğuna inanmaları), kuruluşların fonlar için başvuruda bulunmaması (uygulamada başarısızlık korkusu), vb. Bu nedenle, genel politikaların her vatandaş için ihtiyaçlarına göre eşit şekilde yararlı olacağını düşünmek uygulamada pek çok birbiri içine geçmiş faktör nedeni ile olumlu sonuç vermemektedir.

Genel olarak dışlanmış bir grubun sosyal içerimi aynı zamanda ekonomik bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Romanların sosyal içerimi sadece sosyal dayanışma anlamına gelmemektedir. Kendimize sosyal içermenin ahlaki açıdan çok önemli olduğunu hatırlatmak büyük önem taşırken – Roman grupları Türk toplumu içerisinde en fazla dışlanmaya maruz kalan topluluktur - bu durumun ekonomik yanı da göz önüne alınmalıdır. Romanların sosyal olarak dışlanması insan gücünün harcanmasıdır. Sadece ekonominin ülkede bulunan tüm yeteneklerden yararlanmasının yanı sıra bunun yapılmaması durumunda maliyetli sonuçlar ile karşılaşılacaktır.

Roma sosyal içerimi için liderlik her seviyede gerekmektedir ancak en yukardan başlatılmalıdır. Türkiye’de konu en yukardan sinyal verilmediği takdirde hız kesebilir. Liderler Romanlar için beklenen sonuçlar doğrultusunda vizyon belirlemeli, hükümet bu konuya olan bağlılığını göstermesi, ivedilik hissi yaratılması, kilit aktörleri harekete geçirmesi, hedefleri belirlemesi, planları ve alınan önlemleri desteklemesi ve görülür ilerleme ile sonuç talep etmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra Roman konuları politik malzeme olmamalıdır.

5.3. İleriye doğru hareket için stratejik yol haritası önerileri

Kurumsal çerçevenin hazırlanması

- Farklı ihtiyaçları olan bir grup Türk vatandaşı olan Romanların sosyal içermesinin sağlanması için stratejik vizyonun hazırlanması. Vizyonun orta döneme yönelik bir perspektifi olmalı ve en azından daha sonra yapılması gereken eylemlere kılavuz olacak açık mesajları, prensipleri ve yaklaşımları içermelidir. Şekil değişik olabilir. Bu bir politika kavramı olarak daha ileri gidebilmek için temel kuralları oluşturabileceği gibi politika kararları ile Romanların sosyal içermelerini benimseyen belirli bir politika planına dönüştürülebilir. Her iki durumda da sosyal içermeye için öncelikler ve hedefler ile mevcut politika çerçeveleri ile bağlantıları kilit sektörlerde belirlenmelidir.
- Roman sosyal içermesinin kilit politika alanlarına yayılması. Diğer ülkelerden edinilen tecrübelerde, politika dokümanları içerisinde Romanlar deyimi açık şekilde kullanıldığında anahtar aktörleri hareket geçiren bir unsur olmaktadır ve yapılan girişimlerin verimliliğini en üst düzeye çıkarmaktadır. Bu nedenle, anahtar politika dokümanları içerisinde, Romanların durumlarına uygun sosyal içermeye politika hedefleri belirtilirken Roman kelimesinin açık olarak yer alması önerilmektedir. Türkiye’deki anahtar politika dokümanları diğerlerinin yanı sıra Ulusal İstihdam Politikası, Ortak İçermeye Memorandumu, eğitim, sağlık, konut ve benzeri alanlardan sorumlu anahtar yöneticilerin stratejik planları. Bu politikaların ve planların operasyonel programlanması, hedeflerin belirlenmesini ve Romanların durumu ile

ilgili belirli **eylem planlarının** yapılmasını kapsamaktadır ve Romanların bu planlı girişimlerden ne şekilde yararlandıklarını izlemeyi ve ölçmeyi öngörmektedir.

- Bu yaklaşım aynı zamanda kullanılabilir **finansal araçların** Roman nüfusu için sosyal içerme hedeflerinin yerine getirilmesinde **verimli şekilde kullanılmasını** da kapsar (örneğin Merkezi hükümetten Valilikler gibi merkezi olmayan kurumlara ve yerel bütçeler). IPA Kabul Öncesi yardımı da dezavantajlı Roman vatandaşların sıkıntılarına çözüm getirmek için kilit paydaşları desteklemek üzere önemli rol oynar. Bu, sosyal içerme ile ilgili olarak Romanlara yönelik girişimler için gerekli olan fonların ayrılmasına engel teşkil etmemelidir.
- Kilit aktörlerin çalışmalarının koordinasyonu için bir **politika koordinasyon mekanizmasının** kurulmasını gerektirmektedir Bu mekanizma değişik şekle sahip olabilir ancak hem yatay hem de dikey seviyelere sahip olmalıdır.
 - Burada bir seçenekte devlet yapısı içerisinde Romanlar için bir birimin yaratılmasıdır. Bu model Avrupa ülkeleri tarafından benimsenmiştir. Daha öncede belirtildiği gibi, mekanizmaların özel bir devlet birimi kurularak veya mevcut bir birim içerisinde bölüm olarak yerleştirilerek kurumsal hale getirilmesine işaret etmektedir. Bu birim veya bölüm tarafından yerine getirilmesi gereken görev listesi içerisinde bulunan bazı işler şunlardır: Politikanın koordine edilmesi, Roman temsilciler ile diyalog kurulması, fonlar için önceliklerin belirlenmesi, teknik yardım sağlamak, bağış programı yönetimi. Yetki, yapı, üyelik, görevler ve toplantıların sıklığı genellikle yasa ile düzenlenir.
 - İkinci bir seçenek ise sosyal içerme ile ilgili birim ve bölümlerin Roman boyutuna daha bilinçli ve duyarlı yaklaşımlarıdır. Bu seçenek etkin bir koordinasyon yapısının bakanlıklar ve ilgili birimler arasında oluşturulmasını gerektirmektedir. Bu koordinasyon yapısının görevleri ile kuruluşundan itibaren yasa ile düzenlenebilir veya daha gayri resmi olarak politika planına bağlı bir çalışma grubu olarak faaliyetini sürdürebilir. Her iki durumda da bu koordinasyon yapısı içerisinde bakanlıktan ilgili yetkililerin bulunması gerekir.

Diğer ülkelerden elde edilen tecrübelerle göre, bu koordinasyon mekanizmalarının AB fonlarının ilgili operasyonel programının yetkili yöneticileri (veya IPA'da işletme yapıları) ile koordine edilmesi çok önemlidir. Bunun ötesinde, bu mekanizmalar politika yapımında Romanların katılımı için diğer mekanizmaları içerisinde bulundurmalı veya bağlantılı olmalıdır.

- **Roman katılımı** için politika yapıcı seviyesinde bir mekanizma kurulmasında, elde bulunan örneklerle göre Roman katılımı ile kurulan konseylerde, üyelerin tamamı Roman olup bu üyelerin bir kısmı bağımsız olarak katılırken diğer kısmı ise Roman dernek temsilcileridir. Diğer durumlarda Roman temsilcileri bölümler arası komitelerin üyesidir veya uzman kuruluş veya birimlerin personeli olarak görev yaparlar. Her hali karda, Roman personelin olması ve Romanların katılımının sağlanması arasındaki fark iyi anlaşılmalıdır. Ayrıca Roman temsilcilerin yanı sıra akademisyenlerin, alanında uzman kişilerin ve diğer sivil toplum örgütlerinin üyelerinin de katılımı ile oluşturulan karma sivil toplum katılımını da göz önünde tutmakta yarar olabilir. Bu tip çalışma grubu politikalarla müdahalede tasarımlarının yapılmasında daha etkin olur. Sosyal içerimin sadece talebe dayalı olmadığı akıldan çıkarılmamalıdır. Romanların gereksinimlerin belirlenmesinden yapılan girişimlerin değerlendirilmesine kadar sürecin tüm safhalarına katılımı gereklidir; ancak

politikanın formüle edilmesinde kilit paydaşların katılımı zaruridir. Roman katılımında Roman kadın ve gençlerinin de katılımı sağlanmalıdır.

Burada sunulan seçenekler diğer AB ülkelerinde Roman içermesinin sağlanması için hükümetlerin yaklaşımları göz önüne alınarak seçilmiştir. Türkiye'nin durumunda, oldukça kurumsallaşmış bir yapı ile başlamak yerine, koordinasyon ve katılım yapıları ile deneysel nitelikte girişimlerin yapılması önerilmektedir. Bu yaklaşım, sürecin zaman içerisinde yerine oturmasına, değişikliklerin sağlanabilmesi için gerektiğinde esnekliğe sahip olunmasına olanak tanır ve yasal yapısal düzenlemeler daha sonra geliştirilebilir. Başlangıç noktası için politika kavramlarının geliştirecek ilgili bakanlık temsilcilerinden oluşan bir çalışma komitesi üzerinde çalışılan konularla ilgili Roman grupları, uzmanlar ve akademisyenlerle birlikte ve diyalog içinde çalışabilirler.

Kurumsal çerçeve için değişik alternatifler olmasına rağmen, her alternatif içerisinde bulunan ortak bir konu çözüme kavuşturulmalıdır: ilerleme kaydedilmesi gereklidir ve Roman sosyal içermesinin yararları toplum tarafından görülebilir hale getirilmelidir. Bu sebeple, girişimlerin etkisini ve ilerlemeyi ölçecek **izleme ve değerlendirme mekanizması** mevcut temel göstergeler kullanılarak geliştirilmelidir. Ek veri toplanması gerekli olabilir.

Öncelikli İşlemler

- Kilit politika dokümanları içerisinde Romanların durumu ile ilgili açık beyanda bulunmak. Sosyal içirme (eğitim, istihdam, sağlık ve konut gibi) için can alıcı kilit politikaların operasyonel programlamasına yönelik olarak Romanlar için hedeflerin belirlenmesi ve kilit sorunlarla mücadele için belirli planların yapılması gerekmektedir.
- Romanların yaşam şartlarının iyileştirilmesi için yerel eylem planlarının hazırlanmasında yerel yönetimlerle Roman grupları (ve diğer yerel aktörler) arasındaki **ortaklıkların desteklenmesi** ve topluma katkılarının artırılması. Bu ortaklıkların oluşmasını teşvik etmek ve işlevsellik kazandırmak için kullanılacak seçeneklerden biri de ihtiyaçların belirlenmesini, uzman ve Romanların eğitim etkinliklerini, eylemleri tasarlama ve uygulamaları yerine getirme işlevlerini destekleyecek hibe programlarının kullanılmasıdır. Ortaklık kurma sürecinde uzmanlardan destek alınması ortaklığın verimliliğini artırmak açısından önem taşımaktadır. İdeal olarak ortaklıklar çok çeşitli yerel sektörel yöneticilerinin katılımı ile gerçekleşerek girişimler için ortak sorumluluk oluşması sağlanmalı ve tüm sorumluluğun sosyal hizmetler üzerinde kalmasından kaçınılmalıdır.
- Türkiye'de ki Romanların durumu ile **ilgili enformasyon, bilgi ve verilerin geliştirilmesi**; Romanların içinde buldukları çok çeşitli durumlar ve gereksinimleri hakkında ileri düzeyde bilgi sahibi olmak etkin planlama ve eylem yapabilmek ve kaydedilen ilerlemeyi izlemek için gerekmektedir. Bilindiği gibi, etnik kimlik gibi hassas verilerin toplanması özel korumaya tabidir ve konu karmaşık aynı zamanda da bazen tartışmaya açıktır. Koruma ile ilgili mevzuat bu tip verilerin toplanma olasılığını engellememektedir. Buna rağmen asgaride sosyal olarak dışlanan Romanların ve Romanlar gibi yaşayanların durumunu belirlemek için haritalama yapılmalıdır. Sosyal dışlanma kapsamında toplulukların durumunun haritalanması,

sağlık çalışmaları ve Roma örneklemesine uygun olarak ulusal iş gücü anketlerinin tekrarlanması Türk kurumları tarafından öncelik verilmesi gereken çalışmalar olabilir.

- **Romanların arabulucu olarak yetkilendirilmesi** ve arabuluculuk yapısının teşvik edilmesi. Daha öncede sunulduğu gibi, Roman arabulucuların eğitilerek eğitim, sağlık, istihdam ve topluluğun gelişmesi için sosyal içerme programlarına katılımlarının teşvik edilmesi diğer uygulamalarda etkin olmuştur. Romanlar için kadın ve gençlerin de katılacağı eğitim kurslarının tasarlanarak uygulanması daha sonradan topluluğu geliştirme projeleri veya sektörel programlarda görevlendirmeleri için ilk adım olacaktır.
- Halen nüfus cüzdanı olmayan ve özellikle gezgin Romanlara yönelik geniş bir bilgilendirme kampanyası sonrasında **nüfus cüzdanlarının verilmesi**, nüfus cüzdanına sahip olmanın yararlarının anlatılması ve nüfus cüzdanı sahibi olabilmeleri için rehberlik ve destek verilmesi.
- Romanlara yönelik **iyileştirerek yeniden konut edindirme planlarında sosyal boyutların gözetilmesinin zorunlu hale getirilmesi**; Bütünleşik bir sosyal içerme programı Türkiye'deki romanların konutlarının iyileştirilmesini veya yeni konut edinmelerini diğer anahtar politika alanları (eğitim, istihdam, sağlık, sosyal katılım, kadının durumunun güçlendirilmesi) ile beraber gerçekleştirerek süreci kalıcı kılmalı ve çevrelerinin bozulmasını engellemelidir.
- **Yeniliklerin teşvik edilmesi** yerel düzeyde **pilot eylemler** Pilot eylemler çok yönlü olmalı ve bu sebeple çoklu-fonların kullanılması desteklenmelidir. Bunun anlamı, aynı projenin değişik kanallardan finanse edilmesi değil, finansmanla bütünleşik eylemlerin değişik sinerji yaratan girişimlerde kullanılmasıdır. Bu seçenek özel yönetsel kurullar geliştirilmesini ve Roman odaklı girişimler için fonlara başvuru yapanların desteklenmesini gerektirmektedir. Bu da bu başvuru sahiplerine erişimin sağlanması için daha fazla çaba gösterilmesini gerektirmektedir. Başarılı pilot projelerin temel unsurlarının daha geniş politikalar içinde kullanılması için bu verilerin bölümler arası koordinasyon mekanizması ile aktarılmasını gerektirmektedir.
- Halk Eğitim Merkezlerinin bütünleşik toplum kalkınma planları çerçevesinde ilk işe başvuru, çocuklar için okul sonrası etkinlikler, erken çocuk gelişimi, ebeveyn eğitimi, sosyal hizmetlere erişim bilgileri ve sağlık eğitim programları gibi eğitim etkinlikleri gerçekleştirilebilir. Roman arabulucuların çalışmaları da bu merkezlerde gerçekleştirilebilir.
- Türkiye'de Roman gruplar ile çalışan kurumların, örgütlerin ve uzmanların belirli konularda bilgi ve tecrübelerini paylaşmak üzere çalıştayların düzenlenmesi ve kendi aralarındaki iletişimi güçlendirmeleri ile **teknik bilgi gelişiminin sağlanması**. Roman derneklerince de talep edildiği üzere profesyonel ve uzmanlaşmış ağların kurulmasını sağlamak ve On Yıllık Roman İçerimi çerçevesinde yapıcı uluslararası işbirliğini teşvik ederek başarılı pilot çalışmaların politika yapımcıları tarafından bilinmesini sağlamak. Ulusal fonların yanı sıra AB finansal araçları bu amaçla kullanılabilir.
- Ayrımcılığa karşı mevzuat ve Eşitlik Kurumunu kuruluş aşamasından sonra dezavantajlı Romanlar için etkin kılmak, diğer konuların yanı sıra, personelin kapasitesini güçlendirmek, Roman grupları arasında haklar konusunda bilinçlendirme çalışmaları yapmak, kamu görevlileri, hukuk mesleğini icra edenleri, polis ve sivil

toplumu bilgilendirmek ve eğitmek, anketler yapmak ve kamu yönetimine rehberlik ederek Romanların verilen hizmete erişimlerini sağlamak.

REFERANSLAR

Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006) *Türkiye’de Büyük Kentlerde Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, Avrupa Birliği için Rapor. Daha fazla bilgi için:

http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf

Avrupa Konseyi (2009) Öneri CM/Rec (2009) 4 Avrupa’da Romanlar ve Gezinlerin Eğitimi Hakkında Üye Ülke Bakanlar Komitesi Önerileri 2009. Daha fazla bilgi için: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec\(2009\)4&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2009)4&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383) bakınız.

Diler, M. “The Survivors: Türkiye’de Roman Üniversite Öğrencileri” Orta Doğu teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Yüksekokulu, Basılmamış lisansüstü tez çalışması 2008

Dinçer, I.; Enlil, Z.; Islam, T. (2008) Regeneration in a New Context: A New Act on Renewal and its Implications on the Planning Processes in Istanbul. Bridging the Divide: Celebrating the City. ACESP-AESOP Dördüncü Birleşik Kongre, Temmuz 6-11 2009 Chicago Illinois.

Equinet (2010): *Making equality legislation work for Roma and travellers*. Bir Equinet Görüşü Daha fazla bilgi için:

http://www.equineteurope.org/23_03_10_equinet_roma_opinion_w_template_final_1.pdf

EUROMA (2010) *Romanlar ve Yapısal Fonlar*. Daha fazla bilgi için:

http://www.euromanet.eu/upload/62/20/EUROMA_REPORT_web.pdf

Roma İçerimi ile ilgi gelişmeler. 7 Haziran 2010

Avrupa Komisyonu *Sosyal İçerim Ortak Raporu*, Brüksel, 2004.

Avrupa Komisyonu Personeli Çalışma Dokümanı (2008) Avrupa Parlamentosu Komisyonu, Konsey, Avrupa ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi bildirgesinin ekidir. Ayrımcı olmayan ve eşit fırsatlar. Yenilenen taahhüt, (COM (2008) 420).

Avrupa Komisyonu, Komisyon Personeli Çalışma Dokümanı (2010) Avrupa’da Romanlar: Roman İçerimi için Avrupa Birliği Araçlarının ve Politikalarının Uygulanması – İlerleme raporu 2008 - 2010

Avrupa Komisyonu COM(2010)133 son. Romanların Avrupa’da Sosyal ve Ekonomik Entegrasyonu, Konsey Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesi Bildirgesi

Avrupa Parlamentosu Tasarısı, 28 Nisan 2005 Avrupa Birliğinde Romanların Durumu (OJ C 45 E)

Avrupa Parlamentosu Tasarısı, 1 Haziran 2006 Avrupa Birliğinde Roman Kadınların Durumu. (OJ C 298 E),

Avrupa Parlamentosu Kararı, 31 Ocak 2008, Avrupa'nın Romanlarla ilgili stratejisi (P6_TA(2008)0035),

Avrupa Parlamentosu Kararı, 11 Mart 2009. Romanların sosyal durumu ve iş gücü piyasasına iyileştirilmiş erişimleri EU (P6_TA(2009)0117);

Avrupa Parlamentosu kararı, 25 Mart 2010 İkinci Avrupa Roman Zirvesi hakkında (P7_TA-PROV(2010)0085).

Farkas, L. (2007) *Segregation of Roma Children in Education.* [Eğitimde Roman Çocukların Ayrıştırılması] Yapısal Ayrımcılığa Avrupa Birliği İrk Eşitliği Yönergesi ile Yaklaşım Avrupa Komisyonu. Daha fazla bilgi için:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=813&langId=en&moreDocuments=yes>

Fundación Secretariado Gitano (2009) *Health and the Roma Community.* [Sağlık ve Roman Topluluğu.] Analysis of the Situation in Europe. [Avrupa'da ki Durumun Analizi] FSG. Daha fazla bilgi için:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=813&langId=en&moreDocuments=yes>

Temel Haklar Derneği (2006) Halk Eğitiminde Romanlar ve Gezginler AB Üye Ülkelerinde duruma genel bakış. Daha fazla bilgi için:

http://www.fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/roma_report.pdf

Temel Haklar Ajansı (2009) EU-MIDIS. European Union Minorities and Discrimination Survey. [Avrupa Birliği Azınlıklar ve Ayrımcılık Anketi] Data in Focus Raporu Romanlar Daha fazla bilgi için:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=813&langId=en&moreDocuments=yes>

Temel Haklar Ajansı (2009) Housing conditions of Roma and Travellers in the European Union – Comparative Report.” [AB İçerisinde Romanların ve Gezginlerin Konut Durumları – Karşılaştırmalı Rapor] Daha fazla bilgi için:

http://fra.europa.eu/fraWebsite/research/publications/publications_per_year/2009/pub-cr-roma-housing_en.htm

Temel Haklar Ajansı (2010): The impact of the Racial Equality Directive. [İrk Ayrımı Yönergesinin Etkileri] Views of trade unions and employers in the European Union. [Avrupa Birliğinde sendika ve işverenlerin görüşleri] Daha fazla bilgi için:

http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Racial-equality-directive_conf-ed_en.pdf

Gültekin, N. ve Güzey, Ö. “Bölünmüş Şehirler- Sosyal ve Yerleşim Alanlarının Ayrılması: Menzilahır, Edirne’de bir Roman Semtı”, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi). Araştırmaya dayalı çalışma “Kentsel Dönüşümde Sosyal Dayanışma Ağının Değerlendirilmesi – Menzilahır/Edirne”, Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Ünitesi. 2009.

Türkiye’de Sağlık Değişim Programı, İlerleme Raporu, Ocak 2009, Prof. Recep Akdağ, Sağlık Bakanlığı Yayın No. 749

İncirlioğlu, E.O. “Gypsy (Dis)Organisation In Turkey [Türkiye’de Roman De(organizasyonu): Sosyal Dışlanmışlıktan İnsan Hakları için Mücadeleye” başlıklı çalışmasını 3 Kasım 2005 tarihinde İstanbul Bilgi Üniversitesi CMR/IRSN Roman Çalışmaları Seminerinde sunmuştur. Marsh, A. & Strand, E. (2005)’den alıntı “Romanlara Ulaşma” fizibilite çalışması hakkındaki raporda İstanbul’da yaşayan roman toplulukları “haritalandırılmıştır. Uluslararası Roman Ağı, İstanbul 2005. S 14-15.

İncirlioğlu, E.O. (2005) ‘Şecaat Arz ederken Merd: Türkiye Çingenerinin Örgütlenme Sorunları’, G. Putlar ve T. Erman, *Türk(ıye) Kültürleri*, İstanbul: Tetragon Yayınevi.

İkinci Roman Zirvesinde yapılan Üçlü Başkanlık Ortak Açıklaması (İspanya, Belçika, Macaristan) Daha fazla bilgi için:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=88&langId=es&eventsId=234&furtherEvents=y es> bakınız.

Kolukırık, S. (2004) “Aramızdaki Yabancı: Çingener” . Ege Üniversitesine sunulan doktora tezi. İzmir, 2004.

Kolukırık, S. (2005) “Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı”[Gypsy Image and Prejudice in Turkish Society], *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* [Journal of Sociology Reserach] Cilt. 8, No: 2, s.52-71.

Kolukırık, S. and Toktaş, Ş. (2007) “Türkiye’nin Romanları: Politik Katılım ve Organizasyon” Orta Doğu Çalışmaları, Cilt 43. No.5: 761-777.

Kolukırık, S. (2008) “Türkiye’de Rom, Dom Ve Lom Gruplarının Görünümü” `[General Overview of Rom, Dom and Lom Groups in Turkey]*Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* [Hacettepe University Journal of Turcology Studies]Yıl:5 Cilt:8, s.145. 143-153

Marsh, A. & Strand, E. (2005) “Romanlara Erişim” [Reaching the Romanlar]; İstanbul’da yerleşik bir kaç Roman (Çingene) topluluğunun “haritasının” çıkarılması. Uluslararası Roman çalışma Ağı, İstanbul, 2005. Rapor aşağıdaki adreste bulunmaktadır: <http://goc.bilgi.edu.tr/documents/rapor.pdf>

Marsh, A. (2008) “Ethnicity and Identity: [Etnik Köken ve Kimlik] Who are the Gypsies?” [Romanlar Kim?] Upzeder, E, Danova, S., Özçelik, S., Gökçen, S. [eds.] (2008) *We Are Here! [Biz Buradayız!] Discriminatory Exclusion & Struggle for Rights of Roma in Turkey*, [Ayrımcı Dışlanmışlık ve Türkiye’de ki Romanların Hakları için Mücadele] İstanbul: ERRC/hCa/EDROM, Nisan 2008.

Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Başbakanlık – Devlet Planlama Teşkilatı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 28.06.2006 tarihinde onaylanmıştır).

Open Society Foundation (2010) *No Data-No Progress*. On Yıllık Roman İçermesine Katılan Ülkelerde Veri Toplama 2005-2010

Upzeder, E, Danova, S., Özçelik, S., Gökçen, S. [eds.] (2008) *We Are Here! [Biz Buradayız!] Ayrımcı Dışlanmışlık ve Türkiye’de ki Romanların Hakları için Mücadele [Discriminatory Exclusion & Struggle for Rights of Roma in Turkey]*, İstanbul.

Dünya Bankası (2010) Türkiye Ülke Ekonomik Memorandumu. *Kayıt dışılık: Nedenleri, Sonuçları, Politikalar*

Dünya Bankası (2010) Roman İçermesi: *Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Romanya ve Sırbistan için Ekonomik Fırsat*